

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής

Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

«ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ»

Σαχίνη Ελένη

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική

Αιγάλεω, 2022

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

**«ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ
ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ»**

Σαχίνη Ελένη, ΑΜ: mrep-09719

Επιβλέπουσα: Χαρίκλεια Βαβούρα, Διδάκτωρ University of Nottingham

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική

Αιγάλεω, 2022

University of West Attica
School of Administration, Economic and Social Sciences
Department of Accounting & Finance
M.Sc. in Public Economics and Policy

**«THE FISCAL IMPLICATIONS OF THE INFORMAL
ECONOMY AND TAX EVASION»**

Sachini Eleni, AM: mpep-09719

Supervisor: Charikleia Vavoura, Doctor of Philosophy in Economics, University of
Nottingham

Master Thesis submitted to the Department of Accounting & Finance of the University of
West Attica in partial fulfillment of the requirements for the degree of

M.Sc. in Public Economics and Policy

Aigaleo, Greece, 2022

**«Οι δημοσιονομικές επιπτώσεις των φαινομένων παραοικονομίας
και φοροδιαφυγής»**

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής

Εγκρίθηκε από την εξεταστική επιτροπή την 17-02-2022.

A/A	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	Χαρίκλεια Βαβούρα	Διδάκτωρ, University of Nottingham	
2	Αλίνα Χυζ	Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	
3	Αικατερίνη Δεδούλη	Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη **Σαχίνη Ελένη** του Σταύρου, με αριθμό μητρώου **mrep-09719** φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «**Δημόσια Οικονομική και Πολιτική**» του Τμήματος «Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής» της Σχολής «Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών» του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι 31/12/2022 και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Η Δηλούσα

Σαχίνη Ελένη/ Φοιτήτρια ΜΠΣ

Ψηφιακή Υπογραφή

* Ψηφιακή υπογραφή του επιβλέποντος αν έχει ζητηθεί απαγόρευση πρόσβασης στην εργασία για κάποιο χρονικό διάστημα.

Στις κόρες μου Νεφέλη και Λυδία

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί το επιστέγασμα μιας πολυετούς προσπάθειας, με απώτερο σκοπό την απόκτηση βαθύτερων γνώσεων γύρω από την Δημόσια Οικονομική και Πολιτική. Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας αλλά και για την ηθική υποστήριξη, την αμέριστη συμπαράσταση και υπομονή καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος, αξίζουν θερμές ευχαριστίες στις κόρες μου Νεφέλη και Λυδία, στο σύζυγό μου Παναγιώτη, στους καθηγητές και στο διοικητικό προσωπικό του ΜΠΣ στη «Δημόσια Οικονομική και Πολιτική» του Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να αποδώσω στον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Ιωάννη Βαβούρα, τον οποίο ξεχώρισα κατά την διάρκεια των σπουδών μου για την μεταδοτικότητα, μεθοδικότητα και επιστημονική του κατάρτιση, τα οποία σε συνδυασμό με την υπομονή και συνεχή υποστήριξη του κατά την εκπόνηση της παρούσης εργασίας, αποτέλεσαν το κλειδί στην ολοκλήρωση αυτού του δύσκολου και συνάμα όμορφου ταξιδιού.

«Οι δημοσιονομικές επιπτώσεις των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής»

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο περιορισμός της παραοικονομίας και η περιστολή της φοροδιαφυγής, έχει αποκτήσει δυναμική την τελευταία δεκαπενταετία, τόσο μεταξύ των εποπτευόμενων υπερεθνικών αρχών, όσο και των εθνικών αρμοδίων χάραξης πολιτικής, κάτι που υποδεικνύεται από την πληθώρα νομοθετικών πρωτοβουλιών προς αυτή την κατεύθυνση.

Μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση που επιχειρήθηκε, καθίσταται πλέον σαφές ότι η έννοιες της παραοικονομίας και η φοροδιαφυγή, δεν ταυτίζονται αλλά συνυπάρχουν σε υψηλό βαθμό, ενώ η παραοικονομία και η επίσημη οικονομία, επειδή δραστηριοποιούνται στο ίδιο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον, έχουν υψηλό βαθμό αλληλεξάρτησης. Τα ίδια άτομα δηλαδή που δραστηριοποιούνται στα πλαίσια της φανερής, δύναται να κινούνται παράλληλα στην κρυφή οικονομία. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι η ένταξη της χώρας μας στη Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείματος του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, ως αποτέλεσμα της κρίσης χρέους, μείωσε σημαντικά την έκταση της παραοικονομίας, όχι όμως σε ικανό βαθμό ώστε να πλησιάσει το μέσο όρο των άλλων Ευρωπαϊκών χωρών. Η φοροδιαφυγή, σε αντίθεση με την παραοικονομία, παρουσίασε αύξηση την ίδια περίοδο, γεγονός που επιβεβαιώνεται και στην παρούσα μελέτη. Ωστόσο, οι επιπτώσεις των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική, παραμένουν «αγκάθι» για την Ελληνική οικονομία και καθιστούν απολύτως αναγκαία την αξιόπιστη εκτίμησή τους και την λήψη αποτελεσματικών μέτρων περιορισμού τους.

Προκειμένου να διερευνηθούν οι τάσεις και εξελίξεις του φαινομένου εκπονήθηκε μελέτη παρατήρησης σε αντιπροσωπευτικό δείγμα ελεγκτών φορολογικής διοίκησης (n=124), με τη χρήση ερωτηματολογίου, προκειμένου να εξεταστούν οι πεποιθήσεις των δημόσιων λειτουργών σε ελεγκτικά σώματα της Αττικής, σε σχέση με τα φαινόμενα της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, τις αιτίες και επιπτώσεις των φαινομένων αυτών στην οικονομία και κυρίως στην δημοσιονομική πολιτική της χώρας, καθώς και τις πεποιθήσεις τους σχετικά με την σημαντικότητα της συμβολής τους στην προσπάθεια περιορισμού της.

Από την παρούσα εμπειρική μελέτη, συνάγεται ότι την περίοδο που η Ελλάδα βρισκόταν υπό αυστηρή δημοσιονομική επιτήρηση, η έκταση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής αυξήθηκε. Συνηθέστερες ωστόσο πρακτικές παραοικονομίας κατά τους ερωτώμενους ελεγκτές, αποτελούν η παροχή υπηρεσιών στο σπίτι, το εμπόριο ναρκωτικών- οπλών-λευκής σαρκός, το υπαίθριο εμπόριο των μεταναστών, τα παράνομα τυχερά παίγνια και η αδήλωτη δεύτερη

απασχόληση, ενώ πρακτικές που συνήθως χρησιμοποιούν για να φοροδιαφεύγουν οι Έλληνες, είναι η μη έκδοση φορολογικών παραστατικών, υπο-υπερτιμολογήσεις, μη ή ανακριβή δήλωση φόρων και εικονικές συναλλαγές (εικονικά παραστατικά).

Λέξεις κλειδιά: Παραοικονομία, σκιώδης οικονομία, φοροδιαφυγή, δημοσιονομικές επιπτώσεις, οικονομικές επιπτώσεις

JEL-Codes: E260, H260, K420, O170, H63, E60, H20

«THE FISCAL IMPLICATIONS OF THE INFORMAL ECONOMY AND TAX EVASION»

ABSTRACT

The limitation of underground economy and tax Evasion, has gained momentum in the last decade, not only at the worldwide supervised authorities, but also between the national policy making authorities, this fact is indicated from the amount of lawmaking initiatives to this direction.

Throughout the literature review, it is clear that the definitions of underground economy and tax evasion, do not match but coexist, while underground economy and national economy, have a high rate of interdependence due to the fact that, they are active in the same socioeconomic environment. That means, people who act within the boundaries of social economy, may act under the underground's economy prism as well. Moreover, it has been proved that, the integration of our country at the Excessive Deficit of the Stability and Growth Pact Procedure, as a result of debt crisis, has drastically reduced the amounts of Underground economy and tax evasion, but not enough compared to other European countries. As a result, the effects of those incidents at the economic and fiscal policy, still hurt the Greek economy and make absolutely necessary to have a reliable assessment of it and to take measures to limit.

For further expansion of the trends of this phenomenon, observation study on a representative sample of tax administration Auditors, has been held (n=124), using questionnaires, so that public officials' in audit positions beliefs, will be examined in comparison with underground economy and tax evasions acts.

Also the results of those acts, not only to the economy and to the national fiscal, but also their beliefs regarding the importance of their contribution, as an effort to limit down the phenomenon.

Under the prism of the empirical study, we observe that, during the period Greece was under strict fiscal surveillance, the amount of underground economy and tax evasion has increased. The most common acts of underground economy ,as per questioned auditors are the illegal unregistered in-home services, drug and weapon dealing, woman trafficking, illegal immigrant street sellers, illegal betting and unregistered second part or full time jobs .While Greeks tax evade , when they do not publish tax documents, when they under or over-invoice,

when they deliberately ignore or inaccurately declare taxes or finally via false transactions (false documents).

Keywords: Shadow economy, tax evasion, fiscal implications, economy implications

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	xv
ABSTRACT	xvii
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	xix
Κατάλογος Πινάκων	xxi
Κατάλογος Διαγραμμάτων	xxiii
Κατάλογος Εικόνων	xxv
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	xxvii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ.....	3
1.1 Οικονομική δραστηριότητα	3
1.1.1 Η έννοια και χαρακτηριστικά οικονομικής δραστηριότητας.....	3
1.1.2 Η Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση	4
1.1.3 Σχέση παραοικονομίας και οικονομικής πολιτικής.....	5
1.2 Εννοιολογική προσέγγιση της παραοικονομίας.....	6
1.2.1 Ιστορική αναδρομή - Ορισμός.....	6
1.2.2 Άτυπη οικονομία.....	9
1.2.3 Διαφθορά	10
1.2.4 Προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας.....	11
1.2.5 Προφίλ των ατόμων που δραστηριοποιούνται στη παραοικονομία	15
1.3 Εννοιολογική Προσέγγιση Φοροδιαφυγής.....	15
1.3.1 Φόρος.....	15
1.3.2 Επιδόσεις φορολογίας στην Ελλάδα.....	16
1.3.3 Φοροδιαφυγή	19
1.3.4 Αιτίες και παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή.....	22
1.3.5 Διάκριση και σχέση παραοικονομίας – φοροδιαφυγής	23
1.3.6 Φορολογική ηθική και φοροδιαφυγή.....	25
1.4 Εκτίμηση της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής.....	27
1.4.1 Μέθοδοι μέτρησης παραοικονομίας	27
1.4.2 Μέθοδοι εκτίμησης φοροδιαφυγής	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΕΚΤΑΣΗ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ.....	39
2.1 Διεθνή δεδομένα παραοικονομίας και φοροδιαφυγής	39
2.2 Η πορεία της Ελλάδας.....	41

2.3 Προσδιοριστικοί παράγοντες παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην Ελλάδα.....	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	53
3.1 Επιδράσεις στην οικονομική πολιτική	53
3.2 Επιδράσεις στην δημοσιονομική πολιτική	56
3.2.1 Επιδράσεις στο σχεδιασμό.....	57
3.2.2 Επιδράσεις στα δημόσια έσοδα	57
3.2.3 Επιδράσεις στα επίπεδα τιμών.....	58
3.2.4 Επιδράσεις στο δημόσιο χρέος	58
3.2.5 Επιδράσεις στην απασχόληση	59
3.2.6 Επιδράσεις στην διανομή του εισοδήματος.....	60
3.2.7 Επιδράσεις στους παραγωγικούς κλάδους.....	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ.....	63
4.1 Σκοπός-Ερευνητικά ερωτήματα-Ερευνητικές υποθέσεις	63
4.2 Μεθοδολογία- Σχεδιασμός.....	64
4.3 Ερευνητικά αποτελέσματα.....	65
4.3.1 Περιγραφική στατιστική	65
4.3.1.1 Δημογραφικά δεδομένα.....	65
4.3.1.2 Σύγχρονες πρακτικές παραοικονομίας και φοροδιαφυγής που εντοπίζονται στην Ελλάδα, η έκταση και ο βαθμός διαφοροποίησης των φαινομένων	68
4.3.1.3 Διάκριση και σχέση παραοικονομίας – φοροδιαφυγής/ Αιτίες	84
4.3.1.4 Επιδράσεις των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική.....	86
4.3.1.5 Αποτίπωση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων τεχνικών ελέγχου και των διαθέσιμων μέσων που κατέχουν οι ελεγκτές για την αποκάλυψη και πάταξη των φαινομένων.....	90
4.3.1.6 Προτεινόμενα μέτρα και πολιτικές αντιμετώπισης των φαινομένων από τους ελεγκτές.....	96
4.3.2 Επαγωγική στατιστική.....	101
4.4 Συμπεράσματα μελέτης.....	108
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ–ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	115
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	117
ΠΑΡΑΡΤΗΡΗΜΑ Α	123
ΠΑΡΑΡΤΗΡΗΜΑ Β	127

Κατάλογος Πινάκων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1-1	14
ΠΙΝΑΚΑΣ 1-2	18
ΠΙΝΑΚΑΣ 1-3	28
ΠΙΝΑΚΑΣ 2-1	42
ΠΙΝΑΚΑΣ 2-2	48
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-1	69
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-2	70
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-3	71
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-4	73
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-5	74
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-6	83
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-7	84
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-8	85
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-9	87
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-10	88
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-11	89
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-12	90
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-13	91
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-14	92
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-15	93
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-16	94
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-17	95
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-18	96
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-19	97
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-20	99
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-21	100
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-22	102
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-23	103
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-24	105
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-25	106
ΠΙΝΑΚΑΣ 4-26	106

Κατάλογος Διαγραμμάτων

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 1-1	17
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 2-1	39
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 2-2	41
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 2-3	43
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 2-4	44
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 2-5	45
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 2-6	47
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 2-7	50
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-1	66
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-2	66
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-3	67
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-4	67
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-5	68
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-6	69
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-7	70
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-8	72
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-9	73
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-10	74
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-11	75
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-12	76
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-13	76
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-14	77
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-15	78
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-16	78
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-17	79
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-18	80
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-19	81
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-20	82
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-21	83
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-22	85
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-23	86
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-24	87
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-25	89
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-26	90
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-27	91
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-28	92
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-29	93
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-30	94
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-31	95
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-32	96
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-33	97
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-34	98
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-35	99
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ: 4-36	101

Κατάλογος Εικόνων

ΕΙΚΟΝΑ 1-1	3
ΕΙΚΟΝΑ 1-2	6
ΕΙΚΟΝΑ 1-3	17
ΕΙΚΟΝΑ 1-4	23
ΕΙΚΟΝΑ 1-5	24
ΕΙΚΟΝΑ 1-6	33

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΑΕγχΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΔΕ	Διπλωματική Εργασία
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Μ.Ο.	Μέσος Όρος
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΑΔΑ	Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αρκετοί επιστήμονες αποδίδουν την έννοια της παραοικονομίας στον Gutmann P. (1977), ο οποίος με βάση τη μελέτη του «*The Subterranean Economy*», περιέγραψε τον τρόπο με τον οποίο η ταχύτερη κυκλοφορία του νομίσματος ευνοεί στην ανάπτυξη μιας υπόγειας, μη νόμιμης οικονομίας, η οποία κατορθώνεται με την διενέργεια συναλλαγών που δεν καταγράφονται και δεν φορολογούνται (Gutmann P., 1977).

Η παραοικονομία (Ελληνικός όρος) ή σκιάδης οικονομία (shadow economy) όπως συνηθίζεται διεθνώς, αναφέρεται σε όλες εκείνες τις επιχειρηματικές συναλλαγές και εργασιακές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται «κάτω από τα ραντάρ», την οικονομική δηλαδή δραστηριότητα, που δεν δηλώνεται και δεν δύναται να φορολογηθεί (Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., 2003).

Επίσης γνωστή ως: «άτυπος τομέας» (informal sector), «μαύρη» (black), «οικονομία του λυκόφως» (moonlight), «υπόγεια» (underground), «μη καταγραφόμενη» (unrecorded), «κρυφή» (hidden), «παράλληλη» (parallel) ή «γκρίζα» οικονομία (gray economy), η παραοικονομία περιλαμβάνει εγκληματικές δραστηριότητες, όπως το εμπόριο ναρκωτικών ή λαθρεμπόριο, καθώς και νόμιμες εργασίες όπως εργασίες σε κατασκευές, κηπουρική, πώληση προϊόντων ή υπηρεσιών σε οδηγούς στους φωτεινούς σηματοδότες κ.α. (Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., 2003).

Ένα άλλο μείζον πρόβλημα για τους υπεύθυνους λήψης πολιτικών αποφάσεων, αποτελεί το φαινόμενο της φοροδιαφυγής (Μανεσιώτης, 2011). Αντίστοιχα, πληθώρα εννοιολογικών προσδιορισμών καθιστά και το φαινόμενο της φοροδιαφυγής, εξίσου πολύπλοκο, αφού ως ένα βαθμό συνδέεται με την παραοικονομία, δεδομένου ότι σχετίζεται με παράνομες δραστηριότητες ή παραλείψεις, προς αποφυγή εκπλήρωσης φορολογικών υποχρεώσεων (Ernst & Young, 2016).

Οι μη καταγραφόμενες αυτές δραστηριότητες αυξήθηκαν με αλματώδη τρόπο κατά την διάρκεια της χρηματοπιστωτικής κρίσης, γεγονός που προκάλεσε την ανάπτυξη εξειδικευμένων εννοιών που περιγράφουν ένα ευρύ φάσμα ενεργειών, με αποτέλεσμα την διαμόρφωση και σταδιακή ανάπτυξη του περιεχομένου του όρου «παραοικονομία» (Kouforoulou, P., et al., 2019).

Η σχέση αλληλεξάρτησης των δύο αυτών φαινομένων με την συνολική οικονομία καθώς και οι σημαντικές δημοσιονομικές επιπτώσεις τους, αποτέλεσαν το βασικό

κριτήριο, αλλά και το κίνητρο διερεύνησης για την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας.

Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται προσπάθεια παρουσίασης του θεωρητικού υπόβαθρου των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, μέσα από τη διεθνή βιβλιογραφία και διερεύνησης των επιπτώσεών τους στη δημοσιονομική πολιτική. Επιπλέον, θα διερευνηθούν οι πεποιθήσεις και απόψεις επαρκούς δείγματος υπαλλήλων του ελεγκτικού μηχανισμού της χώρας μας, σχετικά με τα φαινόμενα αυτά και τις επιπτώσεις τους, με τη χρήση δομημένου ερωτηματολογίου.

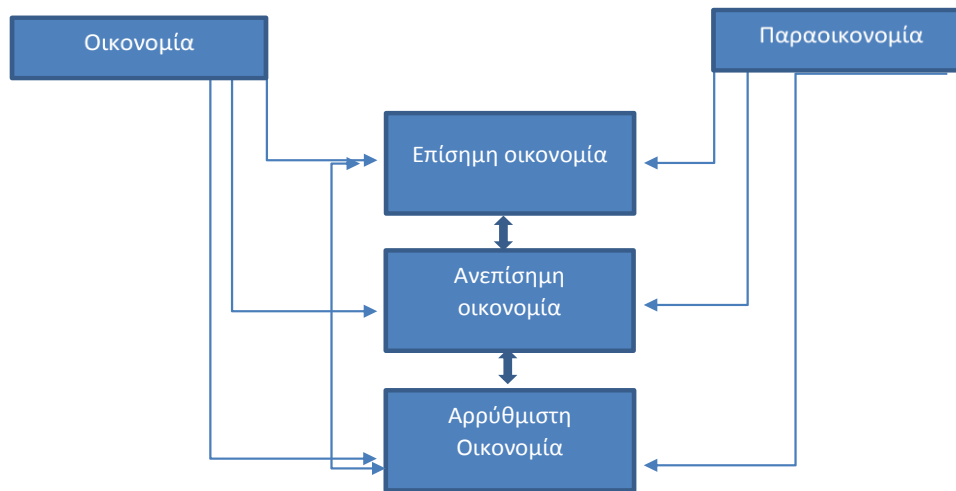
Η διπλωματική εργασία διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια, αρχής γενομένης από την βιβλιογραφική επισκόπηση που καταλαμβάνει τα δύο πρώτα, την έκταση των φαινομένων στη χώρα μας και στον κόσμο που βρίσκεται στο δεύτερο μέρος, τις συνέπειες της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην οικονομία και δημοσιονομική πολιτική που παρατίθενται στο τρίτο κεφάλαιο, η εμπειρική μελέτη που διενεργήθηκε και τα αποτελέσματα της στο τέταρτο κεφάλαιο και τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο καταγράφονται η συζήτηση και συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ

1.1 Οικονομική δραστηριότητα

1.1.1 Η έννοια και χαρακτηριστικά οικονομικής δραστηριότητας

Η οικονομία είναι μια πτυχή της κοινωνίας που αντανακλά τη ροή και την κίνηση του πλούτου, ενώ ο πλούτος είναι ένα άθροισμα ιδιωτικών αγαθών που παράγονται σε συνθήκες αγοράς, είναι δηλαδή δυο διαφορετικοί όροι που χρησιμοποιούνται όμως για να ορίσουν το ίδιο φαινόμενο, την οικονομία. Μια ταξινόμηση της συνολικής οικονομίας σύμφωνα με τον Gyls, P. (2005) είναι η εξής (Εικόνα 1-1):

Πηγή: Gyls, P. (2005)

Εικόνα 1-1

Ταξινόμηση συνολικής Οικονομίας

Στην οικονομική ανάλυση χρησιμοποιούνται ευρέως οι επίσημες εκτιμήσεις του Εθνικού Εισοδήματος, ιδίως για την παρακολούθηση των τάσεων της εθνικής παραγωγής και του βιοτικού επιπέδου διαχρονικά καθώς και για τη σύγκριση των σχετικών επιπέδων εισοδήματος μεταξύ των χωρών. Με την χρήση αυτών των εκτιμήσεων αποκλείονται παράμετροι όπως η παραγωγή των νοικοκυριών, το κόστος της ρύπανσης κ.α. και γι' αυτό έχει αμφισβητηθεί η επάρκεια αυτών των εκτιμήσεων από κάποιες σχολές κριτικής.

Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι οι εκτιμήσεις αυτές είναι σοβαρά ελλειμματικές, επειδή αποκλείουν σημαντικό μέρος της δραστηριότητας που κρύβεται, για λόγους κυρίως φοροδιαφυγής. Ακραία κριτική π.χ. άσκησε ο Feige (1979), λέγοντας ότι η μαύρη

οικονομία ήταν τόσο εκτεταμένη, ιδιαίτερα στις δεκαετίες '70 και '80, που παρατηρήθηκε αλματώδης ανάπτυξη της, και τόσο σημαντική, σε βαθμό που οι επίσημες εκτιμήσεις του ΑΕΠ να μην αποτελούν αξιόπιστη βάση χάραξης πολιτικής (Fagan P. Gabriel, 1993).

1.1.2 Η Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση

Η Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση, τα θεμέλια της οποίας θεσμοθετήθηκαν με την συνθήκη του Μάαστριχτ, καθώς και η νομισματική ενοποίηση κάποιων χωρών από το 1999, καλλιέργησε μια προσδοκία ανάπτυξης των οικονομιών των εμπλεκόμενων χωρών. Ωστόσο, η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008 στις ΗΠΑ και αργότερα επεκτάθηκε και στην Ευρωζώνη, ανέδειξε τόσο την αδυναμία του θεσμικού ευρωπαϊκού πλαισίου στην αντιμετώπιση κρίσεων, όσο και της ΟΝΕ στη διαχείριση οικονομικής ύφεσης, κυρίως σε ασθενέστερα οικονομικά χώρες. Η μακροχρόνια αυτή ύφεση, εξελίχτηκε σε μία ατέρμονη διαδικασία συσσώρευσης δημόσιων ελλειμάτων στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, σε συρρίκνωση της εξαγωγικής τους ικανότητας, σε εκτόξευση του δημόσιου χρέους και επιδείνωση μακροοικονομικών τους δεικτών (π.χ. ανεργία) (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Παράλληλα, η στέρηση της αυτοτέλειας στη νομισματική και οικονομική πολιτική των χωρών της Ευρωζώνης, καθώς και διεθνείς οικονομικοί συσχετισμοί, υποχρέωσαν κάποιες από αυτές τις χώρες να ενταχθούν σε μηχανισμούς στήριξης, προκειμένου να ελεγχθούν τα δημοσιονομικά τους και να περιοριστεί το δημόσιο χρέος τους. Μια εξ αυτών των χωρών ήταν και η Ελλάδα, η οποία για περισσότερο από μια δεκαετία υπέστη τρομερές οικονομικές και δημοσιονομικές πιέσεις προκειμένου να επανέλθει σε καθεστώς ανάπτυξης (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Επιπλέον, τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας επιδρούν σημαντικά τόσο στο σχεδιασμό όσο και την αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής, αφού είναι ευρέως αποδεκτό ότι αποτελούν σημαντικό τμήμα της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας, επηρεάζοντας τόσο την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών δεδομένων στα οποία στηρίζεται ο σχεδιασμός της και την πραγματική ζήτηση του χρήματος μειώνοντας την ελαστικότητα ζήτησης του χρήματος ως προς το επιτόκιο, όσο και την αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής, συρρικνώνοντας την. Τέλος,

επιδρά σημαντικά τόσο στα δημόσια έσοδα όσο και τις δημόσιες δαπάνες, εντείνοντας τις πιέσεις για άσκηση επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής και μεταβιβαστικών πληρωμών (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

1.1.3 Σχέση παραοικονομίας και οικονομικής πολιτικής

Σύμφωνα με τους Βαβούρα Ι., Βαβούρα Χ., (2019), η παραοικονομία αποτελείται από:

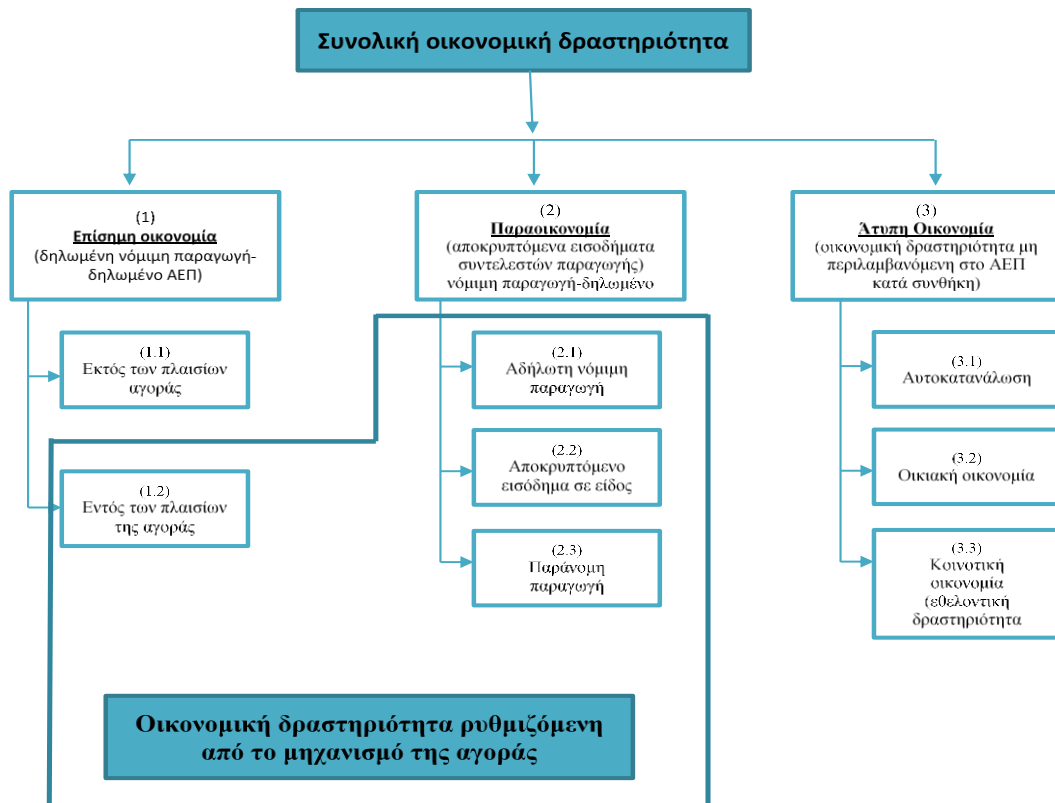
α) *Την αδήλωτη νόμιμη παραγωγή*, την παραγωγή δηλαδή που είναι νόμιμη ως παραγωγή, αλλά προκειμένου να μην της επιβληθούν φόροι ή άλλες επιβαρύνσεις, αποκρύπτεται από τα αρμόδια όργανα του κράτους.

β) *Τα αποκρυπτόμενα σε είδος εισοδήματα*, δηλαδή της χρησιμοποίησης (χωρίς έγκριση) του εξοπλισμού ή υπηρεσιών των οικονομικών μονάδων από τους εργαζόμενους για ατομικούς σκοπούς και της περιορισμένης έκτασης κλοπές αγαθών από μέρος των εργαζομένων, προοριζόμενων προς ενδιάμεση κατανάλωση, και

γ) *Την παράνομη παραγωγή*, δηλαδή παράνομες δραστηριότητές οι οποίες διεξάγονται χωρίς εξαναγκασμό και δημιουργούν προστιθέμενη αξία (πορνεία, παράνομος τζόγος, παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών κ.λπ) (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Με βάση την παραπάνω διάκριση, η συνολική οικονομία διακρίνεται στην ορατή ή επίσημη οικονομία (δηλωμένη παραγωγή), στην παραοικονομία (αποκρυπτόμενα εισοδήματα παραγωγικών συντελεστών) και την άτυπη οικονομία (οικονομική δραστηριότητα που δεν περιλαμβάνεται κατά συνθήκη στο ΑΕΠ) (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Όπως φαίνεται και στο παρακάτω σχήμα (Εικόνα 1-2), υπάρχει μεγάλη αλληλεξάρτηση μεταξύ της επίσημης οικονομίας και της παραοικονομίας, μιας και λειτουργούν στο ίδιο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον. Τα ίδια δηλαδή άτομα που έχουν καταναλωτικές ή παραγωγικές σχέσεις στην ορατή οικονομία, παράλληλα μπορεί να αναπτύσσουν αντίστοιχες σχέσεις στα πλαίσια της παραοικονομίας (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Πηγή: Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019 (σελ.216)

Εικόνα 1-2

Διακρίσεις της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας

1.2 Εννοιολογική προσέγγιση της παραοικονομίας

1.2.1 Ιστορική αναδρομή - Ορισμός

Από τις αρχές της δεκαετίας του '40 άρχισαν οι πρώτες έρευνες για τη μη εγγεγραμμένη οικονομία (Murat Turgut, 2015). Ορόσημο ωστόσο δραστηριοτήτων παραοικονομίας αποτελεί η περίοδος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στις ΗΠΑ, όπου μόνο κοινωνιολόγοι και ανθρωπολόγοι τις λάμβαναν υπόψιν τους. Λίγα χρόνια αργότερα, στη δεκαετία του '50, διεξήχθησαν τέσσερις μελέτες (από 1953 έως το 1958) που σηματοδότησαν την έναρξη της έρευνας για άτυπες οικονομικές δραστηριότητες. Έτσι άνοιξε ο δρόμος των δυαδικών προσεγγίσεων, οι οποίες πριν αμφισβητηθούν, πρόσφεραν έναν εξαιρετικό χώρο για επέκταση στις νέες θεωρίες της οικονομικής ανάπτυξης (Koufopoulou, P., et al., 2019). Έως το 1971 δεν είχε δοθεί η ακριβής επιστημονική έννοια του φαινομένου της παραοικονομίας, ώσπου ο κοινωνικό-ανθρωπολόγος Keith Hart (1971, 1973),

εισαγάγει την έκφραση του άτυπου τομέα στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία. Επινόησε τον όρο της παραοικονομίας και σημείωσε ότι, δύο οικονομίες έχουν αμφίδρομη σχέση μεταξύ τους και αλληλοεπιδρούν όταν τα άτομα μετακινούνται μεταξύ των τομέων της οικονομίας, καθώς και ότι, η εγγύτητά της χαμηλής παραγωγικότητας του τομέα διαβίωσης βοήθησε πολλούς να μειώνουν τις διακυμάνσεις της απασχόλησης στην επίσημη οικονομία, αντί να τροφοδοτήσει τις επενδύσεις και την παραγωγικότητα στον επίσημο τομέα (Koufopoulou, P., et al., 2019). Ωστόσο, από πολλούς επιστήμονες η έννοια αυτή συνδέθηκε με τον Gutmann, (1977) (Murat Turgut, 2015).

Οι M. Fleming et al., (2000), αναφέρουν ότι η παραοικονομία συνίσταται από τέσσερα στοιχεία: το ποινικό, το παράτυπο, το ανεπίσημο και το νοικοκυριό (οικιακά). Τα τρία πρώτα συστατικά της, αντιπροσωπεύουν διαφορετικά επίπεδα παρανομίας, ενώ τα νοικοκυριά αντιπροσωπεύουν κυρίως μη καταγεγραμμένες δραστηριότητες, όχι όμως παράνομες, δεν καταστρατηγούν δηλαδή την έννομη τάξη. Επιπλέον, διαπίστωσαν ότι η παραοικονομία δεν περιλαμβάνει μόνο τον ιδιωτικό τομέα, αλλά και τη σφαίρα μέσα στην οποία, παράγεται ανθρώπινο και κοινωνικό κεφάλαιο από τα δημόσια αγαθά (Fleming et al., 2000).

Στην προσπάθεια τους οι ερευνητές να εκτιμήσουν το μέγεθος της παραοικονομίας, αντιμετωπίζουν το ερώτημα, «πώς να την ορίσουν». Ένας κοινός ορισμός, περιλαμβάνει *«όλες τη μη καταγεγραμμένες οικονομικές δραστηριότητες που θα συνέβαλαν στην διαμόρφωση του επίσημου ΑΕΠ, εάν είχαν παρατηρηθεί»*. Ο Smith (1994), χρησιμοποιεί τον ορισμό *«παραγωγή αγαθών με βάση την αγορά και υπηρεσίες είτε νόμιμες είτε παράνομες, που ξεφεύγουν από τον εντοπισμό στις επίσημες εκτιμήσεις του ΑΕΠ.»*. Κατά τον Schneider (1986) επίσης, η παραοικονομία ορίζεται ως *«το σύνολο των δραστηριοτήτων που δημιουργούν προστιθέμενη αξία ενώ δεν καταγράφονται»*, ενώ κατά τον Vito Tanzi (1980), η παραοικονομία *«είναι το ακαθάριστο προϊόν που δηλώνεται εν μέρη ή δεν δηλώνεται και δεν μετριέται στις επίσημες στατιστικές»*. Στην βάση των αξιωμάτων του Fiege (1979) *«η διαφεύγουσα οικονομική δραστηριότητα»* ορίζεται ως παραοικονομία, ενώ κατά Blades (1982), ορίζεται *«ως σύνολο δραστηριοτήτων που στην πράξη αποκρύπτονται ή παραλείπονται από τις δημόσιες αρχές»* (Schneider, 1986). Ένας ευρύτερα διαδεδομένος ωστόσο ορισμός, περιλαμβάνει *«αυτές τις οικονομικές δραστηριότητες και τα έσοδα που προκύπτουν από αυτές που παρακάμπτουν τους κυβερνητικούς κανονισμούς, τη φορολογία ή την παρατήρηση»* (Schneider F., Buehn A., 2016).

Οι Βαβούρας και Μανωλάς (2004) προσθέτουν: «*παραοικονομία είναι κάθε οικονομική δραστηριότητα που ασκείται παράνομα ή λαθραία και ισούται με τη διαφορά μεταξύ του πραγματικού και του δηλούμενου ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος*» (Βαβούρας Ι., Μανωλάς Γ., 2004).

Κατά τον Παυλόπουλο (1987), «*το τμήμα της οικονομίας που δεν καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς και δημιουργεί προστιθέμενη αξία, θα έπρεπε να συνυπολογίζεται στο εθνικό προϊόν. Κάτι που λόγω αδυναμίας εντοπισμού (π.χ. δραστηριότητα της νοικοκυράς) δεν μπορεί να μετρηθεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες*» (Παυλόπουλος, 1987). Ενώ για τον Κορομηλά (2009), «*η παραοικονομία συνιστά μια παράλληλη οικονομία που επηρεάζει σημαντικά την επέκταση της φοροδιαφυγής και της κοινωνικής ανισότητας, καθώς οι φόροι δεν κατανέμονται ισότιμα*» (Κορομηλάς, 2009).

Τέλος, για τους Βαβούρα Ι., Κούρτη Α. 1991, «*η παραοικονομία προκύπτει από το σύνολο των δραστηριοτήτων εκείνων, που ενώ δημιουργούν εισοδήματα παραγωγικών συντελεστών και θα έπρεπε να καταγράφονται στις επίσημες καταστάσεις εκτίμησης μεγεθών της συνολικής δραστηριότητας (GDP,GNP), τα εισοδήματα αυτά δεν συνυπολογίζονται στις επίσημες εκτιμήσεις, είτε λόγω αδυναμιών ή ακόμη κι από μερική η ολική απόκρυψη τους, από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές*». Περιλαμβάνει δηλαδή, το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων, που βρίσκονται έξω από τις σύγχρονες συμβατικές παραγωγικές σχέσεις, που δημιουργούν εισόδημα (Βαβούρας Ι., Κούρτης Α. 1991; Βαβούρας Ι., 1995; Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019).

Ο όρος άτυπη οικονομία χρησιμοποιήθηκε ευρέως για στην προσπάθεια αντιμετώπισης των θεμάτων δικαιοσύνης, κοινωνικής ανάπτυξης και οικονομικών ευκαιριών, ως μέσο που περιγράφει μια δυαδική οικονομική δομή που εμφανίζεται στις αναπτυσσόμενες χώρες (Koufopoulou, P., et al., 2019). Η οικονομία λοιπόν, περιλαμβάνει την επίσημη και την άτυπη οικονομία στην οποία πραγματοποιούνται συναλλαγές έξω από τα παραδοσιακά κανάλια, προσφέροντας όμως οικονομικά και κοινωνικά οφέλη (Losby et.al., 2002). Στην επίσημη οικονομία δηλαδή απαιτείται η καταγραφή των οικονομικών δραστηριοτήτων, η πληρωμή των αντίστοιχων φόρων, η τήρηση του ρυθμιστικού πλαισίου των σχέσεων εργασίας – κεφαλαίου και άλλων κανόνων. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις μη συμμόρφωσης με τις επίσημες απαιτήσεις, οικονομικοί δηλαδή φορείς δεν καταχωρούν την επιχείρησή τους και αποφεύγουν την φορολογία, παραβιάζουν τα εργασιακά και λοιπούς νόμους και ούτω καθεξής. Την ίδια στιγμή οι πολίτες έχουν κάποια ελευθερία στις δικές τους δραστηριότητες, μέρος δηλαδή

της οικονομικής ζωής δεν ρυθμίζεται από νόμους ή άλλες επίσημες απαιτήσεις, όπως τα νοικοκυριά (Fleming at al., 2000).

Η έννοια της παραοικονομίας έχει αποκτήσει δυναμική τα τελευταία 47 χρόνια (Κουφορουλou, P., et al., 2019), τόσο μεταξύ των μελετητών όσο και των αρμοδίων χάραξης πολιτικής, κάτι που υποδεικνύεται από την ταχεία ανάπτυξη πληθώρας επιστημονικών άρθρων σχετικά με αυτή. Οι κριτικοί ωστόσο ισχυρίζονται ότι υπάρχει δυσκολία στην εκτίμηση του φαινομένου (Fleming at al., 2000), μιας και σημαίνει πολλά διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικούς ανθρώπους (Κουφορουλou, P., et al., 2019). Αυτή η ασάφεια των όρων που χρησιμοποιούν οι ερευνητές (ορολογικές διαφωνίες από εννοιολογική φύση) κατά την εκτίμηση του φαινομένου, καθώς και η δυσχέρεια στην επικοινωνία τους, καθιστούν την μέτρηση σε μείζον πρόβλημα, ενώ παράλληλα παραποιείται η πραγματική εικόνα της οικονομίας (Fleming at al., 2000).

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι ένας ευρύς ορισμός της παραοικονομίας περιλαμβάνει: *«τα μη αναφερόμενα έσοδα από την παραγωγή νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών, είτε από νομισματικές είτε από ανταλλακτικές συναλλαγές, όλες δηλαδή τις εν δυνάμει φορολογητέες οικονομικές δραστηριότητες, σε περίπτωση που είχαν αναφερθεί στις φορολογικές αρχές»* (Schneider F., Buehn A., 2016).

Συνοψίζοντας, η παραοικονομία περιλαμβάνει όλη τη νόμιμη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που σκοπίμως αποκρύπτονται από τις δημόσιες αρχές για τους ακόλουθους λόγους: α) για την αποφυγή καταβολής φόρων, π.χ. φόροι εισοδήματος ή ΦΠΑ, β) για την αποφυγή καταβολής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, γ) για την αποφυγή ορισμένων νομικών πρότυπων της αγοράς εργασίας, όπως χαμηλοί μισθοί, υπερεργασία, ασφαλιστικές εισφορές κ.λπ. και δ) για την αποφυγή συμμόρφωσης με ορισμένες διοικητικές διαδικασίες, όπως η συμπλήρωση στατιστικών ερωτηματολογίων ή άλλες διοικητικές διαδικασίες (Schneider F., Buehn A., 2016). Είναι ένα φαινόμενο που γνωρίζει μεγάλης έκτασης τα τελευταία χρόνια σε παγκόσμιο επίπεδο. Εκδηλώνεται κυρίως με την παράλειψη δημοσιοποίησης στοιχείων οικονομικού χαρακτήρα από τα νομικά πρόσωπα ή την αδήλωτη εργασία (Schneider & Kearney, 2013).

1.2.2 Άτυπη οικονομία

Η άτυπη οικονομία συνιστά την οικονομική δραστηριότητα που δεν περιλαμβάνεται στις εκτιμήσεις του ΑΕΠ ή ΑΕθνΠ κατά συνθήκη και αναφέρεται στις οικονομικές

δραστηριότητες εκείνες, που δεν ρυθμίζονται από τον μηχανισμό της αγοράς και αφορούν οικογενειακές και εθελοντικές εργασίες (νοικοκυριό, κηπουρική, φροντίδα παιδιών, ιδιωτική μεταφορά, εθελοντική εργασία για θρησκευτικούς, φιλανθρωπικούς, πολιτικούς και αθλητικούς σκοπούς) (Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019).

1.2.3 Διαφθορά

Πληθώρα επιστημονικών άρθρων σχετικά με τη διαφθορά, δημιουργούν την αίσθηση ότι ο κόσμος μας κατοικείται από δύο ειδών ανθρώπους: τους «τριβείς» και τους «λιπαρούς». Οι μεν πιστεύουν ότι η διαφθορά εμποδίζει την ανάπτυξη, ενώ οι δε πιστεύουν ότι η διαφθορά δύναται σε κάποιες περιπτώσεις να προωθήσει την ανάπτυξη. Ο Aidt, Toke Skovsgaard (2009), εξετάζοντας αυτές τις θέσεις, συμπεραίνει ότι είναι αδύναμα τα στοιχεία που υποστηρίζουν την υπόθεση «λάδωμα των τροχών» και δείχνουν ότι υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ της αύξησης του κατά κεφαλήν πραγματικού ΑΕΠ και της διαφθοράς, ενώ η διαφθορά μπορεί να έχει μικρή επίδραση στο ρυθμό ανάπτυξης του κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ (Aidt, Toke Skovsgaard, 2009). Πλέον, η διαφθορά δεν θεωρείται το «γράσο» που περιορίζει τις αναποτελεσματικότητες ή δυσκολίες προσαρμογής του οικονομικού μηχανισμού, αλλά η «σκουριά» που τις αναπτύσσει. Οι όποιες θετικές επιπτώσεις της διαφθοράς, δεν μπορούν να συγκριθούν με τις τεράστιες κοινωνικές και οικονομικές αρνητικές συνέπειές της (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Ως πολύπλευρο και πολύπλοκο φαινόμενο η διαφθορά, έχει συγκεντρώσει πληθώρα εννοιολογικών προσδιορισμών διεθνώς, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής. Η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζει τη διαφθορά ως την «κατάχρηση δημόσιας εξουσίας προς εξυπηρέτηση ιδιωτικού οφέλους» (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019), ορισμός που υιοθετήθηκε στην συνέχεια από την Γενική Γραμματεία Καταπολέμησης της Διαφθοράς (ΓΕΓΚΑΔ, 2017). Ωστόσο, κάποιος από τους παράγοντες που επηρεάζουν την έκτασή της, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, είναι: η μορφή (πολίτευμα) και η ποιότητα της διακυβέρνησης μιας χώρας (πολιτική σταθερότητα, πολιτική κουλτούρα, λογοδοσία κ.α.), ο βαθμός οικονομικής ανάπτυξης, ο βαθμός πολιτικής σταθερότητας, το θεσμικό πλαίσιο, το επίπεδο ανταγωνισμού, το επίπεδο πολιτικής κουλτούρας, ο βαθμός απονομής δικαιοσύνης, ο βαθμός παγκοσμιοποίησης, η γεωγραφία και ιστορία του τόπου, η έκταση και δομή του δημοσίου τομέα, το σύστημα αξιών και τα πολιτιστικά γνωρίσματα του τόπου. Ο σημαντικότερος

ωστόσο παράγοντας που επιτρέπει την δυνατότητα των δημόσιων λειτουργιών για προσοδοθηρία, είναι οι αδυναμίες και ατέλειες του θεσμικού πλαισίου (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Η διαφθορά και η παραοικονομία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες, αφού η πρώτη προσδιορίζεται από τη ροπή προς την παραοικονομία και την ικανότητα των δημόσιων αρχών να την περιορίσουν (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019). Υπάρχει δηλαδή μια συμπληρωματική σχέση (Bitzenis, A., Vlachos, V., & Schneider, F., 2016). Η ικανότητα δε περιορισμού της, εξαρτάται σημαντικά από την έκταση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα. Όμως, η παραοικονομία είναι κυρίως πρόβλημα κοινωνικής ανάπτυξης και ως εκ τούτου καθορίζεται από το επίπεδο φορολογικής ηθικής και συνείδησης, ασκώντας σημαντικές επιπτώσεις στα δημόσια έσοδα (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

1.2.4 Προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας

Η παραοικονομία, ως μέρος της οικονομικής δραστηριότητας, επηρεάζεται από τους ίδιους παράγοντες. Πέραν όμως από τους οικονομικούς και οι κοινωνικοί παράγοντες ασκούν σημαντικό ρόλο στο βαθμό ψυχολογικής ετοιμότητας ή ψυχολογίας, για την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων στα πλαίσια της παραοικονομίας. Οι κατεξοχήν προσδιοριστικοί κοινωνικοί παράγοντες σύμφωνα με τους Βαβούρα Ι, Βαβούρα Χ., (2019) είναι οι εξής:

- I. Ο βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας από πλευράς των πολιτών, ο οποίος και καθορίζει το επίπεδο της «φορολογικής ηθικής», ενώ είναι ανεξάρτητος από το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης (π.χ. η Σουηδία έχει περιορισμένη παραοικονομία πάρα τους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές).
- II. Οι πραγματικές επιδιώξεις των φορέων χάραξης πολιτικής.

Με την επισήμανσή ότι, μεμονωμένα σε κάθε χώρα η σημασία των προσδιοριστικών παραγόντων μπορεί είναι διαφορετική, αναλύονται οι οικονομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας.

- i. **Η έκταση της φορολογικής επιβάρυνσης:** οι αυξημένοι άμεσοι φόροι (*ceteris paribus*), επηρεάζουν σημαντικά την εμφάνιση και μεγέθυνση της παραοικονομίας. Γενικά, οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές αποτελούν τον κυριότερο προσδιοριστικό παράγοντα της παραοικονομίας. Το μεγαλύτερο

ποσοστό φοροδιαφυγής εξαρτάται από τον οριακό φορολογικό συντελεστή, αφού παρέχει ένα μέτρο του φόρου που δύναται να μην καταβληθεί, να αποκρυφτεί δηλαδή μέρος του εισοδήματος. Αφορά δηλαδή σε εισοδήματα προερχόμενα από δεύτερη απασχόληση (καταβάλλεται φόρος στο εισόδημα της κύριας απασχόλησης), ή αυτό-απασχόληση. Με τον ίδιο τρόπο επηρεάζουν την παραοικονομία και οι έμμεσοι φόροι. Μάλιστα, οι έμμεσοι φόροι συχνά αποτελούν ποιο ισχυρό κίνητρο παραοικονομίας, αφού η φοροδιαφυγή επιφέρει σύμπτωση συμφερόντων μεταξύ αγοραστών και πωλητών, γεγονός που δυσχεραίνει τον εντοπισμό της παραοικονομίας (Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019, Schneider F., Buehn A., 2016).

- ii. **Υφιστάμενοι έλεγχοι ή θεσμικοί περιορισμοί:** μια αυτόνομα ικανή κατηγορία παραγόντων που μπορούν να πράξουν παραοικονομία, αποτελούν οι θεσμικοί περιορισμοί ή οι έλεγχοι, ακόμη δηλαδή και αν δεν υπήρχαν φόροι θα υπήρχε παραοικονομία. Τέτοιοι περιορισμοί επιβάλλονται είτε για την προαγωγή κοινωνικοοικονομικών σκοπών (προστασία εργασίας και κατανάλωσης), είτε για την αποφυγή εγκληματικών και παράνομων δραστηριοτήτων (παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών, τοκογλυφία, παράνομος τζόγος, λαθρεμπόριο κ.λπ) (Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019, Schneider F., Buehn A., 2016).
- iii. **Περιορισμός της ροπής για φοροδιαφυγή:** η φοροδιαφυγή αποτελεί καταστρατήγηση του γράμματος και πνεύματος της φορολογικής νομοθεσίας, ενώ η έκτασή της εξαρτάται από την ροπή των ατόμων για φοροδιαφυγή, καθώς και την ικανότητα περιορισμού της ροπής από τον κρατικό μηχανισμό. Η δε ροπή προσδιορίζεται από τον κίνδυνο εντοπισμού, το επίπεδο της φορολογικής ηθικής, το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης, την πιθανότητα καταδίκης και την αυστηρότητα των ποινών (Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019).
- iv. **Συνθήκες αγοράς εργασίας:** οι άνεργοι σε συνθήκες υψηλής ανεργίας είναι πρόθυμοι να κινηθούν στο χώρο της παραοικονομίας με χαμηλότερες αμοιβές, συνθήκη που ευνοεί το φαινόμενο της παραοικονομίας, κυρίως αν υπάρχουν δυσκαμψίες στην αγορά εργασίας των χωρών (Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., 2003, Schneider F., Buehn A., 2016). Οι θεσμικοί περιορισμοί επίσης, στην αγορά εργασίας επειδή αυξάνουν το κόστος εργασίας, αποτελούν κίνητρο παράβασης τους, ιδιαίτερα από οριακά κερδοφόρες επιχειρήσεις, στρέφοντας τες σε «δευτερεύουσα αγορά εργασίας» (αυτή που

λειτουργεί δηλαδή με μη αποδεκτούς όρους) (Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019).

- v. **Το καθεστώς της κοινωνικής ασφάλισης:** υψηλές εισφορές κοινωνικής ασφάλισης ενισχύουν τα φαινόμενα παραοικονομίας, τόσο από την πλευρά των εργοδοτών όσο και των εργαζομένων, αφού υπάρχει κι εδώ σύμπτωση συμφερόντων (ένα μέρος ασφαλιστικών εισφορών επιβαρύνει τον εργοδότη και άλλο μέρος τον εργαζόμενο) (Schneider F., Buehn A., 2016). Ακόμη, λόγω του αρνητικού συσχετισμού μεταξύ του δηλούμενου εισοδήματος από πλευράς εργαζομένων και του ύψους των μεταβιβάσεων εισοδήματος (π.χ. επίδομα ανεργίας) που πραγματοποιεί η κάθε χώρα στο πλαίσιο βελτίωσης της διανομής του εισοδήματος, δημιουργούνται πρόσθετα κίνητρα δραστηριοποίησης στην παραοικονομία (Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019).
- vi. **Βαθμός αποδοχής κρατικής εξουσίας:** το επίπεδο δηλαδή της ονομαζόμενης «φορολογικής ηθικής ή συνείδησης». Πρόκειται για τον βαθμό ψυχολογικής ετοιμότητας ή ευκολίας, με την οποία οι φορολογούμενοι δραστηριοποιούνται στα όρια της παραοικονομίας. Όταν οι πολίτες πιστεύουν ότι έχουν ένα αναποτελεσματικό κρατικό μηχανισμό, ένα καταπιεστικό κράτος το οποίο προσπαθεί συνεχώς να τους αφαιρέσει μέρος του εισοδήματός τους, αποθαρρύνονται να εγκαταλείψουν την παραοικονομία (Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019).
- vii. **Ο ρόλος του κρατικού μηχανισμού:** όταν οι πολίτες πιστεύουν ότι το κράτος δεν προάγει την ευημερία τους, καθίστανται πρόθυμοι να στραφούν στην παραοικονομία και αντίστροφα, το ίδιο το κράτος υποθάλπει εμμέσως τέτοια φαινόμενα, όταν προάγει συμφέροντα μειονοτήτων της κοινωνίας (Schneider F., Buehn A., 2016). Δεδομένου ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ παραοικονομίας και παραβάσεων φορολογικών κανόνων και θεσμικών περιορισμών, η πολιτεία αντί να καταβάλει προσπάθειες περιορισμού της, στην πράξη συχνά γίνεται ανεκτή ή ενισχύεται ακόμη από το κράτος, είτε γιατί θεωρείται ότι συμβάλει στην προαγωγή σκοπών της οικονομικής πολιτικής, είτε για να εξυπηρετήσει ατομικά ή επιλεκτικών κοινωνικών ομάδων συμφέροντα (Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019).

Στον Πίνακα 1-1 που ακολουθεί, καταγράφονται οι προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας, κάποιοι από τους οποίους αναλύθηκαν ανωτέρω (Scheinder F. & Buehn A., 2016).

Πίνακας 1-1
Προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας

Καθοριστικοί παράγοντες της Παραοικονομίας		
Αιτιώδης Μεταβλητή	Θεωρητική προσέγγιση	Πηγές
Φορολογικά και Ασφαλιστικά βάρη	Η πολιτική σχετικά με την φορολογική επιβάρυνση, οι άμεσοι και έμμεσοι φόροι συνολικά, αλλά και οι πληρωμές για την κοινωνική ασφάλιση επηρεάζουν το μέγεθος της παραοικονομίας.	E.g. Thomas (1992), Johnson, Kaufmann, (1998a,b), Giles (1999a), Tanzi (1999), Schneider (2003, 2005), Buehn and Schneider (2012)
Ποιότητα των Δημοσίων υπηρεσιών	Η ποιότητα των δημόσιων ιδρυμάτων είναι ένας άλλος βασικός παράγοντας στην ανάπτυξη του άτυπου τομέα. Συγκεκριμένα, η αποτελεσματική και διακριτική εφαρμογή του φορολογικού κώδικα και των κανονισμών από την κυβέρνηση διαδραματίζει κείμενο ρόλο στην απόφαση να κινείται κανείς υπόγειο και είναι πιο σημαντική από την πραγματική επιβάρυνση των φόρων και των κανονισμών. Ένας ανεπίσημος τομέας που εξελίσσεται ως συνέπεια της αποτυχίας των πολιτικών θεσμών για την προώθηση μιας αποτελεσματικής οικονομίας της αγοράς μπορεί να μειωθεί αν ενισχυθούν οι θεσμοί και η δημοσιονομική πολιτική πλησιάζει τους μεσαίους ψηφοφόρους.	E.g. Johnson et al. (1998a,b), Friedman, Johnson et al (2000), Dreher and Schneider (2009), Dreher, Kotsogiannis and McCorrison (2009), Schneider (2010), Buehn and Schneider (2012), Losby et al. (2002), Schneider and Williams (2010)
Κανονισμοί /νόμοι	Οι κανονισμοί, όπως οι κανονισμοί της αγοράς εργασίας ή οι εμπορικοί φραγμοί, είναι ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που μειώνει την ελευθερία (επιλογή) των ατόμων στην επίσημη οικονομία. Αυτά οδηγούν σε αύξηση του κόστους εργασίας στην επίσημη οικονομία και παρέχουν έτσι ένα άλλο κίνητρο για να εργαστούν στην παραοικονομία. Οι χώρες με πιο αυστηρή ρύθμιση τείνουν να έχουν μεγαλύτερο μερίδιο της παραοικονομίας στο συνολικό ΑΕΠ.	E.g. Johnson et al (1997), Johnson, et al (1998b), Friedman et al (2000), Schneider (2011)
Υπηρεσίες Δημοσίου τομέα	Η αύξηση της σκιώδους οικονομίας μπορεί να οδηγήσει σε λιγότερα κρατικά έσοδα, τα οποία με τη σειρά τους μειώνουν την ποιότητα και την ποσότητα των αγαθών και υπηρεσιών που παρέχονται στο κοινό κάνοντας μη αποτελεσματικές τις δημόσιες υπηρεσίες.	E.g. Johnson, Kaufmann, and Zoido-Lobaton (1998a,b), Feld and Schneider (2010)
Φορολογική Ηθική	Η αποτελεσματικότητα του δημόσιου τομέα επηρεάζει το φορολογικό ηθικό. Η φορολογική συμμόρφωση βασίζεται σε μια ψυχολογική φορολογική σύμβαση που συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις από φορολογούμενους και πολίτες, αφενός, αλλά και από το κράτος και τις φορολογικές αρχές του, αφετέρου. Οι φορολογούμενοι είναι πιο διατεθειμένοι να πληρώνουν ειλικρινά τους φόρους τους εάν ανταλλάσσουν πολύτιμες δημόσιες υπηρεσίες και η μεταχείριση τους από τη φορολογική αρχή παίζει ρόλο. Εάν οι φορολογούμενοι αντιμετωπίζονται ως εταίροι σε μια (φορολογική) σύμβαση αντί ως υφιστάμενοι σε μια ιεραρχική σχέση, θα τηρούν ευκολότερα τις υποχρεώσεις της σύμβασης.	E.g. Feld and Frey (2007), Kirchler (2007), Torgler and Schneider (2009), Feld and Larsen (2005, 2009), Feld and Schneider (2010)
Εμπόδιση/ Αποτροπή	Παρά την έντονη εστίαση στην καταπολέμηση της παραοικονομίας, λίγα είναι γνωστά από εμπειρικές μελέτες για τις συνέπειες της μέτρων και της καταπολέμησης. Αυτό συμβαίνει επειδή τα δεδομένα σχετικά με τους ελέγχους και τη συχνότητα αυτών δεν είναι διαθέσιμα σε διεθνή βάση. Ακόμη και για τις χώρες του ΟΟΣΑ είναι δύσκολο να συγκεντρωθούν τέτοια δεδομένα. Επίσης το νομικό υπόβαθρο είναι αρκετά περίπλοκο, διαφοροποιώντας τα πρόστιμα και την τιμωρία ανάλογα με τη σοβαρότητα του αδικήματος και το πραγματικό εισόδημα του μη ελεγχόμενου.	E.g. Andreoni, Erard and Feinstein (1998), Pedersen (2003), Feld and Larsen (2005, 2009), Feld and Schneider (2010)
Ανάπτυξη της Επίσημης οικονομίας	Η ανάπτυξη της επίσημης οικονομίας είναι ένας άλλος βασικός παράγοντας καθώς όσο πιο υψηλή είναι, τόσο χαμηλότερο είναι το κίνητρο για εργασία στην παραοικονομία.	Schneider and Williams (2013), Feld and Schneider (2010)
Ανεργία	Οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης της επίσημης οικονομίας μπορεί να οδηγήσουν σε αυξημένα ποσοστά ανεργίας και επομένως τόσο υψηλότερο θα είναι το κίνητρο για εργασία στην παραοικονομία.	Schneider and Williams (2013), Feld and Schneider (2010)
Αυτό- απασχόληση	Όσο υψηλότερος είναι ο ρυθμός αυτό-απασχόλησης, τόσο περισσότερες δραστηριότητες μπορούν να πραγματοποιηθούν στη σκιά της οικονομίας.	Schneider and Williams (2013), Feld and Schneider (2010)

Πηγή: Schneider F., Buehn A., (2016)

1.2.5 Προφίλ των ατόμων που δραστηριοποιούνται στη παραοικονομία

Προκειμένου χαρτογραφήσουν το προφίλ των ατόμων που κινούνται στα χάρια της σκιώδη οικονομίας, διενεργώντας συναλλαγές μη καταγεγραμμένες στην επίσημη οικονομία, ο Βαβούρας Ι. (1989) και οι Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., (2003), κατέληξαν στις εξής κατηγορίες:

- I. Επιχειρηματίες (εργοδότες): οι επιχειρηματίες προκειμένου να επιβιώσουν ή να αναπτύξουν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα, μειώνοντας το κόστος εργασίας, καταφεύγουν σε παραοικονομικές δραστηριότητες.
- II. Εργαζόμενοι (μισθωτοί ή αυτοαπασχολούμενοι): άτομα που ήδη καταγράφονται ως εργαζόμενοι στην επίσημη οικονομία, προκειμένου να αυξήσουν το εισόδημά τους δραστηριοποιούνται στην σκιώδη οικονομία.
- III. Άνεργοι: άτομα συνήθως μειωμένων προσόντων που δυσκολεύονται να βρουν εργασία, τα οποία στην επίσημη οικονομία καταγράφονται ως άνεργοι.

1.3 Εννοιολογική Προσέγγιση Φοροδιαφυγής

1.3.1 Φόρος

Τα έσοδα του δημοσίου αποτελούν τους πόρους με τους οποίους λειτουργεί. Από την Αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα μέχρι και την διάρκεια των Νέων Χρόνων, τα έσοδα του κράτους προέρχονται κυρίως από φόρους, τέλη και επιτάξεις. Ο φόρος δηλαδή, συνιστά μια «εθελούσια» μεταβίβαση πόρων προς το κράτος, προκειμένου αυτό να λειτουργήσει (Παπαηλίας Θ., 2018). Στην Αρχαιότητα, η φορολογία εμφανίζεται ως υποχρέωση των πολιτών να καταβάλλουν προϊόντα ή αντικείμενα αξίας στην ανώτατη κρατική αρχή ή τους άρχοντες της εποχής. Κατά τον Μεσαίωνα, οι άρχοντες παρείχαν υπηρεσίες σε αντάλλαγμα με το δικαίωμα εισπραξής των φόρων μιας περιοχής, προς όφελός τους. Την εποχή του Βυζαντίου στην Ελλάδα, οι εισφορές εισπραττόταν από τις κοινότητες που στη συνέχεια τις απέδιδαν στο κράτος (Webber & Wildavsky, 1986).

Παράλληλα όμως με την φορολογία, αναπτύσσεται και η φοροδιαφυγή. Με την δημιουργία οργανώσεων συλλογής φόρων, επιδιώχθηκαν οι ακριβείς υπολογισμοί τους και η διασφάλιση της απόδοσής τους. Αρμοδιότητά τους επίσης, ήταν η απόδοση ποινών σε εκείνους που φοροδιέφευγαν (Παπαϊωάννου, 2014). Κατά τον 3^ο αιώνα ακόμη, παρατηρείται οι πλούσιοι Ρωμαίοι να θάβουν τα χρυσά νομίσματα και τα κοσμήματά τους, για να αποφύγουν το φόρο πολυτελείας, ενώ κατά τον 18^ο αιώνα στην Αγγλία, οι

ιδιοκτήτες κατέστρεφαν προσωρινά τα τζάκια των σπιτιών τους για διαφύγουν της ειδοποίησης του συλλέκτη φόρου εστίας (Webber & Wildavsky, 1986).

Από τα παραπάνω συνάγεται, ότι η έννοια του φόρου ταυτίζεται με την έννοια του κράτους. Προκειμένου λοιπόν τα κράτη να καλύψουν τις ανάγκες που προκύπτουν, επιβάλλουν φόρους και τέλη προς τους πολίτες τους (Φινοκαλιώτης, 2014). Οι επιβαλλόμενοι φόροι είναι ανάλογοι του οικονομικού υπόβαθρου του εκάστοτε φυσικού ή νομικού προσώπου και η καταβολή του, πραγματοποιείται με χρηματική εισφορά και όχι σε είδος, όπως γινόταν στην αρχαιότητα. Αντίστοιχα, το κράτος ως ανταπόδοση προσφέρει υπηρεσίες στους πολίτες του, προκειμένου να καλύψουν κάποιες βασικές τους ανάγκες, για την εξασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας και δικαιοσύνης (Σαββαΐδου Κ. & Φορτσάκη Θ. 2013).

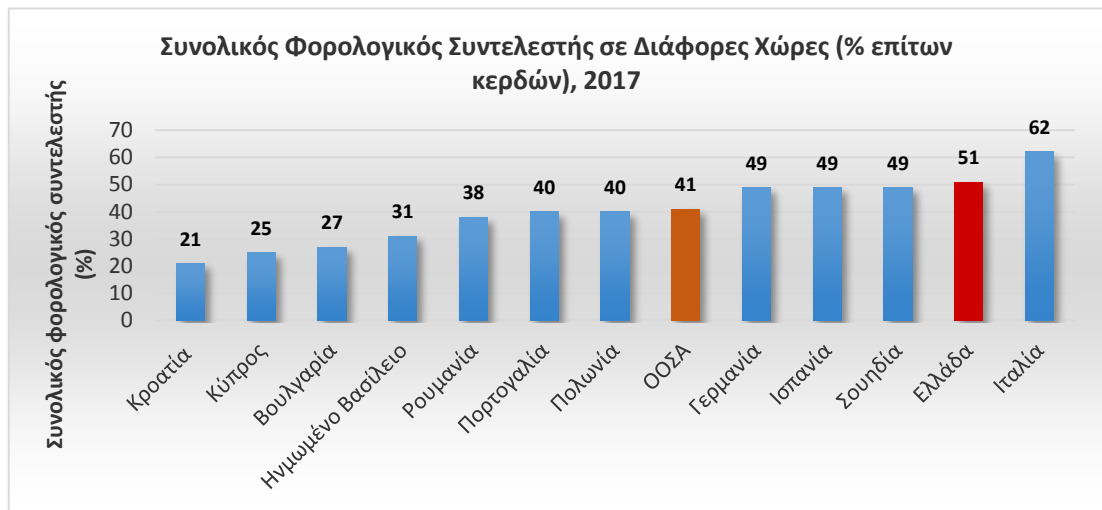
Κατά τον Gaston Zeze, ο φόρος *«αποτελεί η αναγκαστική εισφορά που καταβάλλεται από τον πολίτη, χωρίς ειδική αντιπαροχή και εισπράττει το κράτος για να αντιμετωπίσει τις δημόσιες δαπάνες»* (Γκίνογλου Δ., 2004).

Η φορολογία επομένως, αποτελεί την υποχρεωτική μεταφορά ποσών μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, γι' αυτό και η φορολογική πολιτική ασκείται με τέτοιο τρόπο που οι επιχειρήσεις να την εφαρμόζουν, κάτι που αποτελεί τόσο νομικό και πολιτικό ζήτημα, όσο και κοινωνικοπολιτικό (Christian, Allison, 2018).

1.3.2 Επιδόσεις φορολογίας στην Ελλάδα

Η χώρα μας διαχρονικά κατέχει μία από τις πρώτες θέσεις υψηλής φορολόγησης στην Ευρώπη για φυσικά και νομικά πρόσωπα, με αποτέλεσμα την στρέβλωση των κινήτρων για επενδύσεις, εργασία και επιχειρηματική δραστηριότητα, την μη προαγωγή της οικονομικής αποτελεσματικότητας και την ενθάρρυνση της φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής. Το 2016 για παράδειγμα, η μέση καθαρή επιβάρυνση των νοικοκυριών από φόρους και ασφαλιστικές εισφορές κυμαινόταν μεταξύ 19,4% και 32,4%, αρκετά υψηλότερη από το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ (15,2% έως 30,8%). Επιπλέον, σημαντικά υψηλότερος ήταν ο συντελεστής φορολόγησης φυσικών προσώπων στην Ελλάδα το ίδιο έτος σε ποσοστό 48%, σε σχέση με το μέσο όρο της της Ε.Ε.(39%) και της Ευρωζώνης (42%) (ΔιαΝεοσις-IOBE, 2018).

Επιπλέον, η Ελλάδα, όπως παρουσιάζεται και στο Διάγραμμα 1-1, πρωτοστατεί στην φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων, αφού το 2017 για παράδειγμα, ο συντελεστής φορολόγησης (φόροι και ασφαλιστικές εισφορές συνολικά) ανέρχεται στο 50,7%, συγκρίσει με το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ (40,9%), υψηλότερος ακόμη και από χώρες όπως η Γερμανία (48,9) που έχουν μεγαλύτερο κατά κεφαλήν εισόδημα και υψηλότερη φορολόγηση κερδών (ΔιαΝεοσις-IOBE, 2018).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των ΔιαΝεοσις-IOBE, (2018)

Διάγραμμα: 1-1 Φορολόγηση σε χώρες του ΟΟΣΑ το 2017

Η δομή του φορολογικού συστήματος στην Ελλάδα και η ταξινόμηση των φόρων απεικονίζονται στην Εικόνα 1-3 (ΔιαΝεοσις-IOBE, 2018).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των ΔιαΝεοσις-IOBE, (2018)

Οι φορολογικοί συντελεστές (φόρος που αντιστοιχεί σε κάθε μονάδα της φορολογικής βάσης) επί την φορολογητέα βάση (εισόδημα, καταναλωτική δαπάνη, περιουσία) καθορίζουν τη δομή του φορολογικού συστήματος και κατά συνέπεια την σύνθεση των φορολογικών εσόδων (ΔιαΝεοσις-IOBE, 2018).

Ενδιαφέρον προκαλεί επίσης, η αξιολόγηση της επίδοσης του φορολογικού συστήματος της χώρας (Πίνακας 1-2) από την ΔιαΝεοσις και IOBE (2018), με βάσει τα παρακάτω κριτήρια:

Πίνακας 1-2
Αξιολόγηση επίδοσης του Ελληνικού φορολογικού συστήματος

Κριτήρια	Αξιολόγηση	Βαθμός*
Οικονομική αποτελεσματικότητα (efficiency)		
<ul style="list-style-type: none"> • Κίνητρα και ευκαιρίες για εργασία και επιχειρηματική δραστηριότητα • Κίνητρα για αποταμίευση και επένδυση • Ανάλυση κινδύνων και καινοτομία από άτομα και επιχειρήσεις 	<ul style="list-style-type: none"> • Σχετικά υψηλή (καθαρή) φορολογική επιβάρυνση των φυσικών προσώπων • Σχετικά υψηλός ανώτερος συντελεστής φορολογίας φυσικών προσώπων • Χαμηλός βαθμός προβλεψιμότητας του φορολογικού συστήματος • Υψηλός συντελεστής φορολογίας εισοδήματος νομικών προσώπων 	2
Οικονομική δικαιοσύνη και ισότητα (equity)		
<ul style="list-style-type: none"> • Οριζόντια ισότητα • Κάθετη ισότητα • Αναδιανομή εισοδήματος για μείωση ανισοτήτων 	<ul style="list-style-type: none"> • Στενή φορολογική βάση • Δυσανάλογη επιβάρυνση των ασκούντων επιχειρηματική δραστηριότητα και μισθωτών • Υψηλός βαθμός προοδευτικότητας, με μικρή επίδραση στη μείωση ανισοτήτων και φτώχειας 	2
Απλότητα και διαφάνεια		
<ul style="list-style-type: none"> • Σαφής ορισμός της φορολογικής βάσης • Βεβαιότητα για το ποσό του φόρου για κάθε φορολογητέο αντικείμενο • Διαφάνεια • Δημοκρατικός έλεγχος και ενημέρωση των πολιτών 	<ul style="list-style-type: none"> • Το 2013 καταργήθηκαν πολλές εξαιρέσεις και εκπτώσεις • Επιβάλλονται αλλαγές στη φορολογία με τη διαδικασία του επειγόντος και ορισμένες φορές με αναδρομική ισχύ • Παρατηρούνται καθυστερήσεις στην έκδοση δευτερογενούς νομοθεσίας 	3
Ευελξία και σταθερότητα		
<ul style="list-style-type: none"> • Ευελξία στο πλαίσιο της μακροοικονομικής διαχείρισης • Ευελξία στο πλαίσιο διαφορετικών πολιτικών κατευθύνσεων • Προβλεψιμότητα ώστε να είναι εφικτή η λήψη αποφάσεων από τους φορολογούμενους 	<ul style="list-style-type: none"> • Πολύ συχνές μεταβολές της νομοθεσίας • Μεγάλο πλήθος νομοθετικών πράξεων ανά νόμο • Μεγάλο πλήθος διατάξεων σε διάσπαρτους νόμους 	1
Διοικητικό κόστος και κόστος συμμόρφωσης		
<ul style="list-style-type: none"> • Ελαχιστοποίηση κόστους διαχείρισης του φορολογικού συστήματος (παρακολούθηση, επιβολή) • Ελαχιστοποίηση ιδιωτικού κόστους συμμόρφωσης των φορολογούμενων 	<ul style="list-style-type: none"> • Δυσανάλογα υψηλή απασχόληση των εργαζομένων της φορολογικής διοίκησης σε διοικητικές υπηρεσίες στην Ελλάδα • Μείωση του χρόνου εκπλήρωσης φορολογικών υποχρεώσεων • Ηλεκτρονική υποβολή δηλώσεων • Περιορισμός του αριθμού πληρωμών για τις επιχειρήσεις • Το κόστος συμμόρφωσης των επιχειρήσεων παραμένει υψηλό σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες 	3
<p>* Η βαθμολογία αξιοποιεί κλίμακα από 1 έως 5, όπου 1 – Εξαιρετικά μη ικανοποιητικές επιδόσεις και 5 – Πολύ καλές επιδόσεις.</p>		

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των ΔιαΝεοσις & IOBE (2018)

1.3.3 Φοροδιαφυγή

Η συνεχώς αυξανόμενη τάση της επιβάρυνσης από φόρους, δημιουργεί σημαντικό κίνητρο για φοροδιαφυγή και περιορισμό για συμμόρφωση, αφού το όφελος σε σύγκριση με το ρίσκο υπερέχει (IMF, 2013). Το ύψος των φορολογικών συντελεστών είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το ύψος των εσόδων και τα στοιχεία που καθορίζουν την φοροδιαφυγή είναι οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές, το ύψος των επιβαλλόμενων προστίμων και η πιθανότητα εντοπισμού των παραβατών και τιμωρίας (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019). Η σχέση που προσδιορίζει τους φορολογικούς συντελεστές με τα φορολογικά έσοδα και καταγράφει το άριστο επίπεδο, από το οποίο πιθανή αύξηση των συντελεστών, θα προκαλέσει μείωση των εσόδων, απεικονίζονται στην καμπύλη Laffer (Παπαηλίας, Θ., 2018).

Σύμφωνα με τον McGee (2012), υπάρχουν τέσσερις μέθοδοι προκειμένου να αντιληφθεί κανείς την έννοια της φοροδιαφυγής. Αρχικά η πράξη αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως μη ηθική, μιας και η καταβολή των φόρων που επιβάλλονται από το κράτος είναι υποχρεωτική και αφορά όλους τους πολίτες. Δεν είναι ηθικό τα άτομα που δεν πληρώνουν τους φόρους που τους αναλογούν, να απολαμβάνουν τα ίδια δημόσια αγαθά με αυτούς που καταβάλλουν τις εισφορές τους, δυσχεραίνοντας έτσι τη θέση ορισμένων ανθρώπων, υπέρ κάποιων άλλων. Μια άλλη οπτική, αντιλαμβάνεται την φοροδιαφυγή ως μια πράξη που ορισμένες φορές δεν είναι ηθική. Όταν το κράτος εισπράττει το μεγαλύτερο μέρος των εισοδημάτων από τους πολίτες, δυσχεραίνοντας έτσι την επιβίωσή τους, θα έπρεπε να έχουν τη δυνατότητα οι φορολογούμενοι να φοροδιαφεύγουν. Εδώ όμως ανακύπτουν προβλήματα όπως, τότε η φορολόγηση κρίνεται υπερβολική και ποιος θα το κρίνει αυτό. Η τρίτη οπτική, κατά τον McGee, καθιστά την φοροδιαφυγή πάντοτε ηθική, άποψη που έρχεται σε αντίθεση με κάθε επιστημονική διατύπωση για την φοροδιαφυγή, καθιστώντας την έτσι μη αποδεκτή από την επιστημονική κοινότητα. Υποστηρίζει ότι, λίγοι επιβάλλουν φόρους στους πολλούς, δε στηρίζεται στην πλειοψηφία και άρα δεν είναι ιδιαίτερα δημοκρατικό. Κάτι που είναι αδύνατο να εφαρμοστεί στην πράξη, μιας και με το να επιβάλλονται φόροι βάσει πλειοψηφίας, θα οδηγούσε στη χαμηλή φορολόγηση με συνέπεια την μη κάλυψη των δαπανών του κράτους. Ενώ σύμφωνα με την τέταρτη άποψη, είναι καθήκον των πολιτών να φοροδιαφεύγουν όταν το κράτος δεν διαχειρίζεται συνετά τα έσοδα από τη φορολογία και προβαίνει σε ανήθικες πράξεις (McGee, 2012).

Με τον όρο φοροδιαφυγή αναφερόμαστε σε κάθε παράνομη ενέργεια (πράξη ή παράληψη), που αποβλέπει σε ολική ή μερική αποφυγή της καθορισμένης με νόμο φορολογικής επιβάρυνσης (καταβολή φόρου). Η υποεκτίμηση ή απόκρυψη, για παράδειγμα, του εισοδήματος που εκδηλώνεται με την υποβολή ανακριβούς ή παράλειψη υποβολής δήλωσης, από την πλευρά των υπόχρεων, προς υποβολή φυσικών προσώπων και η απόκρυψη ή υποεκτίμηση των κερδών, πωλήσεων ή περιουσιακών στοιχείων, ακόμη η λαθραία εισαγωγή προϊόντων, από πλευράς επιχειρήσεων υποκειμένων σε φόρο κ.α., αποτελούν φαινόμενα φοροδιαφυγής (Κανελόπουλος, Κουσουλάκος, & Ράπανος, 1995; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Η φοροδιαφυγή εισοδήματος εγείρει ζητήματα αποδοτικότητας του κράτους. Τα χαμηλότερα έσοδα μπορεί να οδηγήσουν σε υψηλότερες φορολογικές επιβαρύνσεις σε εκείνους που θα τις επωμιστούν. Στο βαθμό που οι ευκαιρίες για αποφυγή φόρων διαφοροποιούνται κατά επάγγελμα ή τομέα της οικονομίας, η φοροδιαφυγή προκαλεί στρέβλωση στις αποφάσεις για προσφορά εργασίας. Επιπλέον, η φοροδιαφυγή έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ανάλυση της διανομής του εισοδήματος. Από την άλλη πλευρά, αν οι φτωχοί είχαν περισσότερες ευκαιρίες από τους πλουσίους να φοροδιαφεύγουν, αυτό θα συνέβαλε (μέχρι ενός σημείου) στην άμβλυνση της εισοδηματικής ανισότητας. Ωστόσο, η ύπαρξη της φοροδιαφυγής περισσότερο αμβλύνει παρά ενισχύει τον αναδιανεμητικό αντίκτυπο της φορολογικής πολιτικής (Matsaganis, M., & Flevotomou, M., 2010).

Η έννοια της φοροδιαφυγής χρησιμοποιείται για να περιγράψει παράνομες πράξεις που καταστρατηγούν τις φορολογικές διατάξεις, συνιστώντας ποινικά κολάσιμες πράξεις (OECD, 2017). Με άλλα λόγια, ο υπόχρεος πληρώνει λιγότερο φόρο από ότι υποχρεούται, κρύβοντας εισόδημα ή άλλες πληροφορίες από τις οικονομικές αρχές. Η φορολογική απάτη είναι μια μορφή σκόπιμης φοροδιαφυγής και αποτελεί εγκληματική ενέργεια. Ο όρος περιλαμβάνει τη σκόπιμη ανακρίβεια λογιστικών πληροφοριών, την παραποίηση εγγραφών κ.λπ., ενώ διαφέρει σημαντικά από την περίπτωση μετριασμού, ή αποφυγής των φορολογικών υποχρεώσεων εκμεταλλευόμενων την ασαφή φορολογική νομοθεσία, χωρίς δηλαδή την διάπραξη παράνομων ενεργειών (Drogalas G., et al, 2018).

Φοροδιαφυγή επίσης, μπορεί να θεωρηθεί η απάντηση των φορολογουμένων στην δημοσιονομική πίεση που τους ασκεί το κράτος. Ως δημοσιονομική πίεση, θεωρείται το ποσοστό των εσόδων που υποχρεούνται να καταβάλουν οι φορολογούμενοι υπέρ του κράτους. Το ποσοστό αυτό λαμβάνει την μορφή άμεσων και έμμεσων φόρων και

συνεισφορές στον κρατικό ή περιφερειακό (τοπικό) προϋπολογισμό. Μπορεί να υπολογιστεί σε εθνικό και ατομικό επίπεδο. Σε ατομικό επίπεδο υπολογίζεται από τον λόγο μεταξύ των φόρων και δασμών που καταβάλλονται από κάθε άτομο και της φορολογικής βάσης όπως εξής:

$$Pfi = \frac{IT \times 100}{Bi} \quad (1.1)$$

Όπου: Pfi = ατομική φορολογική πίεση

IT = οφειλόμενοι φόροι και δασμοί

Bi = φορολογική βάση

Συνεπώς, το επίπεδο φορολογίας επιδρά άμεσα στην δραστηριότητα των φορολογουμένων και στην περίπτωση υψηλής δημοσιονομικής πίεσης, επιδρά αρνητικά, αποθαρρύνοντας τον φορολογούμενο από την εργασία, την αποταμίευση και επένδυση, βάζοντας τον στον πειρασμό να μειώσει την φορολογητέα βάση ή να αποπειραθεί να αποφύγει την καταβολή φόρων και δασμών, να φοροδιαφύγει δηλαδή (Comândaru, P., & Păduraru, P., 2018).

Η φοροαποφυγή αποτελεί συγγενείς έννοια της φοροδιαφυγής, η οποία όμως αναφέρεται στην ολική ή μερική αποφυγή φορολογικής υποχρέωσης, με νόμιμα μέσα. Σε αυτή την κατηγορία κατατάσσεται και αλλαγή του τόπου εγκατάστασης (φυγή για φορολογικούς λόγους) ενός νομικού προσώπου προκειμένου να αποφύγει την καταβολή φόρων. Αποτελούν δηλαδή, νόμιμες πρακτικές μη καταβολής φόρων, στηριζόμενες στην εκμετάλλευση των φορολογικών διατάξεων (κενά νόμου, η λογιστικά τερτίπια) (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Κριτήριο διάκρισης των εννοιών της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής αποτελεί η νομιμότητα της φορολογικής τακτικής. Στην μεν φοροδιαφυγή υπάρχει πρόθεση για παράνομη φορολογική συμπεριφορά με κίνδυνο εντοπισμού και επιβολή προστίμων ή κυρώσεων, ενώ στη φοροαποφυγή δεν εντοπίζεται παράνομη φορολογική συμπεριφορά (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Η φοροδιαφυγή έχει τεράστιες αρνητικές κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες, καθώς οδηγεί σε άνιση κατανομή των φορολογικών επιβαρύνσεων – εισοδήματος, καθώς στερεί από τα έθνη τη βασική πηγή εσόδων τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα στις κυβερνήσεις, να αυξάνουν τους υφιστάμενους φορολογικούς συντελεστές, γεγονός που με τη σειρά του επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη και επιβαρύνει περισσότερο τους

πολίτες που είναι συνεπείς με τις φορολογικές τους υποχρεώσεις (Drogalas, G., et al, 2018).

Συνοψίζοντας, η φοροδιαφυγή επηρεάζει αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη και κατ' επέκταση την δημοσιονομική πολιτική, καθώς επίσης εγείρει κοινωνικές ανισότητες (Drogalas, G., et al, 2018; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

1.3.4 Αιτίες και παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή

Οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή κατά τους Βαβούρα Ι., Βαβούρα Χ., (2019) είναι οι εξής:

- I. *Η δομή του φορολογικού συστήματος και η αποτελεσματικότητά του.* Η αποτελεσματικότητα και ο τρόπος οργάνωσης του φορολογικού συστήματος, το είδος της φορολογικής επιβάρυνσης καθώς και ο βαθμός δικαιοσύνης των φορολογικών βαρών, επηρεάζουν σημαντικά την τάση για φοροδιαφυγή.
- II. *Το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης.* Η έκταση της φορολογίας επηρεάζει σημαντικά την ροπή για φοροδιαφυγή. Υψηλοί συντελεστές φορολογίας (άμεσης και έμμεσης) στρέφουν τους φορολογούμενους προς τη φοροδιαφυγή.
- III. *Η δομή της αγοράς και της οικονομίας.* Όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός λογιστικής οργάνωσης των οικονομικών μονάδων που δραστηριοποιούνται στην οικονομία, τόσο χαμηλότερη είναι η ροπή προς τη φοροδιαφυγή. Αντίθετα, όσο μικρότερο είναι το μέγεθος των οικονομικών μονάδων, τόσο δυσκολότερος είναι ο έλεγχος αποτροπής της φοροδιαφυγής.
- IV. *Η εμπιστοσύνη προς τους κυβερνώντες στην οικονομική διαχείριση.* Όσο υψηλότερη είναι η πεποίθηση των πολιτών για την τιμιότητα, και την προς όφελος της κοινωνίας δράση της κυβέρνησης (χρηστή διαχείριση δημόσιου χρήματος), τόσο αυξάνεται το επίπεδο «φορολογικής ηθικής» ή «φορολογικής συνείδησης», αποτρέποντας την ροπή προς φοροδιαφυγή.
- V. *Επίπεδο συνοχής και οικονομικής ανάπτυξης.* Το υψηλό κοινωνικό επίπεδο (μορφωτικό και πολιτιστικό) συνεπάγεται υψηλή φορολογική συνείδηση και περιορισμό της ροπής για φοροδιαφυγή. Σε περιόδους υψηλής κοινωνικής ανάπτυξης, τα άτομα είναι περισσότερο πρόθυμα να συμβάλουν στη χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών, αφού δημιουργείται η πεποίθηση ότι το

κράτος ως αναγκαίος μηχανισμός προάγει την κοινωνική ευημερία και αντίστροφα.

- VI. *Διακυβέρνηση.* Η κυβέρνηση είναι ο μοχλός διαμόρφωσης και τήρησης του ευρύτερου πλαισίου άσκησης και εξουσίας. Η διακυβέρνηση ως διαδικασίες και συστήματα λήψης και εφαρμογής αποφάσεων που αφορούν μια κοινωνία, έχει τρεις διαστάσεις: την οικονομική (διαχείριση οικονομικών πόρων), την θεσμική (σεβασμός στους θεσμούς της χώρας) και την πολιτική (επιλογή, αξιολόγηση και αντικατάσταση φορέων εξουσίας). Η χρηστή διακυβέρνηση αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα φοροδιαφυγής.

1.3.5 Διάκριση και σχέση παραοικονομίας – φοροδιαφυγής

Συχνά δημιουργείται σύγχυση μεταξύ των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής (Ernst & Young, 2016). Υπάρχει δηλαδή ταύτιση του δημιουργούμενου εισοδήματος που δεν καταγράφεται και του εισοδήματος που φοροαποφεύγει (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019). Όμως, οι έννοιες και οι πρακτικές της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής διαφέρουν πολύ μεταξύ τους (Ernst & Young, 2016), δεν ταυτίζονται αλλά συνυπάρχουν σε υψηλό βαθμό όπως φαίνεται και στην Εικόνα 1-4.

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των Βαβούρα Ι., Βαβούρα Χ., (2019)

Εικόνα 1-4

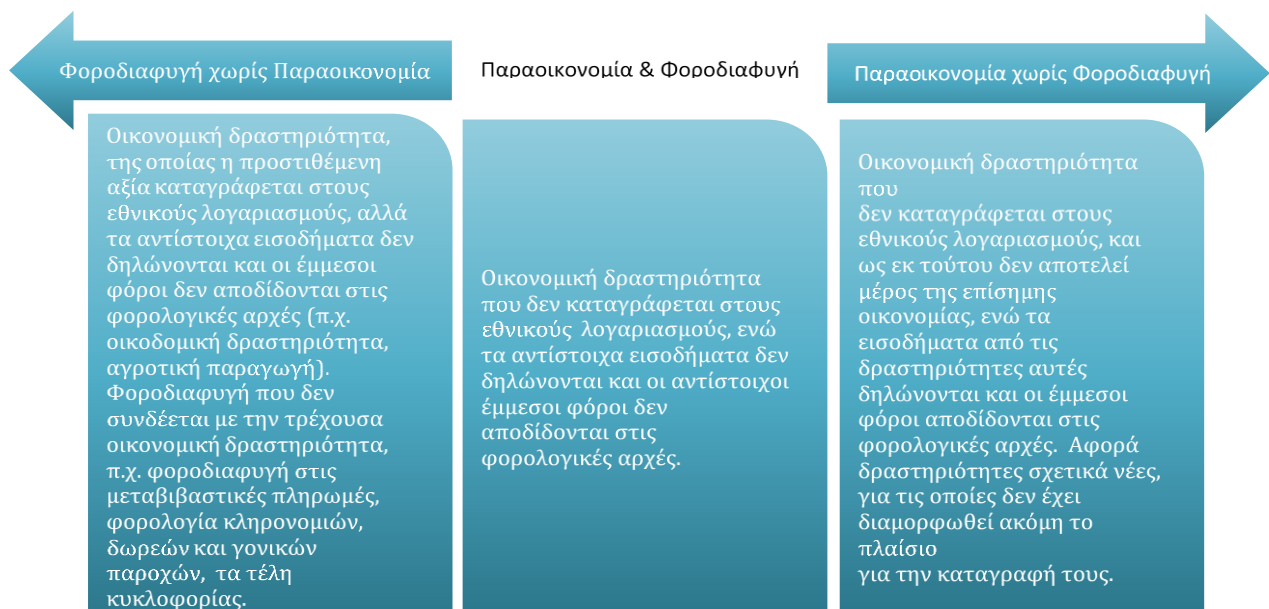
Σχέσεις παραοικονομίας-φοροδιαφυγής

1. *Υπάρχει φοροδιαφυγή ενώ δεν υπάρχει παραοικονομία.* Γίνεται αναφορά σε κάθε οικονομική δραστηριότητα που καταγράφεται στην επίσημη οικονομία ως προστιθέμενη αξία, αλλά δεν δηλώνονται τα εισοδήματα που δημιουργεί. Τέτοιες

δραστηριότητες είναι η κατασκευή π.χ. μιας οικοδομής που καταγράφεται η προστιθέμενη αξία που δημιουργείται, αλλά δεν καταγράφονται τα εισοδήματα που απέκτησαν οι εργαζόμενοι σε αυτήν, αποκρύπτονται δηλαδή ή υποεκτιμούνται (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

2. *Συνύπαρξη παραοικονομίας και φοροδιαφυγής.* Στην κατηγορία αυτή συγκαταλέγονται τα εισοδήματα που αποκτώνται από παραοικονομικές δραστηριότητες και δεν δηλώνονται στις φορολογικές αρχές, ούτε καταγράφονται στην επίσημη οικονομία, όπως για παράδειγμα το αποκρυπτόμενο από δεύτερη απασχόληση εισόδημα ενός εργαζόμενου (Clotfelter, 1983, Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).
3. *Υπαρξη παραοικονομίας χωρίς φοροδιαφυγή.* Συμπεριλαμβάνονται αυτές οι δραστηριότητες που δεν καταγράφονται από την στατιστική υπηρεσία, για διάφορους λόγους, ενώ τα εισοδήματα που αποκτώνται από αυτές, δηλώνονται στις φορολογικές αρχές (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Για την κατανόηση της φοροδιαφυγής είναι σημαντικό να κατανοηθεί η έννοια της παραοικονομίας (Εικόνα 1-5). Η φοροδιαφυγή αποτελεί μέρος της παραοικονομίας καθώς και μέρος επίσημης οικονομίας, παρότι η παραοικονομία δεν καταγράφεται επισήμως, επιβάλλεται φόρος, μέσω των συναλλαγών σε μεταγενέστερο στάδιο, με την φανερή οικονομία (Ernst & Young, 2016).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των Ernst & Young, (2016)

Εικόνα 1-5

Διάκριση παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

Γίνεται λοιπόν σαφές, ότι η παραοικονομία και φοροδιαφυγή μπορούν να συνυπάρχουν χωρίς να είναι ξεκάθαρη η σχέση αιτίου-αιτιατού, ενώ παράλληλα επηρεάζουν άμεσα την οικονομική δραστηριότητα και τον ανταγωνισμό, επιφέροντας σε ορισμένες περιπτώσεις περιορισμό στο κόστος παραγωγής και την λειτουργία των υγιών οικονομικών μονάδων (Glatfelter, 1983; Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., 2003). Όταν τα εισοδήματα για παράδειγμα, των παραγωγικών συντελεστών προερχόμενα από οικονομικές δραστηριότητες δεν έχουν καταγραφεί, τότε συνυπάρχουν παραοικονομία και φοροδιαφυγή. Η αποφυγή δηλαδή καταβολής φόρων, προκαλεί παραοικονομία κάτι που καθιστά τις έννοιες αυτές αλληλένδετες (Βαβούρας Ι., Μανωλάς Γ., 2004).

Ο ρόλος του κρατικού μηχανισμού στην πρόληψη και καταστολή των φαινομένων είναι καθοριστικός, αφού η αποτελεσματικότητα του ελεγκτικού μηχανισμού του κράτους, πέρα από τις νέες τεχνολογίες, εξαρτάται από την στελέχωση με εξειδικευμένο και αποτελεσματικό ανθρώπινο δυναμικό, καθώς και από σωστή οργάνωση των αρμόδιων υπηρεσιών του. Η βελτίωση της παραγωγικότητας, ο εκσυγχρονισμός των μεθόδων οργάνωσης και διοίκησης, που αποσκοπεί στην βελτίωση της ποιότητας χρήσης των υφιστάμενων πόρων, στο σύνολο της δημόσιας διοίκησης, αποτελεί φλέγον ζήτημα και καθίσταται επιτακτική. Ο περιορισμός των δημοσίων δαπανών που θα επιφέρει μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης και ενίσχυση της ανάπτυξης του επίσημου ιδιωτικού τομέα, θα περιορίσει ταυτόχρονα το μέγεθος της παραοικονομίας. Η εκτεταμένη παρουσία φοροδιαφυγής και παραοικονομίας συνεπώς, καθιστά αποτυχημένη την ασκούμενη οικονομική πολιτική (Manolas, Sfakianakis, & Vavouras, 2013).

1.3.6 Φορολογική ηθική και φοροδιαφυγή

Η φορολογική ηθική αναφέρεται στην ηθική υποχρέωση του φορολογουμένου να καταβάλει τους φόρους που του αναλογούν και επηρεάζεται από τη σχέση μεταξύ κυβέρνησης και πολίτη (φορολογούμενου). Φορολογική ηθική και φοροδιαφυγή αποτελούν διαφορετικές έννοιες, αφού η φοροδιαφυγή αναφέρεται στο άτομο που προσπαθεί ενεργά να αποφύγει την καταβολή φόρου, ενώ η φορολογική ηθική αναφέρεται σε όλα τα μη νόμιμα κίνητρα για τη συμμόρφωση με τη φορολογική νομοθεσία (Drogalas, G., et al, 2018).

Η φορολογική ηθική σε αντίθεση με την φοροδιαφυγή μετρά ατομική στάση και όχι συμπεριφορά, δεν είναι δηλαδή μια νέα αντίληψη, αλλά δεν έχει δοθεί μεγάλη σημασία στην επιστημονική κοινότητα. Η φορολογική ηθική μπορεί να οριστεί «ως η ηθική υποχρέωση καταβολής φόρων και πίστη της συμβολής της καταβολής αυτής στην κοινωνία». Η φορολογική ηθική συνδέεται στενά με την ηθική των φορολογουμένων, τους κανόνες δηλαδή συμπεριφοράς που διέπουν τις σχέσεις των πολιτών ως φορολογούμενοι με το κράτος (Drogalas, G., et al, 2018, Torgler, B. and Schneider, F., 2009).

Η δεοντολογία βοηθά στην έμμεση μέτρηση του μεγέθους της παραοικονομίας, καθώς είναι λίγα τα άτομα που είναι πρόθυμα να αποκαλύψουν ότι έχουν διαπράξει οικονομικές παρατυπίες, με συνέπεια ένας υψηλός βαθμός φορολογικής συνείδησης σχετίζεται θετικά με την φορολογική συμμόρφωση και το αντίθετο. Η ηθική, εκτιμάται συνήθως με ευρείας κλίμακας έρευνες, που εξετάζουν τις πεποιθήσεις των ατόμων, τον τρόπο που αυτές μεταβάλλονται διαχρονικά και τις κοινωνικοπολιτικές τους επιπτώσεις (Torgler, B. and Schneider, F., 2009).

Μελέτες έχουν δείξει, ότι η φορολογική ηθική σχετίζεται θετικά με την δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος και διαφάνεια της κυβέρνησης, ενώ σχετίζεται αρνητικά με το φόρο και την παραοικονομία. Η φορολογική ηθική παρουσιάζεται υψηλότερη σε ηλικιωμένους πολίτες, σε πολίτες με ισχυρές θρησκευτικές πεποιθήσεις ή πολίτες που δείχνουν εμπιστοσύνη στους πολιτικούς (Drogalas, G., et al, 2018), ενώ αντίθετα πολίτες που εμπλέκονται ενεργά στην πολιτική φαίνεται να έχουν ασθενέστερο αίσθημα φορολογικής ηθικής (Sá C., Martins A., & Gomes C., 2015).

Συμπερασματικά, η βελτίωση των κοινωνικών θεσμών (μέσω των διαύλων ενίσχυσης της φορολογικής ηθικής, της λογοδοσίας, του κράτους δικαίου, της μείωσης της διαφθοράς, και των δίκαιων ρυθμίσεων), συμβάλλει στη μείωση των κινήτρων παραοικονομίας. Επιπλέον, η έκταση της σκιώδη οικονομίας επηρεάζεται σημαντικά από την ασφάλεια και τη δομή των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Η συμβολή των Torgler, B. και Schneider, F., (2009) στη εκτίμηση της παραοικονομίας, έγκειται στην σημαντικότητα που απέδωσαν στη φορολογική ηθική και τους κοινωνικούς θεσμούς γενικότερα, ως προσδιοριστικούς παράγοντες έκτασης της παραοικονομίας. Το κοινωνικό κεφάλαιο γενικότερα, φαίνεται να αποτελεί σημαντικό καθοριστικό παράγοντα προσδιορισμού οικονομικών φαινομένων όπως της μακροοικονομικής απόδοσης (Torgler, B. and Schneider, F., 2009). Υπάρχει δηλαδή μια ισχυρή και σημαντική θετική σχέση μεταξύ

μεταβλητών κοινωνικού κεφαλαίου και οικονομικής ανάπτυξης (Knack, P. Keefer, 1977).

1.4 Εκτίμηση της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

1.4.1 Μέθοδοι μέτρησης παραοικονομίας

Το μέγεθος της παραοικονομίας εκτιμάται από το σύνολο των αποκρυπτόμενων εισοδημάτων των συντελεστών παραγωγής και δεν ταυτίζεται με το σύνολο διαφευγόντων της φορολογίας εισοδημάτων, αφού στο φορολογητέο εισόδημα περιλαμβάνονται εισοδήματα (μεταβιβαστικές πληρωμές) που δεν αυξάνουν, αλλά ανακατανέμουν το συνολικό προϊόν ή εισόδημα μιας χώρας, τέτοια εισοδήματα είναι οι συντάξεις, οι τόκοι δημόσιου χρέους, δωρεές κ.λπ. (Βαβούρας Ι, Βαβούρα Χ., 2019).

Η προσπάθεια των μελετητών να εκτιμήσουν το μέγεθος της παραοικονομίας και τις αρνητικές επιδράσεις της στην συνολική οικονομία, αποτελεί μια πολύπλοκη διαδικασία (Gaspareniene, L., & Remeikiene, R., 2016). Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Κανονισμό 549/2013, που σχετίζεται με το ευρωπαϊκό σύστημα εθνικών και περιφερειακών λογαριασμών στην Ε.Ε., δεν υπάρχει υποχρέωση εκτίμησης της παραοικονομίας στο ευρωπαϊκό σύστημα Εθνικών Λογαριασμών, δηλαδή η νομοθεσία της ΕΕ δεν απαιτεί τη μέτρηση του μεγέθους της μη παρατηρούμενης οικονομίας, για τη διασφάλιση της εξαντλητικής αξιολόγησης του εκτιμώμενου ΑΕγχΠ και ΑΕΠ. Επομένως, οι ερευνητές είναι ελεύθεροι στην επιλογή μεθόδων μέτρησής της. Στο άρθρο 1.79 του κανονισμού, οι παράνομες οικονομικές συναλλαγές, λαμβάνονται ως συναλλαγές όταν υπάρχει συναίνεση των μερών που τις διενεργούν. Ως εκ τούτου, οι πωλήσεις, οι αγορές ή τα ποσά από πώληση ναρκωτικών ή κλεμμένων περιουσιών θεωρούνται συναλλαγές, ενώ οι κλοπές δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτές (Juskiene, 2015).

Στη βιβλιογραφία καταγράφονται τρεις κατηγορίες μεθόδων εκτίμησης του μεγέθους της παραοικονομίας: οι άμεσες προσεγγίσεις, οι έμμεσες προσεγγίσεις και οι λανθάνουσες μεταβλητές – μοντέλα, οι οποίες παρουσιάζονται και στον κατωτέρω Πίνακα 1-3.

Οι **άμεσες μέθοδοι** όπως οι δειγματοληπτικές έρευνες, αξιολογήσεις εμπειρογνομόνων, μικρο-έρευνες ή μέθοδοι συμμόρφωσης, αναφέρονται σε μικροοικονομικές προσεγγίσεις που βασίζονται σε εθελοντικές απαντήσεις ή σε στοιχεία

από φορολογικούς ελέγχους. Τα βασικά πλεονεκτήματα των άμεσων μεθόδων, πέρα από το ότι είναι οικονομικές και εύχρηστες, επιπλέον παρέχουν λεπτομερή πληροφόρηση σχετικά με τη δομή της παραοικονομίας, συνεκτιμώντας διαφορετικά επιμέρους οικονομικά στοιχεία όπως τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Schneider et al. 2015; Alm, J., 2012).

Πίνακας 1-3
Κατηγορίες των μεθόδων που εφαρμόστηκαν για την εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΤΥΠΟΙ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	ΜΕΘΟΔΟΣ	
Άμεσες προσεγγίσεις	Ποιοτικά δεδομένα	Δείγματα ερευνών, συνεντεύξεις, αξιολογήσεις εμπειρογνομόνων, μικρο-έρευνες του άτυπου τομέα, μέθοδοι συμμόρφωσης, σε βάθος έλεγχος	
Έμμεσες προσεγγίσεις	Ποσοτικά δεδομένα	Νομισματικός	Ονομαστική αξία τραπεζογραμματίων, λόγος συνεισφοράς μετρητών, μέθοδος αύξησης / ζήτησης νομίσματος, μέθοδος συναλλαγής
Έμμεσες προσεγγίσεις	Ποσοτικά δεδομένα	Έσοδα, δαπάνες	Διαφορές ΑΕγχΠ, διαφορές εισροών / δαπανών, δαπάνες καταναλωτή (σύστημα ενιαίας εξίσωσης και ζήτησης), εθνικές συμφωνίες καταμέτρησης
		Μη νομισματική	Κατάταξη, μέθοδος κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας, υπολογισμός ελεγχόμενης ανίχνευσης, αριθμός μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, ασυμφωνίες απασχόλησης (εργασίας)
Μοντέλα με λανθάνουσες	Πολλαπλά δεδομένα	SEM, DGE, MIMIC (έλεγχος των υποθέσεων στις σχέσεις μεταξύ των παρατηρούμενων και των μη	

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των Gaspareniene, L., & Remeikiene, R. (2016)

Ωστόσο, οι άμεσες προσεγγίσεις έχουν αμφισβητηθεί για την αξιοπιστία των συλλεχθέντων δεδομένων (ο ερωτώμενος δύναται να παραποιήσει τις πληροφορίες που σχετίζονται με τέτοιες κρυφές δραστηριότητες), για την ευαισθησία των αποτελεσμάτων στον τρόπο διατύπωσης των ερωτήσεων, για την δυνατότητα εφαρμογής τους μόνο σε μικρής κλίμακας μελέτες και για την δυνατότητα τους να εκτιμούν την τελική και όχι την ενδιάμεση ζήτηση. Τα αποτελέσματα που λαμβάνονται από αυτές τις μεθόδους εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την βούληση για συνεργασία και την ειλικρίνεια των ερωτηθέντων (Gaspareniene, L., & Remeikiene, R., 2016).

Οι έμμεσες προσεγγίσεις ή προσεγγίσεις δεικτών, αποτελούν ως επί το πλείστον μακροοικονομικές προβλέψεις και χρησιμοποιούν διάφορους δείκτες σχετικούς με την ανάπτυξη της παραοικονομίας (Schneider, F., & Buehn, A., 2016). Παρέχουν νούμερα προστιθέμενης αξίας της παραοικονομίας και διακρίνονται σε νομισματικές

(αναφέρονται σε έσοδα και δαπάνες), μη νομισματικές (αναφέρονται σε μακροοικονομικές μεθόδους) που εκτιμούν και συγκρίνουν διαφόρους οικονομικούς και μη οικονομικούς δείκτες (ΑΕΠ, ΑΕγχΠ) και τον αριθμό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στον ερευνητικό κλάδο ή στην οικονομία μια χώρας. Κατά τους Schneider και Buehn (2013), βασικό πλεονέκτημα των προσεγγίσεων αυτών είναι ότι καλύπτουν την ανάλυση δεικτών που περιέχουν πληροφορίες σχετικά με την ανάπτυξη της παραοικονομίας διαχρονικά. Ωστόσο, οι μέθοδοι αυτοί φάνηκαν ανακριβείς με περιορισμένο εύρος εφαρμογής, που καθορίζεται από διαφορές δεδομένων (περιέχουν δηλαδή μη ξεκάθαρες και αναξιόπιστες εκτιμήσεις που στηρίζονται στις στατιστικές αποκλίσεις των δευτερογενή δεδομένων) (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Gaspareniene, L., & Remeikiene, R., 2016; Schneider, F., & Buehn, A., 2016; Alm, J., 2012).

Οι ποιο διαδεδομένες **έμμεσες μέθοδοι** (δεικτών) κατά τους Scheinder F., Enste D., (2000), Scheinder F., Buehn A., (2013) και Κανελλόπουλος Κ. και συν.,(1995) είναι οι εξής:

I. **Νομισματικών δεικτών.** Από τις ποιο διαδεδομένες μεθόδους μέτρησης, που στοχεύει στην μέτρηση της παραοικονομίας μέσα από το κύκλωμα της κυκλοφορίας νομίσματος. Διακρίνεται σε μεθόδους:

i. *Κυκλοφορίας τραπεζογραμματίων μεγάλης ονομαστικής αξίας.* Προϋποθέτει ότι οι συναλλαγές διενεργούνται με τη χρήση μετρητών και κατά συνέπεια προκαλείται αύξηση της ζήτησης τραπεζογραμμάτων σημαντικής αξίας. Όμως σύμφωνα με την κριτική που δέχτηκε η μέθοδος αυτή, πιθανή αύξηση της ζήτησης τραπεζογραμμάτων μπορεί να οφείλεται σε πληθωριστικές τάσεις και όχι στην αύξηση της παραοικονομίας (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Scheinder F., Buehn A.,2013).

ii. *Σταθερού λόγου μετρητών-καταθέσεων όψεως ή Gutmann.* Ο P.Gutmann (1979), στην προσπάθειά του να μετρήσει την παραοικονομία από την απόκλιση του κανονικού λόγου των μετρητών προς τις καταθέσεις (C/D), έκανε ορισμένες υποθέσεις: α) συναλλαγές διενεργούνται μόνο με μετρητά, β) η παραοικονομία είναι αποτέλεσμα της υψηλής φορολογίας, γ) η κυκλοφοριακή ταχύτητα του χρήματος είναι ίδια στην επίσημη και ανεπίσημη οικονομία και τέλος, δ) ως έτος βάσης λαμβάνεται αυτό με το χαμηλότερο κανονικό λόγο C/D ενώ ο κανονικός λόγος παραμένει

σταθερός. Αυστηρή κριτική δέχθηκαν αυτές οι υποθέσεις, διότι θεωρήθηκαν αυθαίρετες, όπως επίσης, η ζήτηση μετρητών και καταθέσεων επηρεάζεται από πολλούς άλλους παράγοντες που δεν λαμβάνει υπόψη η μέθοδος (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Scheinder F., Buehn A., 2013).

iii. *Συναλλακτική ή μέθοδος Feige*. Αναπτύχθηκε από τον Feige (1979) που υποστήριξε ότι η σκιώδης οικονομία καταγράφεται στις συνολικές συναλλαγές, όμως αυτές οι συναλλαγές αποκλείονται από το εθνικό εισόδημα. Αποδίδει μια σταθερή σχέση στο ΑΕΠ και στην ένταση των συναλλαγών που υπολογίζεται από τον τύπο $M \cdot V = P \cdot T$ (Μ-χρήμα, V-ταχύτητα χρήματος, P-τιμές και T-συνολικές συναλλαγές). Λαμβάνει ως έτος βάσης ένα έτος που δεν υπάρχει παραοικονομία και καταγράφει το συνολικό εισόδημα, προκειμένου να το συγκρίνει με το επίσημα καταγεγραμμένο στους εθνικούς λογαριασμούς. Χρησιμοποιεί δηλαδή τη γνωστή εξίσωση Fisher: $M_1 V (= CV_1 + DV_2) = PT$. Μειονεκτήματα αυτής της μεθόδου αποτελούν: η υπόθεση ότι στο έτος βάσης δεν υπάρχει παραοικονομία, οι δυσκολίες στην μέτρηση της κυκλοφορίας του χρήματος και οι μεταβολές των συναλλαγών δεν εξαρτώνται μόνο από την παραοικονομία (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Scheinder F., Buehn A., 2013).

II. **Αποκλίσεων στην αγορά εργασίας** (μεταξύ επίσημου και θεωρούμενου πραγματικού ποσοστού συμμετοχής του εργατικού δυναμικού). Με τη μέθοδο αυτή μελετάται η συσχέτιση της παραοικονομίας με την αγορά εργασίας (το μέγεθος της αδήλωτης εργασίας), κατά την οποία μια ύφεση στην προσφορά εργασίας, δύναται να σηματοδοτήσει αύξηση της υπόγειας οικονομίας. Παρόλο που η μέθοδος αυτή δεν χρησιμοποιείται συχνά, έχει το πλεονέκτημα ότι λαμβάνει υπόψη τις αμοιβές εργασίας τόσο με μετρητά όσο και σε είδος. Με την υπόθεση ότι το συνολικό εργατικό δυναμικό παραμένει σταθερό, εξετάζει την διαφορά μεταξύ επίσημου και πραγματικού εργατικού δυναμικού (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Schneider F., Enste D., 2000).

III. **Αποκλίσεων στατιστικών δαπανών – εισοδήματος** (αποκλίσεις σε μάρκο και μικροοικονομικό επίπεδο). Με αυτή τη μέθοδο μελετάται η σχέση μεταξύ δαπανών και εισοδήματος, με την υπόθεση ότι τα άτομα που κινούνται υπόγεια της οικονομίας δαπανούν μεγαλύτερο εισόδημα από το δηλωθέν. Οι καταγραφές

στο στάδιο προσδιορισμού του ΑΕΠ στην εθνική λογιστική συγκρίνονται με τη μέθοδο των δαπανών και των εισοδημάτων. Η εκτίμηση του ΑΕΠ με την μέθοδο των δαπανών δίνει υψηλότερα νούμερα από εκείνη των εισοδημάτων, η οποία πλεονεκτεί όσον αφορά στην ευκολία υπολογισμού της καθώς και την δυνατότητα διαχρονικής επίβλεψης της παραοικονομίας. Ωστόσο, τα μειονεκτήματα αυτής της μεθόδου έγκειται στα λάθη κατά τις μετρήσεις, όπως λάθη υπολογισμών ή λογισμικά λάθη οικονομικού ελέγχου, καθώς και σημαντικότερα όπως, η εσφαλμένη εκτίμηση ότι αύξηση των δαπανών δεν συνεπάγεται απαραίτητα αύξηση παραοικονομίας αλλά αύξηση δανείων (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Schneider F., Enste D., 2000).

- IV. **Εισροή φυσικών πόρων.** Διακρίνεται σε: α) μέθοδος των Kaufmann – Kaliberda (1996), σύμφωνα με την οποία μοναδικός φυσικός δείκτης της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας (ΑΕΠ) είναι η αύξηση της κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας. Η διαφορά δηλαδή της συνολικής καταναλισκόμενης ηλεκτρικής ενέργειας με το ονομαστικό ΑΕΠ, αποτελεί το ύψος της παραοικονομίας. Το γεγονός ότι δεν χρησιμοποιούν ηλεκτρική ενέργεια όλες οι άτυπες δραστηριότητες, αποτελεί μειονέκτημα της μεθόδου, β) μέθοδος Lacko, κατά την οποία μέρος της άτυπης οικονομίας σχετίζεται με ανάλογο τρόπο με την καταναλωθείσα ηλεκτρική ενέργεια των νοικοκυριών, όμως η παραοικονομία δεν εντοπίζεται αποκλειστικά στα νοικοκυριά, καθιστώντας αναξιόπιστη τη μέθοδο αυτή (Schneider F., Enste D., 2000).

Οι μέθοδοι των δεικτών δεν στηρίζονται σε κάποια θεωρία της παραοικονομίας και θεωρούνται απλές προσεγγίσεις. Μια δεύτερη κατηγορία **έμμεσων μεθόδων** αποτελούν οι **μέθοδοι οικονομικών υποδειγμάτων**, οι σημαντικότερες των οποίων θεωρούνται οι **μέθοδοι ζήτησης χρήματος** και των **προσδιοριστικών παραγόντων/δεικτών**. Στην ουσία δύο είναι οι μέθοδοι ζήτησης χρήματος, η μέθοδος Tanzi και η μέθοδος του Πανεπιστημίου Leicester (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991).

Ο **Tanzi** (1980) χρησιμοποίησε αιτιώδη εμπειρικά υποδείγματα προκειμένου να ερμηνεύσει τη ζήτηση χρήματος. Μειονεκτήματα της μεθόδου θεωρούνται οι υποθέσεις ότι: το κίνητρο φοροδιαφυγής αποτελεί τον μοναδικό προσδιοριστικό παράγοντα της παραοικονομίας (αγνοώντας μη φορολογικά αίτια), η υπόθεση ότι η κυκλοφοριακή ταχύτητα του παράνομου χρήματος είναι ίδια με του νόμιμου χρήματος, η κυκλοφοριακή ταχύτητα του παράνομου χρήματος παραμένει σταθερή στο χρόνο και τέλος, ότι οι

φοροδιαφεύγουσες συναλλαγές διενεργούνται πάντα με μετρητά (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991).

Η προσέγγιση κατά **Leicester** στηρίζεται στην εκτίμηση μιας συνάρτησης ζήτησης χρήματος, η οποία υστερεί ως προς την υπόθεση ότι η δραστηριότητα της παραοικονομίας συναρτάται αποκλειστικά με την επίσημη οικονομία, καθώς και η μαθηματική διατύπωση είναι πολύπλοκη δημιουργώντας προβλήματα στην εκτίμηση των παραμέτρων (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991).

Οι μέθοδοι των **προσδιοριστικών παραγόντων/δεικτών** περιλαμβάνουν επίσης δυο μεθόδους, των **προσδιοριστικών παραγόντων** και του συνδυασμού των **προσδιοριστικών παραγόντων με δείκτες**, προσέγγιση που αναπτύχθηκε από το Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης. Αδυναμίες των μεθόδων αυτών θεωρούνται: οι αξιολογικές κρίσεις στις οποίες βασίζονται οι συντελεστές στάθμισης, η αναξιοπιστία των προσδιοριστικών παραγόντων, η χρήση της για ανάλυση χρονολογικών σειρών, η υπόθεση του έμμεσου συσχετισμού δεικτών παραοικονομίας και η χαλαρή διάκριση μεταξύ αιτών και επιδράσεων της παραοικονομίας (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991).

Ενώ οι άμεσες μέθοδοι στηρίζονται σε υποκειμενικές αξιολογήσεις και οι έμμεσες εξετάζουν έναν δείκτη εκτίμησης της παραοικονομίας, **οι λανθάνουσες μεταβλητές ή μη μετρήσιμες μεταβλητές** (αυτές που δεν μπορούν να μετρηθούν με συμβατικούς τρόπους μέτρησης ή παρατήρησης όπως νοημοσύνη, επιρροή, συμπεριφορά κλπ.), όπως τα δομικά μοντέλα εξισώσεων SEM (Structural Equation Model) και το πρότυπο MIMIC (Multiple Indicators – Multiple Causes), αντικατοπτρίζουν τον αντίκτυπο των ποικίλων αγορών (παραγωγή, εργασία, χρήμα) στο μέγεθος της παραοικονομίας (Schneider, Buehn 2013). Η μοντελοποίηση δηλαδή με λανθάνουσες μεταβλητές, αποτελεί μια διεξοδική τεχνική για τον έλεγχο των υποθέσεων, όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ των παρατηρούμενων και των μη παρατηρούμενων (λανθανουσών) μεταβλητών, που καθορίζουν την ανάπτυξη της παραοικονομίας, κάτι που αποτελεί και το κύριο πλεονέκτημά τους συγκρίσει με τις άμεσες και έμμεσες εκτιμήσεις (Gasparyniene, L., & Remeikiene, R., 2016; Alm, J., 2012). Επιπλέον, αυτά τα μοντέλα (ιδίως το MIMIC) θεωρούνται προσαρμοσμένα στις συνεχείς μεταβολές της φορολογικής μηχανής και της φορολογικής απάτης (Schneider et al. 2015).

Η ανωτέρω μέθοδος βασίζεται στη στατιστική θεωρία των λανθανουσών μεταβλητών (μη παρατηρούμενων), αποδεχόμενη πολλαπλές αιτίες και δείκτες του φαινομένου της παραοικονομίας, μελετά με αυτόν τον τρόπο ταυτόχρονα πολλαπλά αίτια

με πολλαπλά αποτελέσματα. Αρχικά γίνεται σύνδεση των λανθανουσών μεταβλητών με τους παρατηρούμενους δείκτες, όπου οι δομικές εξισώσεις εμφανίζουν την αιτιώδη σχέση των μη παρατηρούμενων μεταβλητών. Με βάση την θεωρία αυτή καταδεικνύονται οι βασικές αιτίες και οι βασικότεροι δείκτες της παραοικονομίας, όπως απεικονίζεται σχηματικά (Εικόνα 1-6) ως εξής (Gasparyniene, L., & Remeikiene, R., 2016; Alm, J., 2012):

Πηγή : Κατασκευάστηκε από δεδομένα των Schneider F., Enste D., (2000);Schneider F., Enste D., (2002)

Εικόνα 1-6

Ανάπτυξη της Παραοικονομίας με την μέθοδο του μοντέλου

Ωστόσο, τα συγκεκριμένα μοντέλα επικρίνονται για την συνεχή απαίτηση για νέα δεδομένα, προκειμένου να μετρηθεί η παραοικονομία, καθώς και για τις δυσκολίες προσδιορισμού του μεγέθους μέτρησης σφάλματος (Gasparyniene, L., & Remeikiene, R., 2016; Alm, J., 2012). Επιπλέον, δεν ενδείκνυται σε στατιστικούς λόγω των ήπιων υποθέσεων που χρησιμοποιούνται και των μεγάλων πιθανοτήτων υπερεκτίμησης των μεγεθών, με αποτέλεσμα την αποτυχία διάκρισης των αιτιών της παραοικονομίας (Juskiene, 2015).

Συμπερασματικά, στην διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει πληθώρα μεθοδολογιών που αναπτύχθηκαν προκειμένου να εκτιμηθεί η παραοικονομία. Πολλές προσεγγίσεις βασίζονται σε υποκειμενικές αξιολογήσεις (άμεσες μέθοδοι) και άλλες στην εξέταση συγκεκριμένων δεικτών (έμμεσες μέθοδοι και μοντέλα λανθανουσών μεταβλητών). Με τις άμεσες παρέχεται η δυνατότητα συλλογής στοιχείων από τη συμμετοχή των φυσικών και νομικών προσώπων που δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία, με τη χρήση δειγμάτων και στατιστικών ερευνών. Με τις έμμεσες, συγκρίνονται διάφοροι στατιστικοί δείκτες και εντοπίζονται αποκλίσεις μέσω της χρήσης νομισματικών, κοινωνικών και οικονομικών καθοριστικών παραγόντων. Τέλος, τα μοντέλα λανθανουσών μεταβλητών επιτρέπουν να αποκαλυφθεί ο αντίκτυπος της εργασίας, της παραγωγής και των

χρηματαγορών, σχετικά με τη συνολική έκταση της παραοικονομίας, χρησιμοποιώντας πολλαπλές μεταβλητές. Γενικότερα, οι μέθοδοι άμεσης προσέγγισης λαμβάνουν υπόψη τους οικονομικές μεταβλητές (νοικοκυριά, επιχειρήσεις), οι έμμεσοι βασίζονται στην αξιολόγηση της γενικής οικονομίας ή νομισματικής, του κύκλου εργασιών του χρήματος, της κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας και την αγορά εργασίας και τέλος η μέθοδοι των λανθανουσών μεταβλητών, λαμβάνουν υπόψη το μείγμα της γενικής οικονομίας, φορολογίας, νομικών, κοινωνικών, αγορών εργασίας και νομισματικών δεικτών (Gaspareniene, L., & Remeikiene, R., 2016).

1.4.2 Μέθοδοι εκτίμηση φοροδιαφυγής

Τόσο η ύπαρξη όσο και η έκτασή της φοροδιαφυγής, απασχολεί έντονα τους αρμόδιους άσκησης δημοσιονομικής πολιτικής. Η εκτίμηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής, επιφέρουν ασφαλή εκτίμηση της αξιοπιστίας της εφαρμοζόμενης πολιτικής και αποτελεσματικότητας των δημοσιονομικών μέτρων που εφαρμόζονται (Schneider & Enste, 2000).

Αξίζει να σημειωθεί ότι πληθώρα κοινών μεθόδων εκτίμησης της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής καταγράφονται στην διεθνή βιβλιογραφία, ωστόσο επειδή αποτελούν δύο διαφορετικά φαινόμενα που συνδέονται μεταξύ τους αλλά δεν ταυτίζονται, θεωρήθηκε σκόπιμο να επαναληφθεί η αναφορά τους και σε αυτή την ενότητα.

Η φοροδιαφυγή, χαρακτηρισμένη από κάποιους επιστήμονες ως ποιο ανεκτική μαζική εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς και παραβίαση των φορολογικών διατάξεων, έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης επιστημονικής έρευνας σε ανεπτυγμένες οικονομίες. Η εκτίμηση όμως του μεγέθους της φοροδιαφυγής, όπως και της παραοικονομίας θεωρείται περιορισμένη, ωστόσο βασιζόμενοι οι ερευνητές στο θεωρητικό πλαίσιο που εισήγαγε το μοντέλο των Allingham & Sandmo (1972) και στις προεκτάσεις του, κατάφεραν να την μετρήσουν με διάφορους τρόπους (Alm, J. 2012; Anastasiou A., Kalamara E. & Kalligosfyris C., 2020).

Η θεμελιώδης δυσκολία στην εκτίμηση της φοροδιαφυγής είναι η έλλειψη αξιόπιστων πληροφοριών σχετικά με την συμμόρφωση των φορολογουμένων, μιας και η φοροδιαφυγή είναι παράνομη και τα άτομα έχουν ισχυρά κίνητρα να αποκρύπτουν την εξαπάτησή τους, δεδομένων των κυρώσεων που θα τους επιβληθούν (Alm, J., 2012).

Πολλές προσεγγίσεις έχουν καταγραφεί στην βιβλιογραφία και αυτές ταξινομούνται σε παραδοσιακές και σύγχρονες μεθόδους. Μεταξύ των παραδοσιακών μεθόδων περιλαμβάνονται οι άμεσες και έμμεσες προσεγγίσεις (Anastasiou A., Kalamara E. & Kalligosfyris C., 2020; Anastasiou A., Kalamara E. and Kalligosfyris C., 2020).

Ως ακριβέστερη, από τις άμεσες παραδοσιακές μεθόδους, θεωρείται αυτή που βασίζεται στη μέτρηση της συμμόρφωσης των φορολογουμένων μέσω πραγματικών ελέγχων. Με την εκτίμηση του πραγματικού εισοδήματος και σύγκρισή τους με τα δηλωθέντα, προκύπτει το ύψος της φοροδιαφυγής (Anastasiou A., Kalamara E. & Kalligosfyris C., 2020; Anastasiou A., Kalamara E. and Kalligosfyris C., 2020).

Μια άλλη άμεση μέθοδος, βασίζεται σε στοιχεία που προκύπτουν από τους ερωτώμενους για την συμπεριφορά υπεκφυγής τους. Άλλη πάλι, χρησιμοποιεί δεδομένα φορολογικής αμνηστίας, στα οποία οι φορολογικές δηλώσεις των συμμετεχόντων χρησιμοποιούνται ως ακριβές μέτρο φοροδιαφυγής (Alm, J., 2012).

Η συχνότερα χρησιμοποιούμενη ωστόσο μέθοδος και πιο διαδεδομένη, είναι η προσέγγιση της ζήτησης νομισμάτων, που χρησιμοποιήθηκε για τη μέτρηση της οικονομίας της Νέας Ζηλανδίας (Giles 1999) και βασίζεται σε μια εκτίμηση συνάρτησης ζήτησης χρήματος. Εκτιμάται δηλαδή η ζήτηση για το νόμισμα ως συνάρτηση άλλων παραγόντων όπως το εισόδημα, τα επιτόκια κλπ., παράλληλα με λειτουργικούς παράγοντες που παρακινούν τα άτομα να φοροδιαφύγουν (π.χ. νομοθετικές ρυθμίσεις, άμεση και έμμεση φορολογική επιβάρυνση, πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος) (Anastasiou A., Kalamara E. & Kalligosfyris C., 2020; Anastasiou A., Kalamara E. and Kalligosfyris C., 2020).

Σε άλλη προσέγγιση, αξιολογούνται ίχνη φοροδιαφυγής σε συναλλαγές που χρηματοδοτούνται από το νόμισμα, με την υπόθεση ότι το πραγματικό επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας μπορεί να εκτιμηθεί μέσω της αλιευτικής σχέσης μεταξύ του χρήματος και της ταχύτητας κυκλοφορίας του. Η διαφορά μεταξύ προβλεπόμενου επιπέδου οικονομικής δραστηριότητας και επιπέδου εθνικών λογαριασμών εκτιμά το μέγεθος της παραοικονομίας, η οποία στη συνέχεια αντιπροσωπεύει το ύψος της φοροδιαφυγής (Alm, J., 2012).

Ο βαθμός της φοροδιαφυγής, δύναται να εκτιμηθεί επίσης, με την μέθοδο της ζήτησης συναλλάγματος. Αποτελεί μακροοικονομική προσέγγιση που χρησιμοποιεί οικονομικούς και άλλους δείκτες με πληροφορίες, για την ανάπτυξη παραοικονομικών

δραστηριοτήτων που διαχρονικά αφήνουν ίχνη φοροδιαφυγής. Η μέθοδος αυτή βασίζεται στην υπόθεση ότι οι παραοικονομικές δραστηριότητες (που πραγματοποιούνται κυρίως με μετρητά) είναι το αποτέλεσμα της αυξημένης φορολογικής επιβάρυνσης. Με την εκτίμηση της παραοικονομίας, υπολογίζεται και το μέγεθος της φοροδιαφυγής, με την υπόθεση ότι τα εισοδήματα που προέρχονται από την παραοικονομία θα είχαν φορολογηθεί με τον μέσο όρο των συντελεστών φορολογίας της επίσημης οικονομίας, κάτι που αποτελεί και την αδυναμία αυτής της μεθόδου, αφού προϋποθέτει ότι η εισοδηματική ελαστικότητα παραμένει ίδια μεταξύ των οικονομιών. Το ποσό δηλαδή που υπερβαίνει της ζήτησης συναλλάγματος ή το ποσό που δεν εξηγείται από τις επεξηγηματικές μεταβλητές, είναι το ποσό που αποδόθηκε στην παραοικονομία και κατ' επέκταση το ύψος της φοροδιαφυγής (Anastasiou A., Kalamara E. and Kalligosfyris C., 2020).

Οι περισσότεροι έμμεσες προσεγγίσεις, αξιολογούν ίχνη συμπεριφοράς υπεκφυγής που αποτυπώνονται σε διάφορους δείκτες που μπορούν να εντοπιστούν. Τέτοια προσέγγιση εκτιμά τη φοροδιαφυγή μέσω του «χάσματος» που μπορεί να μετρηθεί, όπως τη διαφορά μεταξύ δηλωθέντος εισοδήματος και του εισοδήματος που καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς, μεταξύ εισοδήματος και δαπάνες στους εθνικούς λογαριασμούς ή μεταξύ επίσημων και πραγματικών εργατικών δυνάμεων (Alm, J., 2012).

Μια άλλη έμμεση μέθοδος στηρίζεται στην υπόθεση ότι υπάρχει μια σταθερή σχέση μεταξύ κάποιας φυσικής εισροής, όπως η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας και η πραγματική οικονομική δραστηριότητα. Με τον υπολογισμό της διαφοράς μεταξύ της επίσημης παραγωγής και της προβλεπόμενης πραγματικής οικονομικής δραστηριότητας από τη φυσική εισροή, εκτιμάται το ποσό της φοροδιαφυγής (Alm, J., 2012).

Οι έμμεσες μέθοδοι, όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη υποενότητα (1.4.1), εξετάζουν μόνο ένα δείκτη καταγραφής των αποτελεσμάτων που κατευθύνουν στην παραοικονομία ή φοροδιαφυγή, όμως υπάρχει το ενδεχόμενο εμφάνισης παραγόντων που προάγουν την παραοικονομία ταυτόχρονα σε πολλές αγορές (εργασίας, παραγωγής, χρήματος), γι' αυτό και έχουν αμφισβητηθεί έντονα στρέφοντας τους ερευνητές όλο και περισσότερο σε εναλλακτικές προσεγγίσεις (Alm, J., 2012).

Οι πιο σύγχρονες προσεγγίσεις χρησιμοποιούν πολλές καινοτόμες πρακτικές, όπως στοιχεία από τις φορολογικές δηλώσεις των υπόχρεων σαν αντιπροσωπευτικό δείγμα της

φοροδιαφυγής, με την υπόθεση ότι το ατομικό συνολικό εισόδημα θα διαιρεθεί με το δηλωμένο και το αποκρυπτόμενο εισόδημα. Τα λεγόμενα «πειράματα πεδίου» ακόμη, τα οποία λαμβάνουν την κατανάλωση ή την έκπτωση φόρου ως δείκτες, αποτελούν μια σύγχρονη μέθοδο. Υπάρχουν επίσης προσεγγίσεις που εξετάζουν τα ατομικά κίνητρα δραστηριοποίησης στην παραοικονομία συγκεκριμένων επαγγελματιών. Βασικό ωστόσο μειονέκτημα των ανωτέρω μελετών, είναι η απουσία άμεσων προσεγγίσεων φοροδιαφυγής (Alm, J., 2012).

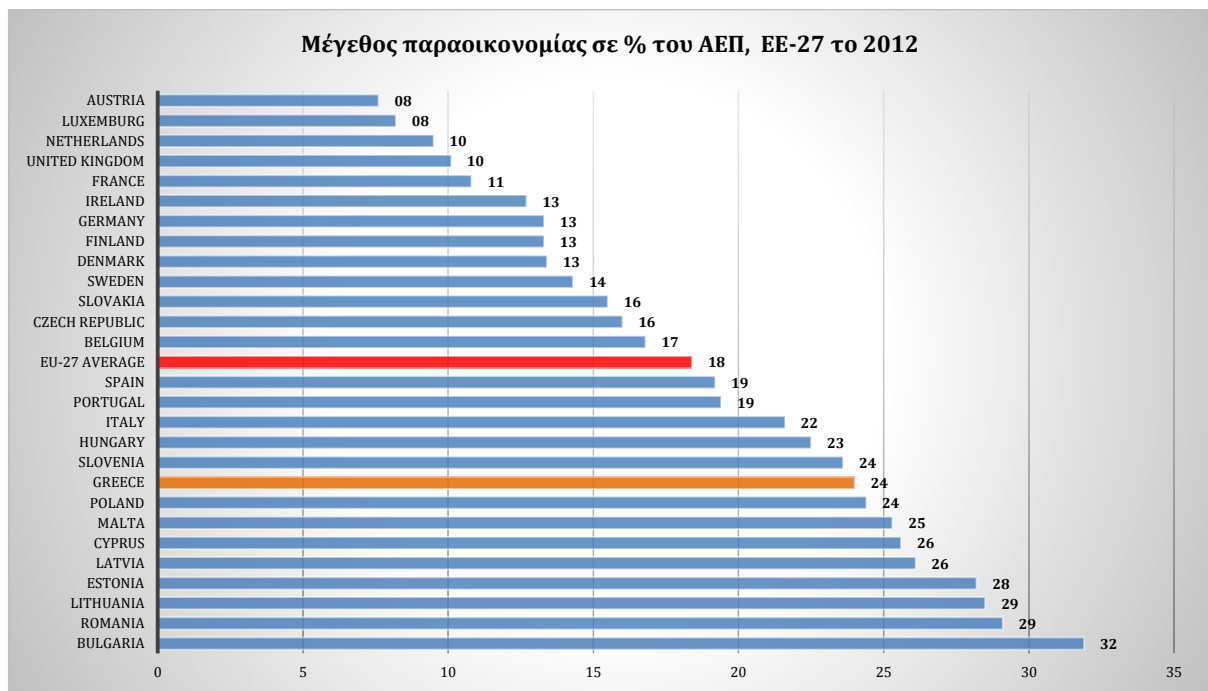
Οι σύγχρονοι επιστήμονες προχώρησαν και ένα βήμα παρακάτω, χρησιμοποιώντας για παράδειγμα την φωτεινότητα για την μέτρηση της πραγματικής οικονομικής δραστηριότητάς (μέθοδος μέτρησης φωτεινότητας διαστήματος), την οποία συγκρίναν με τους επίσημους λογαριασμούς για την εκτίμηση της φοροδιαφυγής. Ενώ σε άλλες μελέτες, έχουν συλλεχθεί πληροφορίες για την φοροδιαφυγή στον καπνό (τσιγάρων), από τα πεταμένα πακέτα τσιγάρων (σκουπίδια) για την εκτίμηση του αφορολόγητου καπνού (Alm, J., 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΕΚΤΑΣΗ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

2.1 Διεθνή δεδομένα παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

Οι Friedrich G. και Enste, Dominik (1998) εκτίμησαν, χρησιμοποιώντας διάφορες μεθόδους (ζήτησης χρήματος, ηλεκτρικής ενέργειας), το μέγεθος της παραοικονομίας σε 67 αναπτυσσόμενες χώρες του ΟΟΣΑ κατά την περίοδο 1989-1993. Κατέληξαν ότι κατά μέσο όρο (σε % ΑΕΠ) η παραοικονομία άγγιζε το 39,2% στις αναπτυσσόμενες χώρες, το 23,2% στις αναπτυγμένες και το 14,2% στο σύνολο των χωρών του ΟΟΣΑ. Συμπεράναν ακόμη ότι οι κινητήριες δυνάμεις της παραοικονομίας είναι η αυξανόμενη επιβάρυνση εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και η φορολογική επιβάρυνση, σε συνδυασμό με την πληθώρα κανονιστικών μεταρρυθμίσεων. Σύμφωνα με τα ευρήματά τους, η ανάπτυξη της παραοικονομίας επιδρά αρνητικά στην επίσημη αύξηση του ΑΕΠ, με βασικό προσδιοριστικό παράγοντα αύξησής της, την διαφθορά (Friedrich G., Enste, D., 1998).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα του Schneider (2013)

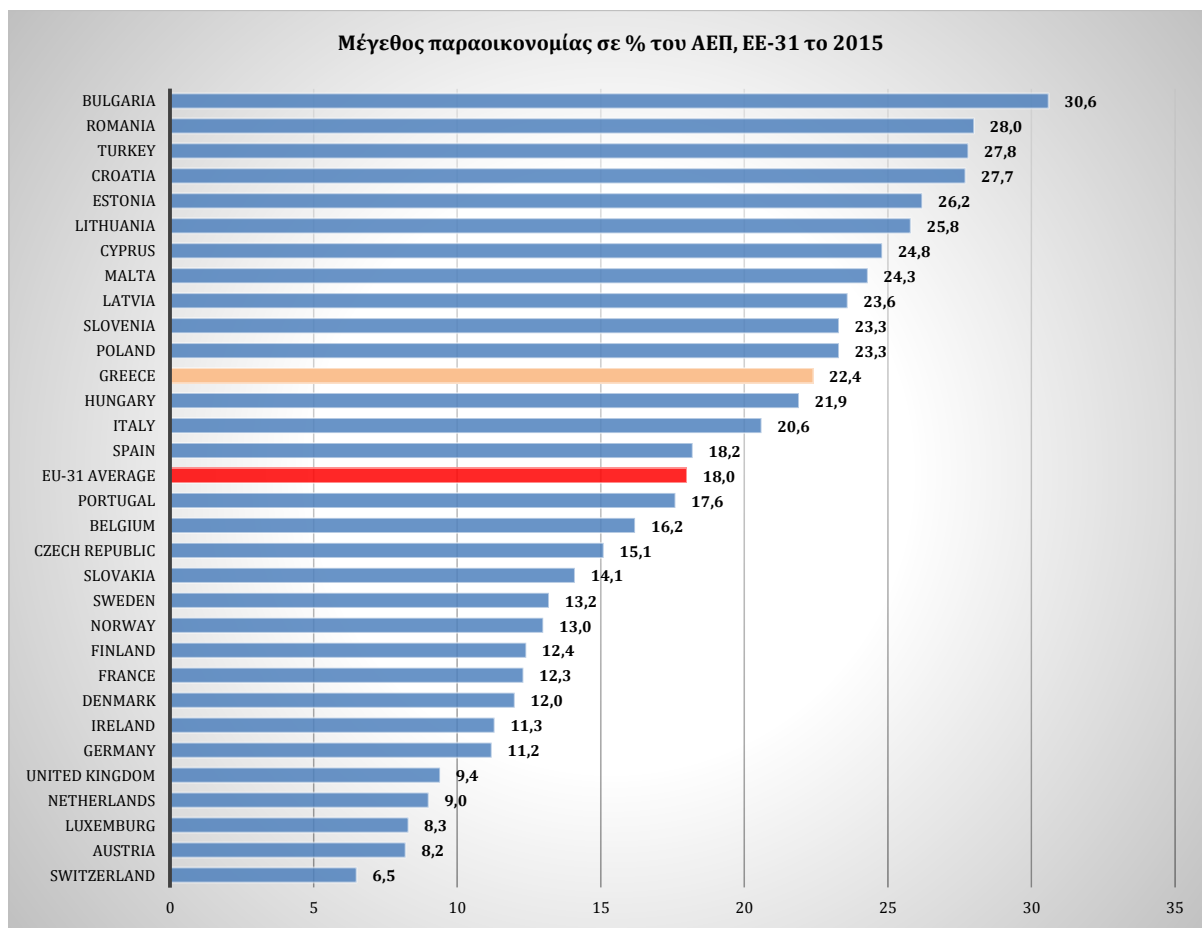
Διάγραμμα: 2-1

Μέγεθος της σκιάδους οικονομίας της ΕΕ-27 το 2012 (ποσοστό του ΑΕΠ)

Σύμφωνα με τις μελέτες του F. Schneider (2013, 2015), σχετικά με την έκταση της παραοικονομίας σε 27 (Διάγραμμα 2-1) και 31 (Διάγραμμα 2-2) Ευρωπαϊκές χώρες αντίστοιχα, ως προς το ποσοστό του ΑΕΠ τους, την περίοδο 2003-2012 και 2009-2015, το φαινόμενο παρουσιάζει πτωτική τάση διαχρονικά, γεγονός που σχετίζεται περισσότερο με αναδόμηση των χωρών αυτών από την οικονομική κρίση.

Ενώ σε πιο πρόσφατη μελέτη των Medina, Leandro και Schneider, Friedrich G., (2018), κατά την οποία εκτιμήθηκε το μέγεθος της παραοικονομίας σε 158 χώρες, από το 1991 έως και το 2015, διαπιστώθηκε ότι ο μέσος όρος παραοικονομίας στο σύνολο των χωρών έφτανε στο 31,9%, με το Ζιμπάμπουε να καταλαμβάνει την πρωτιά σε ποσοστό 60,6% και την Γεωργία το 62,3% του ΑΕΠ τους. Τα χαμηλότερα ποσοστά εκτιμήθηκαν στην Αυστρία με 8,9% και την Ελβετία με 7,2% (Medina, L., Schneider, F., 2018).

Αντίστοιχα ήταν και τα αποτελέσματα της εκτίμησης των Medina, Leandro και Schneider, Friedrich G. (2019), οι οποίοι εκτίμησαν το φαινόμενο με την μέθοδο των δεικτών πολλαπλών αιτιών (MIMIC), για 157 χώρες την περίοδο 1991-2017. Με βάση τα συμπεράσματά τους, στις χώρες του ΟΟΣΑ η παραοικονομία είναι μικρότερη από το 20% του επίσημου ΑΕΠ τους, ενώ στην Λατινική Αμερική και την υποσαχάρια Αφρική, ο μέσος όρος, συγκρίσει με το ΑΕΠ τους, ανερχόταν σε ποσοστά 38% και 39% αντίστοιχα. Ο μέσος όρος, στο σύνολο των εξεταζόμενων χωρών από το 1991-2017, έφτανε το 30,9%, με μέση μείωση το ίδιο διάστημα κατά 6,8 μονάδες. Ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα παραοικονομίας παρουσίαζε η Βολιβία με 62,9% του ΑΕΠ της, η Γεωργία 61,7% και η Νιγηρία σε ποσοστό 56,8% του ΑΕΠ. Χαμηλά ποσοστά παρουσίαζαν η Ελβετία με ποσοστό 6,4%, οι ΗΠΑ με 7,6% και η Αυστρία σε ποσοστό 7,9% του ΑΕΠ, ενώ η Δομινικανή Δημοκρατία με 31,1% και το Καμερούν με ποσοστό 30,8% του επίσημου ΑΕΠ τους, πλησίαζαν το μέσο όρο. Επιπλέον, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι βραχυπρόθεσμα η παραοικονομία έχει αρνητικό αντίκτυπο στην επίσημη οικονομία, ενώ μακροπρόθεσμα την επηρεάζει θετικά (Medina, L., Schneider, F., 2019).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα του Schneider F. (2016)

Διάγραμμα: 2-2

Παραοικονομία ως % του ΑΕΠ, ΕΕ-31 το 2015

2.2 Η πορεία της Ελλάδας

Πληθώρα εκτιμήσεων του μεγέθους παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, βρίσκουμε στην Ελληνική και ξένη βιβλιογραφία (Πίνακας 2-1). Οι μελέτες βασίζονται σε διαφορετικές μεθοδολογίες και χρησιμοποιούν διαφορετικά έτη βάσης, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνουν την συγκρισιμότητά τους και να παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις στις τιμές που αποδίδουν (% του ΑΕΠ) στην έκταση των φαινομένων (Πίνακας 2-1) (Ernst & Young, 2016).

Στην χώρα μας η σημαντικότητα του φαινομένου της παραοικονομίας, συνειδητοποιήθηκε κατά την προσπάθεια ικανοποίησης των κριτηρίων σύγκλισης της Ελληνικής οικονομίας στην συνθήκη του Μάαστριχτ. Καθίστανται σαφές ότι η περιστολή της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής είναι αναγκαία προϋπόθεση για τον

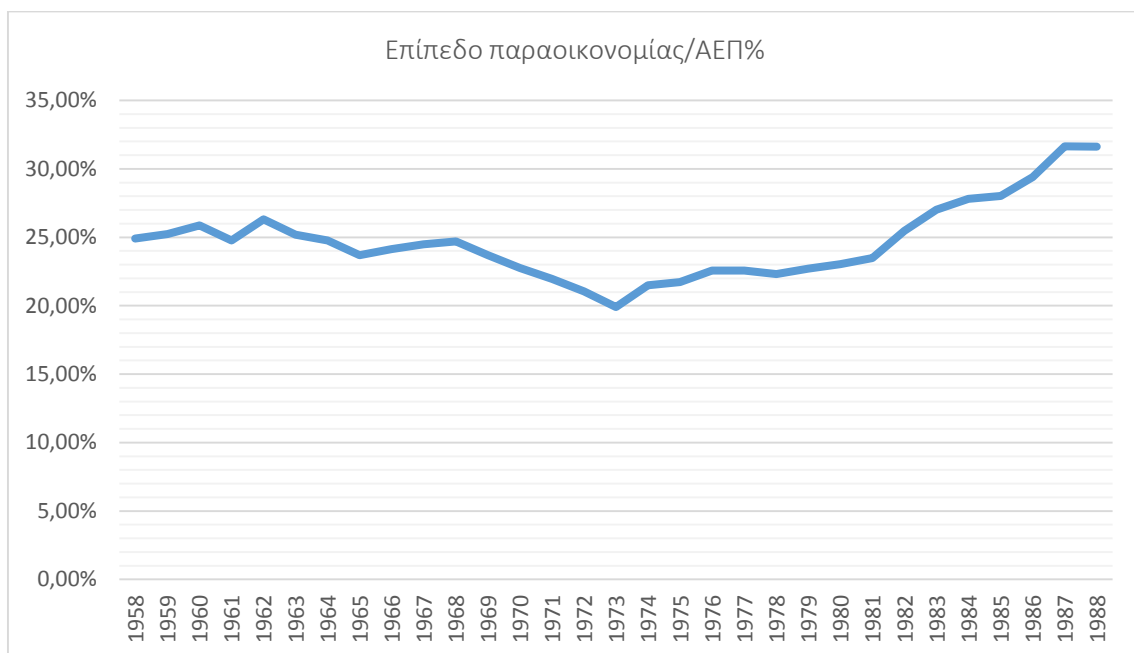
περιορισμό των δημοσιονομικών ελλειμάτων και του δημόσιου χρέους (Ernst & Young, 2016).

Πίνακας 2-1 Εκτιμήσεις της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα

Πηγή	Έτος Βάσης Ανάλυσης	Αποτελέσματα Μελέτης — Πλαίσιο Εκτίμησης	Συνεπαγόμενη Εκτίμηση Φοροδιαφυγής ως % του ΑΕΠ
Artavanis N., Morse A., Tsourtsoura M. (2015), <i>Tax Evasion Across Industries: Soft Evidence from Greece</i> , NBER Working Paper No. 21552	2009	Το αποκρυβέν εισόδημα από αυτοαπασχόληση εκτιμάται σε €28,2 δισ. Με 40% συντελεστή φόρου, τα μη εισπραχθέντα έσοδα από φόρο εισοδήματος των αυτοαπασχολούμενων ανέρχονται σε €11,2 δισ.	4,7% του ΑΕΠ τα διαφυγόντα έσοδα από φόρο στην αυτοαπασχόληση
Mylonas P, N. Magginas and E. Pateli (2010), "What are the Margins for Increasing PIT Revenue in the Greek Economy?", <i>Monthly Macroeconomic Outlook, Strategy and Economic Research Division</i> , National Bank of Greece, May 2010	2008	Το μη δηλωθέν εισόδημα από φόρο εισοδήματος Φυσικών Προσώπων εκτιμάται σε €50 δισ. ή 20% του ΑΕΠ. Δεδομένης αυτής της εκτίμησης, η συνολική δυνητική αύξηση στα έσοδα από φόρο εισοδήματος εκτιμάται σε €9 δισ., από την οποία το 70%, δηλ. €6,2 δισ., αντανακλά φοροδιαφυγή.	2,5% του ΑΕΠ τα διαφυγόντα έσοδα από φόρο εισοδήματος Φυσικών Προσώπων
Leventi C., Matsaganis M. & Flevotomou M., (2013), <i>Distributional Implications of Tax Evasion and the Crisis in Greece</i> , EUROMOD Working Paper No. EM17/13	2009	Το μέσο ποσοστό αποκρυβέντων εισοδημάτων Φυσικών Προσώπων εκτιμάται σε 12,2%, το οποίο οδηγεί σε απώλειες στα έσοδα από φόρο εισοδήματος Φυσικών Προσώπων κατά 29,7%.	1,9% του ΑΕΠ τα διαφυγόντα έσοδα από φόρο εισοδήματος Φυσικών Προσώπων
Schneider F. (2015), <i>Tax Evasion, Shadow Economy and Corruption in Greece and Other OECD Countries: Some Empirical Facts</i> , University of Linz / Austria, April	2014	Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα το 2014 από έμμεσους φόρους και αυτοαπασχόληση εκτιμάται σε 4% του ΑΕΠ (ο μέσος όρος 2000-2014 είναι 4,6% του ΑΕΠ).	4%-4,6% του ΑΕΠ οι απώλειες εσόδων από μη καταβολή έμμεσων φόρων και από φόρο στην αυτο-απασχόληση
Buehn A., and Schneider F. (2016), <i>Size and Development of Tax Evasion in 38 OECD Countries: What do we (not) know?</i> , Journal of Economics and Political Economy, Vol. 3	2010	Ο αντίστοιχος μέσος όρος για τις χώρες του ΟΟΣΑ για την περίοδο 1999-2010 ήταν 3,2% του ΑΕΠ.	
<i>Study to quantify and analyse the VAT Gap in the EU Member States: 2015 Report</i> European Commission, TAXUD	2013	Το Έλλειμμα ΦΠΑ (VAT Gap) ως ποσοστό των δυνητικών μέγιστων εσόδων ΦΠΑ στην Ελλάδα εκτιμάται για το 2013 στο 34%. Αυτό μεταφράζεται σε €6,5 δισ.	3,5% του ΑΕΠ τα συνολικά δυνητικά επιπλέον έσοδα από ΦΠΑ (φορο-διαφυγή και αναποτελεσματικότητα φοροεισπρακτικών μηχανισμών)
<i>IOBE (2013), Ο κλάδος αλκοολούχων ποτών στην Ελλάδα</i>	2012	Σύμφωνα με φορείς της αγοράς, το λαθρεμπόριο αλκο-ολούχων εκφρασμένο σε φιάλες εκτιμάται ότι άγγιξε τα 8,2 εκατ. φιάλες το 2012, οι οποίες διακινούνται χωρίς την εισπραξη ΕΦΚΟΠ, ενώ οι απώλειες που δημιουργούνται αφορούν και τη μη εισπραξη ΦΠΑ (~30%). Η απώλεια φορολογικών εσόδων από τη μη καταβολή του ΕΦΚΟΠ σε ποτά που διακινήθηκαν παράνομα προσεγγίζει τα €41,8 εκατ. (χωρίς τα έσοδα από ΦΠΑ και χωρίς να συμπεριλαμβάνεται το τσίπουρο διημέρων). Επιπλέον, οι απώλειες φορολογικών εσόδων από τον ΕΦΚΟΠ, λόγω της παράνομης παραγωγής και εμπορίας τσί-πουρου υπό το καθεστώς των διημέρων, ανέρχονται σε €55,1 εκατ. ανά έτος (σε σύνολο €97,7 εκατ., συμπεριλαμβανομένου και του ΦΠΑ). Άρα οι συνολικές απώλειες εσόδων από τον ΕΦΚΟΠ, λόγω λαθρεμπορίου αλκοολούχων ποτών και τσί-πουρου μόνο, φθάνουν περίπου τα €96,9 εκατ. ανά έτος.	0,05% του ΑΕΠ οι συνολικές απώλειες εσόδων από μη καταβολή ΕΦΚΟΠ, λόγω λαθρεμπορίου αλκοολούχων ποτών και τσίπουρου διημέρων
Διάφορες πηγές για το λαθρεμπόριο τσιγάρων: (i) KPMG (2014), <i>A Study of the Illicit Cigarette Market in the EU, Norway and Switzerland</i> . (ii) IOBE (2014), <i>Αξιολόγηση του Υφιστάμενου Πλασίου Καπνικών Προϊόντων στην Ελλάδα</i> . (iii) Τσακανίκας Α. (2013), <i>Το παράνομο εμπόριο καπνού: Οι συνέπειες για τον κλάδο και την οικο-νομία</i> , Παρουσίαση σε ημερίδα IOBE, Δευτέρα 25/11/2013 (iv) EU/TAXUD. <i>Excise Duty Tables</i> . January 2014	2014	Τα παράνομα τσιγάρα στην Ελλάδα το 2014 εκτιμώνται σε 4,43 δισ. τεμάχια. Το 2014 ο Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης, ΕΦΚ (πάγιος φόρος και αναλογικός φόρος, εξαιρούμενου του ΦΠΑ), στα τσιγάρα ήταν €117,5 ανά 1.000 τσιγάρα. Άρα οι συνολικές απώλειες εσόδων από τη μη καταβολή ΕΦΚ από λαθρεμπόριο τσιγάρων εκτιμώνται στα €520 εκατ. ανά έτος περίπου. Αν συμπεριλάβει κανείς και τις απώλειες εσόδων από τον ΦΠΑ, τα συνολικά διαφυγόντα έσοδα λόγω λαθρεμπορίου τσιγάρων ξεπερνούν τα €600 εκατ.	0,3% του ΑΕΠ οι συνολικές απώλειες εσόδων από μη καταβολή ΕΦΚ, λόγω λαθρεμπορίου τσιγάρων
<u>Σύνδεσμος Εταιρειών Εμπορίας Πετρελαιοειδών (ΣΕΕΠΕ)</u> <u>http://www.seepe.gr/site/main2.php?lan_g=el&page=content&contentID=388</u>	2014	Σύμφωνα με το ΣΕΕΠΕ, για το 2014 τα διαφυγόντα έσοδα από το λαθρεμπόριο εκτιμώνται από €125 εκατ. ευρώ στο πιο συντηρητικό σενάριο έως €300 εκατ. ευρώ στο πιο ακραίο και μάλλον απίθανο σενάριο(8). Το λογικό σενάριο οδηγεί στο συμπέρασμα ότι για το 2014 τα διαφυγόντα έσοδα για το κράτος από το λαθρεμπόριο ήταν της τάξεως των €225 εκατ. Δεδομένου ότι η εκτίμηση αυτή συμπεριλαμβάνει τόσο έσοδα από τον ΕΦΚ όσο και από τον ΦΠΑ, και λαμβάνοντας υπόψη ότι ο ΦΠΑ για τα καύσιμα υπολογίζεται επί του ΕΦΚ, τα δια-φυγόντα έσοδα από τον ΕΦΚ μόνο για τη μέση εκτίμηση του ΣΕΕΠΕ υπολογίζονται σε €180 εκατ. περίπου. Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με το ΣΕΕΠΕ, η έκταση της λαθρεμπορίας το 2014 ήταν αισθητά μικρότερη σε σχέση με προηγούμενα χρόνια(9), λόγω των χαμηλών πωλήσεων πετρελαίου θέρμανσης και της εξίσωσης του ΕΦΚ, που δεν αφήνει πολλά περιθώρια για διακίνηση λαθραίων ποσοτήτων.	0,1% του ΑΕΠ οι συνολικές απώλειες εσόδων από μη καταβολή ΕΦΚ, λόγω λαθρεμπορίου καυσίμων
OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project 2015 Final Reports	Μη διαθέσιμο	Παγκοσμίως τα διαφυγόντα έσοδα από μη καταβολή φόρου εισοδήματος Νομικών Προσώπων ανέρχονται σε 4%-10% των συνολικών εσόδων από το φόρο εισοδήματος Νομικών Προσώπων. Υποθέτοντας ότι η Ελλάδα τοποθετείται στο ως άνω εύρος τιμών και δεδομένου ότι τα συνολικά έσοδα στην Ελλάδα από φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων το 2014 ήταν €2,7 δισ., τα διαφυγόντα έσοδα από τη μη καταβολή φόρου ήταν €110-270 εκατ.	0,06%-0,15% του ΑΕΠ τα διαφυ-γόντα έσοδα από τη μη καταβολή φόρου εισοδήματος Νομικών Προ-σώπων το 2014 (υποθέτοντας ότι η Ελλάδα τοποθετείται στο μέσο όρο του ΟΟΣΑ στη μη καταβολή φόρου εισοδήματος Νομικών Προσώπων παγκοσμίως)

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των Ernst & Young (2016)

Ωστόσο, οι Βαβούρας, Καραβίτης και Τσούχλου το 1990, εκτίμησαν με την νομισματική προσέγγιση, την διαχρονική εξέλιξη της παραοικονομίας στην Ελλάδα την περίοδο 1958-1988 (Διάγραμμα 2-3) (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991). Οι Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., (1991) (στηριζόμενοι στη μελέτη των Βαβούρα, Καραβίτη και Τσούχλου, 1990) αναφέρουν ότι η μέση τιμή ως ποσοστό του ΑΕΠ της υπό εξέταση περιόδου ανερχόταν σε 24,6%, (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991) ή περίπου το 30% του ΑΕγχΠ, το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των χωρών μελών του ΟΟΣΑ (Βαβούρας Ι., 1995). Η δε ύπαρξη της παραοικονομίας την περίοδο εκείνη, αποδόθηκε στη συνεχή διεύρυνση του δημόσιου τομέα σε βάρος του ιδιωτικού, που αποτελούσε το βασικό χαρακτηριστικό του Ελληνικού οικονομικού συστήματος (Βαβούρας Ι., 1995).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των: Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., (1991); Βαβούρας Ι., (1995)

Διάγραμμα: 2-3

Διαχρονική εξέλιξη παραοικονομίας στην Ελλάδα 1958-1988

Η παραοικονομία στην Ελλάδα την περίοδο 1973-1981 αυξήθηκε από 19,9% σε 23,5% του ΑΕΠ της, την περίοδο 1982-1988 από 25,5% έφτασε 31,6%, ενώ δέκα χρόνια μετά (1998) σύμφωνα με συντηρητικές εκτιμήσεις, κυμαινόταν μεταξύ 40%-50% του ΑΕΠ της (Βαβούρας Ι., 1998).

Με βάση τα στοιχεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, η Ελλάδα πρωτοστατούσε, έναντι άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, στην έκταση του φαινομένου την περίοδο 1989-2000. Την περίοδο εκείνη μάλιστα η παραοικονομία στη χώρα μας έφτανε στο 1/3 της συνολικής οικονομίας και από 22,6% το 1989 κατέληξε στο 28,7% του ΑΕΠ

της το 2000 (Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., 2003), ενώ το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ εκείνη την περίοδο έφτανε στο 20,2% (Ernst & Young, 2016).

Οι Schneider (2013) και Bitzenis et al., (2016) (βασιζόμενοι σε εκτιμήσεις των: Pavlopoulos, 1987, Vavouras et al., 1990, Negreponi-Delivani, 1991, Kanellopoulos et al., 1995, Tatsos, 2001, Dell'Anno et al., 2007, Schneider et al., 2010 και Schneider & Buehn, 2012) υποστηρίζουν ότι παρά την δυσχέρεια στην προσέγγιση του φαινομένου, η παραοικονομία στην χώρα μας το 1982 άγγιζε το 27,6% του ΑΕΠ της, ενώ ακολουθώντας πτωτική πορεία (όπως και οι υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες), το 2013 κατέληξε στο 23,6% του ΑΕΠ (Διάγραμμα 2-4) (F. Schneider, 2013; Bitzenis, A., Vlachos, V. Schneider, F., 2016).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των: Schneider F., 2013; Bitzenis, A., Vlachos, V., & Schneider, F., 2016

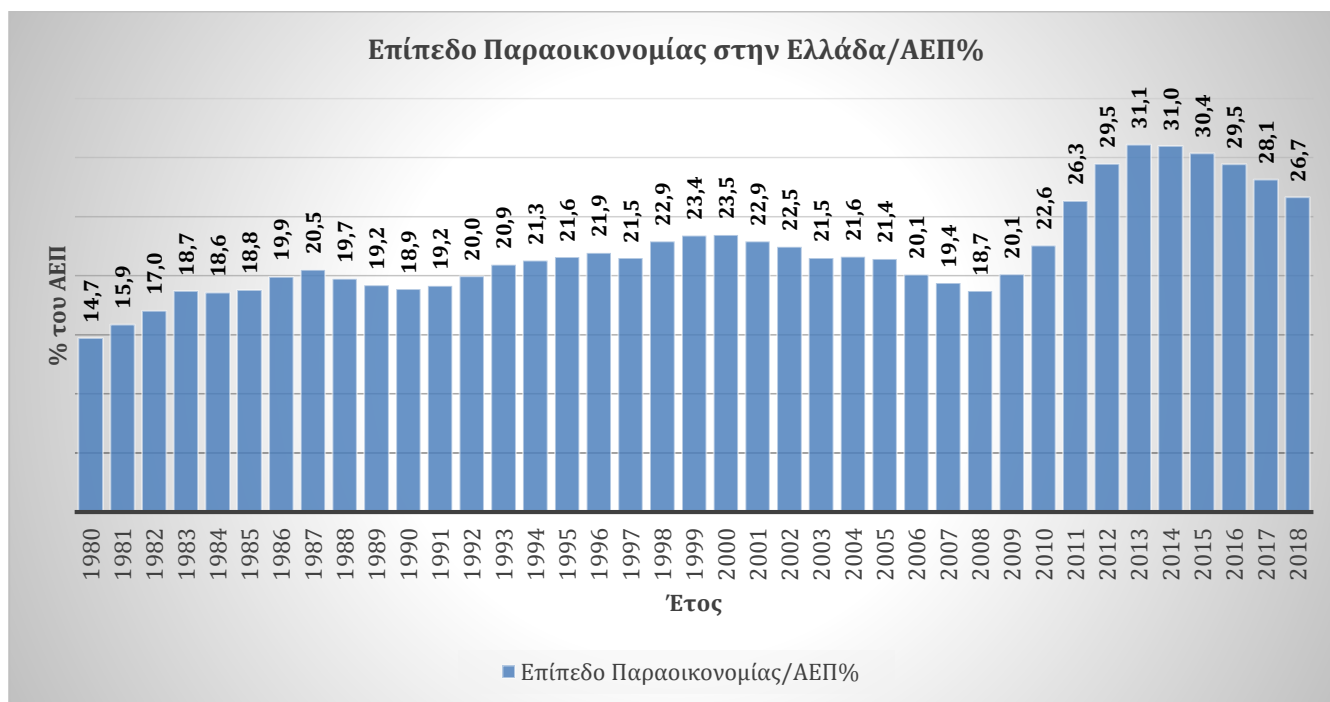
Διάγραμμα: 2-4

Παραοικονομία στην Ελλάδα περιόδου 1982-2013

Κατά τις εκτιμήσεις της ΕΥ (2016), το ποσοστό παραοικονομίας στις χώρες ΕΕ-28 ως ποσοστό του ΑΕΠ, στην έναρξη της οικονομικής κρίσης, αυξήθηκε από 19,6% το 2008 σε 20,1% το 2009, ενώ μετά από το 2009 ακολουθεί πτωτική πορεία. Στην Ελλάδα, η παραοικονομία παρότι καταλαμβάνει υψηλότερα επίπεδα από το μέσο όρο των χωρών της ΕΕ-28, ακολουθεί ωστόσο το μοτίβο των υπόλοιπων χωρών. Ενώ τα πρώτα έτη της κρίσης παρουσιάζει αυξητική τάση, ωστόσο μετά το 2011 ακολουθεί πτωτική πορεία (Ernst & Young, 2016).

Το μέγεθος της παραοικονομίας στην χώρα μας έχει εκτιμηθεί από πολλούς μελετητές (με οικονομετρικές ως επί το πλείστον μεθόδους), ότι κυμαίνεται μεταξύ 20% με 30% του ΑΕΠ και αποτελεί ένα από τα υψηλότερα σε επίπεδο ανεπτυγμένων χωρών (Schneider, 2016). Την περίοδο 1999-2010 η παραοικονομία στην Ελλάδα εκτιμήθηκε σε ποσοστό 27% του ΑΕΠ της σε αντίθεση με το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ που ανερχόταν σε 20,2% (Ernst & Young, 2016).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των Anastasiou A., Kalamara E. και Kalligosfyris C., 2020

Διάγραμμα: 2-5

Επίπεδο παραοικονομίας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1980-2018

Παρόλο που τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια τάση περιορισμού του φαινομένου, ωστόσο δεν μπορεί να θεωρηθεί αμελητέο μέγεθος το 22,4% συγκρίσει με τον μέσο όρο των χωρών 18% (Διάγραμμα 2-5), ποσοστό αυτό αντιστοιχεί σε περίπου 40 δις. ευρώ το 2015.

Από τις εκτιμήσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι η έκταση της παραοικονομίας διαφέρει από μελέτη σε μελέτη μιας και διαφέρει τρόπος προσέγγισής της, καθιστώντας έτσι δύσκολη την συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων τους (Ernst & Young, 2016).

Η παραοικονομία στην Ελλάδα, είναι προφανές ότι για δεκαετίες, ως δομικό ή διαρθρωτικό φαινόμενο ασκεί σημαντικότερες επιδράσεις στη δημοσιονομική πολιτική του τόπου, αν συνυπολογιστεί ότι το σημαντικότερο αίτιο ύπαρξης και μεγέθυνσής της,

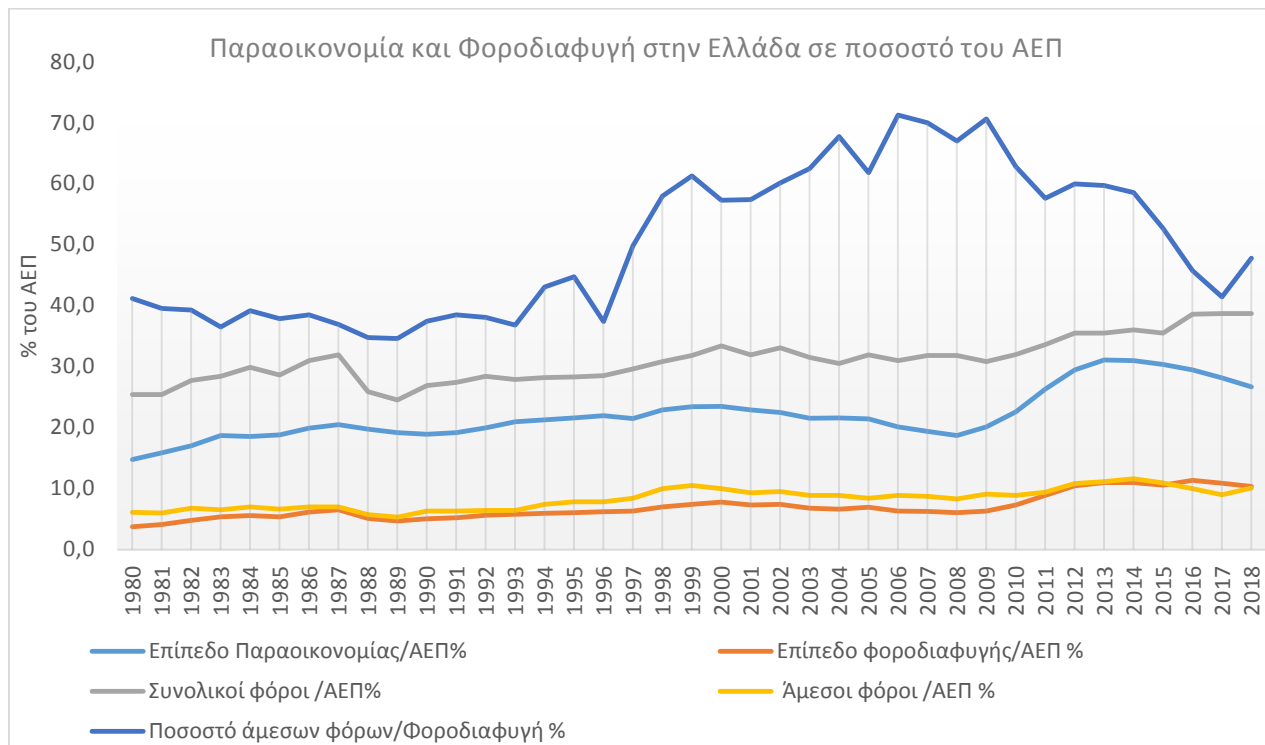
είναι η εισφοροδιαφυγή και η φοροδιαφυγή. Οι δημοσιονομικές επιδράσεις της, πέραν της μείωσης δημοσίων εσόδων, είναι αρνητικές και για τις δημόσιες δαπάνες, ασκώντας πιέσεις αύξησης των μεταβιβαστικών πληρωμών (Βαβούρας Ι., 1998; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Παράλληλα με την παραοικονομία, τα επίπεδα της φοροδιαφυγής στην χώρα μας κινούνται σε υψηλά επίπεδα όπως δείχνουν τα στοιχεία ερευνών που διεξήχθησαν για την μέτρησή της (Ernst & Young, 2016).

Το παράδοξο με την χώρα μας, σύμφωνα με την μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, (κατά την οποία προσδιορίστηκαν οι υψηλότερες τιμές φορολογικών συντελεστών, πέραν των οποίων, προκαλείται μείωση των εσόδων για το σύνολο της Ε.Ε., με την χρήση της καμπύλης Laffer), κατά τη σύγκριση των τελικών φορολογικών συντελεστών (38% εισοδήματος και 16,2% φορολογία κατανάλωσης) της Ελλάδας με το σύνολο της Ε.Ε. (54%) το έτος 2012, διαπίστωσαν ότι η Ελλάδα απέχει πολύ από το ανώτατο όριο των χωρών της Ε.Ε. και άρα υπάρχει περιθώριο αύξησης των φόρων και εσόδων παράλληλα. Όμως, στην Ελλάδα (όπως και σε άλλες χώρες) με υψηλά ποσοστά παραοικονομίας, οι ανώτατοι συντελεστές της καμπύλης διαμορφώνονται προς τα κάτω, λόγω του μεγάλου βαθμού υποκατάστασης μεταξύ της φανερής και υπόγειας οικονομίας. Συνεπώς, στην χώρα μας (με μεγάλο βαθμό υποκατάστασης), η αύξηση των συντελεστών φορολογίας εισοδήματος από 37% (μέσος όρος των χωρών της Ε.Ε.) στο 39% (ανώτατο στην Ε.Ε.) το 2008, θα προκαλούσε αύξηση στα έσοδα μόνο 0,1% του ΑΕΠ, ενώ μια πιθανή αύξηση του συντελεστή φορολογίας νομικών προσώπων από 32% (Ευρωπαϊκός μέσος όρος το 2008) στο 63% (μέγιστος στην Ε.Ε.), θα επέφερε μια αύξηση των εσόδων κατά 3% του ΑΕΠ της. Αντίστοιχα, πιθανή αύξηση του συντελεστή φορολογίας κατανάλωσης (έμμεσοι φόροι) από 20% (μέσος όρος Ε.Ε.) σε 64% (ανώτατος στην Ε.Ε.), θα προκαλούσε αύξηση των εσόδων κατά 7% του ΑΕΠ, θα συνέχιζε δηλαδή με χαμηλότερη μεν δυναμική να αυξάνει τα έσοδα από έμμεση φορολογία, ενώ παράλληλα θα εκτόπιζε τα έσοδα από την άμεση φορολογία, λόγω της προκαλούμενης αύξησης παραοικονομίας (Vogel, L., 2012).

Σύμφωνα με την μελέτη των Anastasiou Α., Kalamara Ε. και Kalligosfyris C. (2020), αναφορικά με την εκτίμηση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα την περίοδο 1980-2018 με την μέθοδο Ζήτησης Συναλλάγματος (έμμεση μέθοδος που βασίζεται στην υπόθεση ότι το μέγεθος της παραοικονομίας μπορεί να οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά

με το ύψος της φοροδιαφυγής) (Tanzi 1980), η φοροδιαφυγή στη χώρα μας τα αξιολογούμενα έτη, παρουσίασε σημαντική αύξηση με το μεγαλύτερο μέρος της να προήλθε από την άμεση φορολογία (Πίνακας 2-2, Διάγραμμα 2-6) (Anastasiou A., et al, 2020).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των Anastasiou A., Kalamara E. and Kalligosfyris C., (2020)

Διάγραμμα: 2-6

Επίπεδα παραοικονομίας και φοροδιαφυγής περιόδου 1980-2018 % του ΑΕΠ

Όπως προκύπτει επίσης από τα δεδομένα της ίδιας μελέτης (Πίνακας 2-2), το μέσο επίπεδο φοροδιαφυγής στην Ελλάδα την περίοδο 1980-2018 ανέρχεται σε ποσοστό 6,96% με το χαμηλότερο να καταγράφηκε το 1980 (ποσοστό 3,74%) ενώ το υψηλότερο το 2016 (ποσοστό 11,36%). Το μέγεθος της φοροδιαφυγής την αξιολογική περίοδο αυξήθηκε κατά 275,94% (από 3,74% έφτασε το 10,32% το 2018). Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 2-6, η αύξηση της μέσης φορολογικής επιβάρυνσης (αύξηση φορολογικών εσόδων ως προς % του ΑΕΠ), οδήγησε σε αύξηση της φοροδιαφυγής. Ομοίως, η μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος μετά το 2010 οδήγησε στην αύξηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής. Επιπλέον, οι άμεσοι φόροι που κυμαίνονταν κατά 34,59% - 71,25% κάλυπταν το μεγαλύτερο μέρος της φοροδιαφυγής, σε αντίθεση με τους έμμεσους που η μη καταβολή τους είναι περιορισμένη (Anastasiou A., et al, 2020).

Οι Anastasiou A., Kalamara E. and Kalligosfyris C. (2020) διαπίστωσαν επιπλέον, ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μείωση της φοροδιαφυγής, που προέρχεται από τους

άμεσους φόρους, λόγω της θέσπισης νέου φορολογικού κώδικα, της κινητοποίησης των φοροεισπρακτικών μηχανισμών και στην διενέργεια στοχευμένων ελέγχων με τη χρήση σύγχρονων μεθόδων μέσων διασταύρωσης και ανάλυσης κινδύνου. Επιβεβαιώνουν ακόμη την άποψη, ότι τα επίπεδα της φοροδιαφυγής αυξάνονται όσο αυξάνεται η φορολογική επιβάρυνση, ιδίως σε περιόδους μειωμένου εισοδήματος (Anastasiou A., et al, 2020).

Πίνακας 2-2
Επίπεδα παραοικονομίας και φοροδιαφυγής περιόδου 1980-2018 % του ΑΕΠ

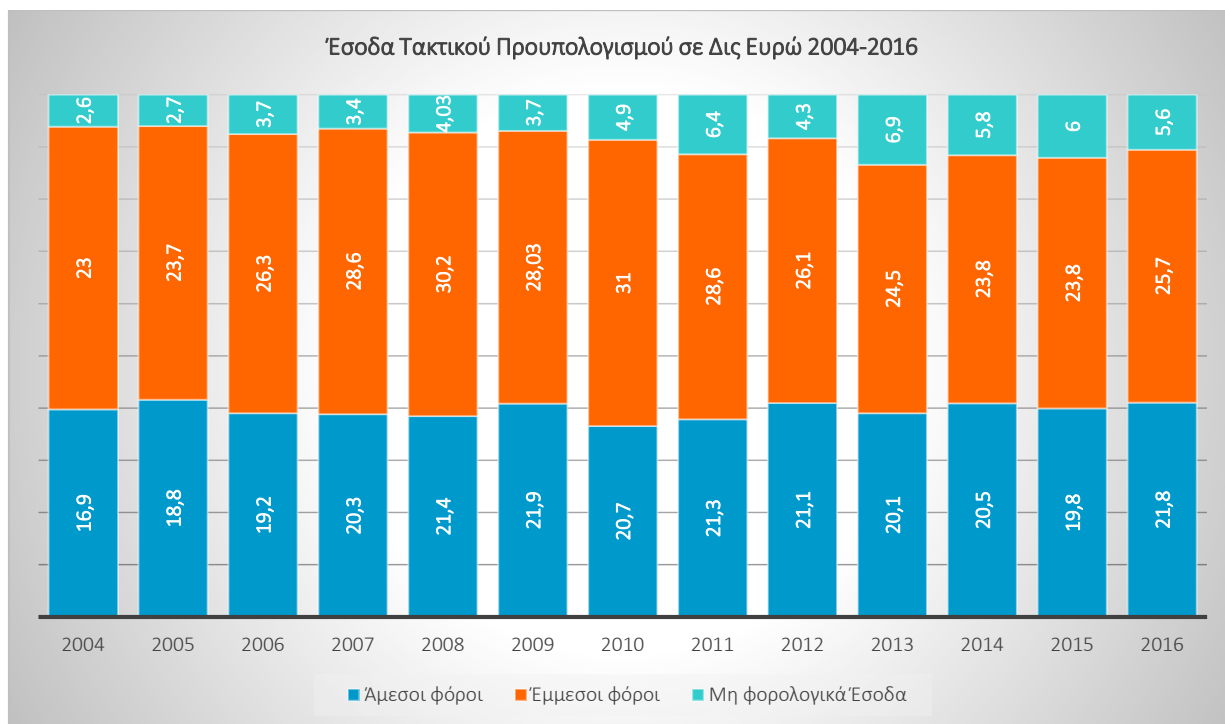
Έτος	Επίπεδο παραοικονομίας /ΑΕΠ%	Επίπεδο φοροδιαφυγής/ ΑΕΠ %	Συνολικοί φόροι /ΑΕΠ%	Άμεσοι φόροι /ΑΕΠ %	Ποσοστό άμεσων φόρων/Φοροδιαφυγή %
1980	14,73%	3,74%	25,40%	6,10%	41,14%
1981	15,87%	4,08%	25,40%	6,00%	39,52%
1982	17,02%	4,76%	27,70%	6,80%	39,25%
1983	18,71%	5,35%	28,40%	6,50%	36,48%
1984	18,56%	5,57%	29,90%	7,00%	39,18%
1985	18,80%	5,38%	28,60%	6,60%	37,84%
1986	19,91%	6,14%	31,00%	7,00%	38,46%
1987	20,50%	6,51%	31,90%	7,00%	36,93%
1988	19,73%	5,08%	25,90%	5,70%	34,75%
1989	19,19%	4,67%	24,50%	5,30%	34,59%
1990	18,88%	5,05%	26,90%	6,30%	37,45%
1991	19,15%	5,21%	27,40%	6,30%	38,48%
1992	19,96%	5,63%	28,40%	6,40%	38,09%
1993	20,93%	5,79%	27,90%	6,40%	36,80%
1994	21,27%	5,95%	28,20%	7,40%	43,05%
1995	21,57%	6,05%	28,30%	7,80%	44,73%
1996	21,94%	6,19%	28,50%	7,80%	37,38%
1997	21,49%	6,30%	29,60%	8,40%	49,81%
1998	22,90%	6,99%	30,80%	10,00%	57,96%
1999	23,41%	7,38%	31,80%	10,50%	61,29%
2000	23,45%	7,78%	33,40%	10,00%	57,28%
2001	22,90%	7,28%	31,90%	9,30%	57,40%
2002	22,46%	7,43%	33,10%	9,50%	60,11%
2003	21,51%	6,80%	31,50%	8,90%	62,48%
2004	21,60%	6,64%	30,50%	8,90%	67,71%
2005	21,43%	6,92%	31,90%	8,40%	61,81%
2006	20,10%	6,32%	31,00%	8,90%	71,25%
2007	19,38%	6,25%	31,80%	8,70%	69,97%
2008	18,70%	6,04%	31,80%	8,30%	66,99%
2009	20,13%	6,28%	30,80%	9,10%	70,62%
2010	22,57%	7,29%	32,00%	8,90%	62,78%

Έτος	Επίπεδο παραοικονομίας/ΑΕΠ%	Επίπεδο φοροδιαφυγής/ΑΕΠ %	Συνολικοί φόροι /ΑΕΠ%	Άμεσοι φόροι /ΑΕΠ %	Ποσοστό άμεσων φόρων/Φοροδιαφυγή %
2011	26,33%	8,89%	33,60%	9,40%	57,57%
2012	29,48%	10,46%	35,50%	10,80%	59,98%
2013	31,09%	10,96%	35,50%	11,11%	59,71%
2014	30,98%	10,99%	36,00%	11,60%	58,56%
2015	30,35%	10,56%	35,50%	10,90%	52,68%
2016	29,45%	11,36%	38,60%	10,00%	45,72%
2017	28,14%	10,89%	38,70%	9,00%	41,45%
2018	26,66%	10,32%	38,70%	10,10%	47,77%

Πηγή: Anastasiou A., Kalamara E. and Kalligosfyris C., (2020)

Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα μετρούμενη με έμμεση μέθοδο (μέτρηση σε ολόκληρη την οικονομία και όχι σε συγκεκριμένους τομείς) κυμαίνεται από 2,5% έως 10% του ΑΕΠ της Anastasiou A., et al, 2020). Ενώ σύμφωνα με την έρευνα που διεξήγαγαν οι Ernst & Young και η ΔιαΝΕΟσις (2016) (διαφορετική προσέγγιση) η φοροδιαφυγή κυμαίνεται από 1,9% έως 4,7% του ΑΕΠ της χώρας ετησίως. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις που έλαβαν υπόψιν τους, η διαφυγή από ΦΠΑ επιφέρει αύξηση του ελλείμματος κατά 3,5%, η διαφυγή από φορολογία νομικών προσώπων κυμαίνεται στο 0,15%, ενώ η φοροδιαφυγή από λαθρεμπόριο καυσίμων, τσιγάρων και πορτών φτάνει στο 0,5% του ΑΕΠ. Καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής στη χώρα μας ανέρχεται σε ποσοστό 6% έως 9% του ΑΕΠ, που αντιστοιχεί σε €11 με €15δισ ευρώ ετησίως (Ernst & Young, 2016).

Τα συνολικά έσοδα του κράτους (Διάγραμμα 2-7) κυμαίνονται γύρω στα €50 δις ετησίως και από τα έσοδα αυτά συνυπολογιζόμενα με τα δάνεια των μνημονίων και τις ασφαλιστικές εισφορές, καλύπτει τα έξοδα λειτουργίας του, αποπληρώνει τα δάνειά του (€12 δις ετησίως περίπου), καταβάλλει τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων (€28 δις) και τις συντάξεις (€15 δις) ενώ παράλληλα εξασφαλίζει τα απαιτούμενα πλεονάσματα. Για το 2015 για παράδειγμα, το 88% των εσόδων του κράτους (χωρίς τις ασφαλιστικές εισφορές) προέρχονται από την άμεση (€20 δις) και έμμεση (€24 δις) φορολογία, ενώ τα υπόλοιπα από διάφορες πηγές όπως αποκρατικοποιήσεις. Με δεδομένο ότι η έμμεση φορολογία πλήττει εξίσου τους φτωχούς και τους πλούσιους, τα φορολογικά συστήματα των ανεπτυγμένων κυρίως χωρών επικεντρώνονται στους άμεσους παρά στους έμμεσους φόρους, σε αντίθεση με τις τριτοκοσμικές ή αναπτυσσόμενες χώρες οι οποίες βασίζουν το φορολογικό τους σύστημα στους έμμεσους (Ernst & Young, 2016).

Πηγή: Κατασκευάστηκε από δεδομένα των Ernst & Young (2016) & ΔιαΝΕΟσις-IOBE (2018)

Διάγραμμα: 2-7

Έσοδα τακτικού προϋπολογισμού της Ελλάδας περιόδου 2004-2016

Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα κατέχει μια από τις υψηλότερες θέσεις σχετικά με τις επιβαλλόμενες φορολογικές επιβαρύνσεις, κάτι που συναινεί και στην άποψη ότι η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα αντί να περιορίζεται, συνεχώς αυξάνεται. Το 2017 οι επιβαρύνσεις από φόρους έφτασαν στο 40,8% του κόστους εργασίας όταν ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ ανέρχεται στο 35,9% (Ernst & Young, 2016).

2.3 Προσδιοριστικοί παράγοντες παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην Ελλάδα

Στην χώρα μας παράγοντες που προσφέρουν έδαφος στην παραοικονομία και λειτουργούν ανασταλτικά στην οικονομική της ανάπτυξη, είναι η γραφειοκρατία και η πολυπλοκότητα του συστήματος, η πολυνομία και η συνεχώς μεταβαλλόμενη φορολογική νομοθεσία, η αναποτελεσματικότητα του ελεγκτικού της μηχανισμού, η πελατειακή σχέση πολιτών με τις εκάστοτε κυβερνήσεις, ο βαθμός φορολογικής ηθικής, παράγοντες δηλαδή που ενισχύουν την αναποτελεσματική κατανομή των δημόσιων

πόρων και καθιστούν αναποτελεσματικό τον δημόσιο τομέα (Schneider F., Buehn A., 2016).

Παράλληλα, η παρουσία και επέκταση της φοροδιαφυγής έγκειται επίσης στην πολυνομία και τη πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος, στην συνεχόμενη αύξηση των φορολογικών βαρών, στην ανασφάλεια του δικαίου που δημιουργείται στους πολίτες (φορολογούμενους και δημόσιους λειτουργούς της φορολογικής διοίκησης) και στην μη επαρκή πολιτική βούληση καταστολής του φαινομένου. Επιπλέον, η έλλειψη τεχνολογικής και οργανωτικής υποδομής και η δαιδαλώδης γραφειοκρατία της φορολογικής διοίκησης, καθώς και η διάρθρωση της Ελληνικής αγοράς (υψηλός βαθμός αυτοαπασχολούμενων και πολύ μικρών επιχειρήσεων), συντελούν στην αύξηση του φαινομένου (Ernst & Young, 2016).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

3.1 **Επιδράσεις στην οικονομική πολιτική**

Ο σχεδιασμός και η αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής, επηρεάζεται σημαντικά από την έκταση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής (αποτελεί μέρος της παραοικονομίας), δεδομένου ότι επηρεάζεται η ιεράρχηση και ο καθορισμός των στόχων, η επιλογή του μεγέθους ή ακόμη και της κατεύθυνσης των μέσων οικονομικής πολιτικής και τέλος ο καθορισμός των περιορισμών του συστήματος της οικονομίας (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Η εκτεταμένη παραοικονομία δημιουργεί έλλειψη αξιοπιστίας στα οικονομούντα άτομα προς τις αρμόδιες στατιστικές αρχές, λόγω της στρέβλωσης των πραγματικών μακροοικονομικών μεγεθών όπως το ΑΕΠ, τις επενδύσεις ή τα επίπεδα των τιμών. Αντίστοιχα, οι υπεύθυνοι χάραξης οικονομικής πολιτικής παραπλανούνται και οδηγούνται σε μη αποτελεσματικές ή εσφαλμένες αποφάσεις, καθιστώντας έτσι αβάσιμους τους αρχικούς σχεδιασμούς τους. Από την άλλη, πολλοί οικονομολόγοι προσπαθώντας να υπερασπιστούν την επιστήμη τους επιρρίπτουν όποιες αστοχίες στις μακροοικονομικές τους προβλέψεις, στην παραοικονομία που παραποιεί τα στατιστικά τους εργαλεία (Feige, 1981).

Αναλυτικότερα, η παραοικονομία (κατ' επέκταση και φοροδιαφυγή) ασκεί αρνητική επιρροή και καθιστά αναποτελεσματική την οικονομική πολιτική ως ακολούθως:

- I. **Αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων που στηρίζεται ο σχεδιασμός οικονομικής πολιτικής:** η αξιοπιστία των στοιχείων αυτών εξαρτάται από το εύρος της παραοικονομίας, έτσι όσο περισσότερο εκτεταμένη είναι η παραοικονομία, τόσο περιορίζεται αντίστοιχα η αξιοπιστία τους. Τα ανεπαρκή ή ανακριβή στατιστικά στοιχεία με τα οποία προσδιορίζονται βασικά οικονομικά μεγέθη (ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας) οδηγούν σε περιορισμένη ανάλυση και εσφαλμένες προβλέψεις, οδηγώντας έτσι τους κυβερνώντες σε επιλογές αναποτελεσματικών μεθόδων με αντίθετα, από τα προσδοκώμενα

αποτελέσματα (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

- II. **Τη νομίματο-πιστωτική πολιτική.** Δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των συναλλαγών στον χώρο της παραοικονομίας διενεργείται με μετρητά, η επίσημη ζήτηση χρήματος είναι μικρότερη από την πραγματική. Ακόμη, επειδή οι μεταβολές του επιτοκίου δεν επηρεάζουν τη ζήτηση χρήματος για συναλλακτικούς σκοπούς, η αύξηση του φαινομένου της παραοικονομίας επιφέρει τη μείωση της ελαστικότητας ζήτησης του χρήματος (ως προς το επιτόκιο). Αυτό έχει ως συνέπεια την μειωμένη (από την προσδοκώμενη) αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής, στην αντιμετώπιση κυκλικών διακυμάνσεων της οικονομίας, αφού το φαινόμενο αυτό επιδρά σημαντικά στο νομισματοπιστωτικό σύστημα (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).
- III. **Περιορισμό των επενδύσεων.** Υψηλά επίπεδα παραοικονομίας επιδρούν αρνητικά στις επενδύσεις, αφού οι επιχειρήσεις που κινούνται σε «υπόγεια» οικονομία, δημιουργούν αθέμιτο ανταγωνισμό, αποτρέποντας έτσι τους επενδυτές να δραστηριοποιηθούν σε ένα ασταθές και αβέβαιο περιβάλλον (Schneider F., Enste D., 2000, Ernest & Young, 2016).
- IV. **Τη δημοσιονομική πολιτική.** Οι επιπτώσεις του φαινομένου αναφέρονται αναλυτικά στην επόμενη ενότητα (3.2).
- V. **Την πολιτική απασχόλησης.** Βασικός συντελεστής της παραοικονομίας θεωρείται η αδήλωτη εργασία (δευτερεύουσα μη ευκαιριακή απασχόληση) που διενεργείται είτε εντός είτε εκτός της επίσημης οικονομίας. Με την παρουσία της παραοικονομίας υπερεκτιμάται το απόλυτο μέγεθος ή το ποσοστό ανεργίας, οδηγώντας τους αρμόδιους φορείς στην επιλογή αναποτελεσματικών στρατηγικών απασχόλησης (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991).
- VI. **Την πολιτική διανομής του εισοδήματος.** Με βάση τα επίσημα στατιστικά στοιχεία που αφορούν το απόλυτο ύψος εισοδημάτων των διαφόρων εισοδηματικών κατηγοριών των πολιτών (στρεβλή εικόνα), λαμβάνονται μέτρα διαφορετικά από αυτά που υπαγορεύει η οικονομική πραγματικότητα (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991).
- VII. **Την κλαδική πολιτική.** Οι εκτιμήσεις του όγκου και της διάρθρωσης της παραγωγής επηρεάζονται από την έκταση της παραοικονομίας. Επηρεάζονται

επιπλέον, οι κλαδικοί δείκτες παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, δεδομένου ότι αναπτύσσεται σε ορισμένους κλάδους της οικονομίας του δευτερογενή και τριτογενή τομέα και όχι σε όλους τους τομείς (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991).

Πέρα από τις οικονομικές επιπτώσεις, η παραοικονομία εγείρει και θέματα **ηθικής διάστασης**. Τα υψηλά επίπεδα παραοικονομίας καταστρατηγούν τις αρχές της ισότητας, ισονομίας και διαφάνειας, εγείροντας έτσι διλλήματα ηθικής, κλονίζοντας παράλληλα τα θεμέλια της δημοκρατίας (Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., 2003).

Η παραοικονομία συχνά δεν γίνεται απλά ανεκτή, αλλά ενισχύεται από την κρατική πολιτική (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019), αφού επιδρά θετικά σε κάποιες περιπτώσεις, οι οποίες αναλύονται ως εξής:

- I. **Απόκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος επιχειρήσεων.** Η αύξηση του φορολογικού βάρους ή του πραγματικού κόστους εργασίας, ωθούν τις λιγότερο ανταγωνιστικές επιχειρήσεις ή ακόμη τις οικονομικά ανταγωνιστικές, στην δραστηριοποίησή τους στον χώρο της παραοικονομίας, που εξαιτίας της φοροδιαφυγής και εισφοροδιαφυγής που απολαμβάνουν, αποκτούν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα εξασφαλίζοντας έτσι την επιβίωση τους ή βελτιώνουν την οικονομική τους θέση (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).
- II. **Λειτουργεί ως βαλβίδα ασφαλείας περιορισμού οικονομικών διαταραχών.** Συχνά υποστηρίζεται ότι η παραοικονομία επιδρά σημαντικά (ως βαλβίδα ασφαλείας) στην εξουδετέρωση οικονομικών διαταραχών που προκαλεί η διεύρυνση του δημόσιου τομέα. Αποτελεί δηλαδή ρυθμιστικό παράγοντα της δύσκαμπτης επίσημης οικονομίας (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).
- III. **Αύξηση ευημερίας.** Η αύξηση της κυκλοφορίας των «άτυπων πληρωμών» και «μαύρου χρήματος», επιφέρει πρόσκαιρη αύξηση της κατανάλωσης και ευημερία (Schneider F., Enste D., 2000, Ernest & Young, 2016).
- IV. **Απορρόφηση ανέργων.** Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον χώρο της παραοικονομίας απασχολούν εργατικό δυναμικό που στην επίσημη οικονομία καταγράφονται ως άνεργοι (Ernest & Young, 2016).

Στο ερώτημα που τίθεται (με βάση τα προαναφερθέντα) αν τελικά η παραοικονομία αποτελεί «ευλογία» ή «κατάρρα», οι Medina, L. και Schneider, F. (2019) απαντούν ως ακολούθως:

- Με την υπόθεση ότι το 50% του συνόλου των δραστηριοτήτων της παραοικονομίας συμπληρώνει τις δραστηριότητες της επίσημης οικονομίας, προκαλείται αύξηση στο συνολικό ΑΕΠ (επίσημη συν ανεπίσημη) της χώρας (είναι πάντα υψηλότερο από το καθαρό ΑΕΠ).
- Η πτώση της παραοικονομίας θα αυξήσει την συνολική ευημερία, μόνο εάν οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής της χώρας, καταφέρουν να μεταφέρουν την παραοικονομική δραστηριότητα στην επίσημη δραστηριότητα.
- Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα πρέπει να επιλέγουν μέτρα πολιτικής που να ευνοούν και θα διευρύνουν τα κίνητρα μεταφοράς της παραγωγής από την παραοικονομία στην επίσημη οικονομία (Medina, L. και Schneider, F., 2019).

3.2 **Επιδράσεις στην δημοσιονομική πολιτική**

Η δημοσιονομική πολιτική καθορίζει την οικονομική πολιτική των χωρών και ασκείται από την εκάστοτε κυβέρνηση μέσω της μεταβολής των φόρων, από πλευράς εσόδων, κρατικών δαπανών από πλευράς εξόδων και την νομισματική πολιτική που ασκείται από την Κεντρική Τράπεζα (για τις χώρες της ΟΝΕ από την ΕΚΤ). Σημαντικότερο αίτιο ύπαρξης και ανάπτυξης του φαινομένου αποτελεί η φοροδιαφυγή, η οποία εξαρτάται από την ικανότητα του κράτους να περιορίζει την ροπή των πολιτών προς φοροδιαφυγή και από την έκταση της ίδιας της ροπής (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Η παραοικονομία επομένως δεν αφήνει ανεπηρέαστη την δημοσιονομική πολιτική. Τα άτομα που ασκούν υπόγειες δραστηριότητες δεν καταβάλουν φόρους, μειώνοντας έτσι τα κρατικά έσοδα και κατά συνέπεια τις δημόσιες δαπάνες (κοινωνικές παροχές προς τους πολίτες). Δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος που διευρύνει το φορολογικό βάρος των έντιμων πολιτών (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991). Οι υπεύθυνοι πολίτες που αποδίδουν τους αναλογούντες φόρους, επωμίζονται υψηλότερο φορολογικό βάρος

εξαιτίας της παραοικονομίας, με αποτέλεσμα να καταφεύγουν πολλές φορές στη φοροδιαφυγή (Schneider, F., & Williams, C., 2013).

3.2.1 Επιδράσεις στο σχεδιασμό

Για τον σχεδιασμό δημοσιονομικής πολιτικής αξιολογούνται τα επίσημα οικονομικά μεγέθη που έχουν προκύψει κατόπιν στατιστικών μελετών. Στις επίσημες αναφορές δεν καταγράφεται μέρος της συνολικής οικονομίας που αποτελεί την παραοικονομία, με αποτέλεσμα η εκτίμηση των μεγεθών του ΑΕΠ, της απασχόλησης και αποταμίευσης να εμφανίζονται μικρότερα από τα πραγματικά, ενώ αντίθετα η ανεργία να παρουσιάζεται υψηλότερη. Συνεπώς, η ύπαρξη παραοικονομίας καθιστά αναξιόπιστα τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, μη ορθή την οποιαδήποτε οικονομική ανάλυση επιχειρείται, λάθος εκτίμηση της πραγματικής οικονομίας, υπερ-υποεκτίμηση δεικτών και κατ' επέκταση οι δημοσιονομικοί στόχοι που τίθενται και τα μέτρα που λαμβάνονται να καθιστούν μακροπρόθεσμα αναποτελεσματική την δημοσιονομική πολιτική (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., 2003).

3.2.2 Επιδράσεις στα δημόσια έσοδα

Η αύξηση της φοροδιαφυγής (ανάπτυξη παραοικονομίας) μεγεθύνει το φορολογικό βάρος της επίσημης οικονομίας, που με τη σειρά της αυξάνει την ροπή των πολιτών προς αυτή. Οι δημοσιονομικές επιδράσεις της παραοικονομίας δεν περιορίζονται μόνο στην πλευρά των δημόσιων εσόδων, αλλά εκτείνονται και στην πλευρά των δημόσιων δαπανών, εξαιτίας των πιέσεων που δημιουργεί για αύξηση των μεταβιβαστικών πληρωμών. Το μέγεθος ωστόσο των φορολογικών εσόδων, αποτελεί σε μακροχρόνια περίοδο, τον σημαντικότερο προσδιοριστικό παράγοντα του ύψους των δημοσίων δαπανών. Συνεπώς, η παραοικονομία επηρεάζει τα όρια των διαθέσιμων πόρων της δημοσιονομικής πολιτικής δαπανών, ενώ παράλληλα εντείνει την ανάγκη επέκτασης των μεταβιβαστικών πληρωμών, οδηγώντας τις αρχές στην άσκηση επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

3.2.3 Επιδράσεις στα επίπεδα τιμών

Τα επίπεδα των τιμών στην παραοικονομία είναι προφανές ότι είναι χαμηλότερα από αυτά της επίσημης οικονομίας και αυτό διότι οι τιμές στην επίσημη οικονομία είναι αυξημένες λόγω της φορολογικής επιβάρυνσης και των ασφαλιστικών εισφορών. Τα αγαθά και οι υπηρεσίες έτσι, καθίστανται πιο ανταγωνιστικά συγκρίσει με της πραγματικής οικονομίας και αν συνυπολογιστεί ότι οι συναλλαγές πραγματοποιούνται με μετρητά, επηρεάζονται σημαντικά και οι δείκτες ζήτησης χρήματος (υποεκτιμούνται) (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., 2003).

3.2.4 Επιδράσεις στο δημόσιο χρέος

Δεδομένου ότι, το δημόσιο χρέος αποτελεί τον υφιστάμενο συνολικό κρατικό δανεισμό σε μια δεδομένη χρονική στιγμή και προκύπτει από το άθροισμα του δημόσιου χρέους της προηγούμενης περιόδου συν το δημόσιο έλλειμμα τρέχουσας περιόδου, το δημόσιο έλλειμμα αποτελεί μια μεταβλητή «ροής» σε αντίθεση με το χρέος που αποτελεί μεταβλητή «αποθέματος» (δημιουργείται από σωρευμένα ελλείματα) (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Ως δημόσιο έλλειμμα νοείται η διαφορά μεταξύ εσόδων και δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού κατά την διάρκεια ενός έτους. Αν το έλλειμμα εκφραστεί ως ποσοστό του ΑΕΠ τότε (Βαβούρας Ι., 1998; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019):

$$\frac{G - R}{Y} \quad (3.1)$$

Όπου:

G = οι δημόσιες δαπάνες για κατανάλωση, επενδύσεις, μεταβιβάσεις,

R = τα δημόσια έσοδα, και

Y = το ΑΕΠ.

Η παραοικονομία ασκεί τις εξής επιδράσεις (Βαβούρας Ι., 1998; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019):

- ✓ Επηρεάζει θετικά τον αριθμητή του κλάσματος (αυξάνει το G και περιορίζει το R) («αποτέλεσμα αριθμητή»).

- ✓ Επηρεάζει αρνητικά τον παρονομαστή του κλάσματος, (το Y εμφανίζεται σημαντικά χαμηλότερο από ότι πράγματι είναι - «αποτέλεσμα παρονομαστή»).

Επιπλέον, το δημόσιο χρέος αναφέρεται στον υφιστάμενο συνολικό δανεισμό συγκεκριμένης χρονικής στιγμής και δίνεται από τη σχέση (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019):

$$B_t = B_{t-1} + D_t - \Delta M_t + S F_t \quad (3.2)$$

Όπου,

B_t = το δημόσιο χρέος της τρέχουσας περιόδου,

B_{t-1} = το δημόσιο χρέος της προηγούμενης περιόδου,

D_t = το δημόσιο έλλειμμα της τρέχουσας περιόδου,

ΔM_t = η από την κεντρική τράπεζα άμεση χρηματοδότηση του δημόσιου ελλείμματος,

$S F_t$ = η προσαρμογή ελλείμματος – χρέους, οι δαπάνες δηλαδή που ενώ δεν επηρεάζουν το δημοσιονομικό έλλειμμα, αυξάνουν το δημόσιο χρέος, (π.χ. έσοδα ιδιωτικοποιήσεων).

Η αδυναμία επομένως του κράτους, να αυξήσει τα δημόσια έσοδα δημιουργεί πιέσεις αύξησης των μεταβιβαστικών πληρωμών (συντάξεις, επιδόματα και λοιπές παροχές) κατευθύνοντας τους αρμοδίους, στην άσκηση επεκτατικής πολιτικής, διευρύνοντας έτσι το δημόσιο χρέος. Παράλληλα, το φαινόμενο της παραοικονομίας επιδρά σημαντικά και στην πολιτική αντιμετώπισης δημοσίου χρέους. Οι επιπτώσεις του φαινομένου στα δημόσια έσοδα (δύσκολη εκτίμηση ακριβούς μεγέθους) και στις πιέσεις αύξησης μεταβιβαστικών πληρωμών, επιδρά αρνητικά στην προσπάθεια περιορισμού του δημοσίου χρέους (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

3.2.5 Επιδράσεις στην απασχόληση

Ένας επίσης σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας της παραοικονομίας είναι η αδήλωτη εργασία (μη ευκαιριακή, κύρια ή δευτερεύουσα απασχόληση), που διενεργείται εντός ή εκτός των νομικών πλαισίων. Η αδήλωτη εργασία περιλαμβάνει το ανθρώπινο δυναμικό που απασχολείται μόνιμα ή περιστασιακά στην παραοικονομία και δεν καταγράφεται στα επίσημα στοιχεία. Αδήλωτη εργασία παρουσιάζεται επίσης και στην επίσημη οικονομία, όταν για παράδειγμα οι εργοδότες δηλώνουν ως ωρομίσθιους ή

μερικής απασχόλησης, εργαζόμενους πλήρους απασχόλησης, προκειμένου να εξοικονομήσουν ασφαλιστικές εισφορές. Επιπλέον, στην περίπτωση της διπλής απασχόλησης ένας εργαζόμενος πέραν από τη βασική (καταγεγραμμένη) εργασία ασκεί και δεύτερη παράλληλη παραοικονομική εργασία (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Παλαιολόγου Ι., Κασσάρ Γ., 2003).

Συμπερασματικά, η «διπλή» (ταυτόχρονη δηλωμένη και μη) καθώς και η «συγκαλυμμένη απασχόληση» (επίσημα άνεργοι πολίτες), παρουσιάζουν υψηλή ανεργία και μειωμένη απασχόληση, με συνέπεια την λήψη μη κατάλληλων μέτρων αντιμετώπισης των πραγματικών προβλημάτων της οικονομίας (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

3.2.6 Επιδράσεις στην διανομή του εισοδήματος

Με δεδομένο ότι η παραοικονομία εξαρτάται από το σύνολο των αποκρυπτόμενων εισοδημάτων των παραγωγικών συντελεστών, οδηγεί σε στρέβλωση της εκτίμησης της διανομής του εισοδήματος (ως προς το απόλυτο ύψος εισοδημάτων). Έτσι κατευθύνει του αρμόδιους φορείς στην επιλογή διαφορετικών στρατηγικών από εκείνες που απαιτούνται, περιορίζοντας έτσι την αποτελεσματικότητά τους (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019), διευρύνοντας παράλληλα τις κοινωνικές ανισότητες (Ernest & Young, 2016).

Λόγω της αδυναμίας εκτίμησης του πραγματικού εισοδήματος των διαφόρων κατηγορών πληθυσμού (μισθωτών, συνταξιούχων, ελεύθερων επαγγελματιών, αγροτών κλ.π) από την παρέμβαση της παραοικονομίας, αυξάνονται οι κοινωνικές παροχές που κατευθύνονται προς τις χαμηλόμισθες ομάδες πληθυσμού, επιδεινώνοντας έτσι τις κοινωνικές ανισότητες αντί να τις βελτιώσουν. Ομοίως, η σχέση αλληλεξάρτησης της δίκαιης κατανομής φορολογικών βαρών και της αναποτελεσματικής φοροεισπρακτικής πολιτικής, διευρύνει τις κοινωνικές ανισότητες καθώς οι συμμορφούμενοι και τα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα να επωμίζονται μεγαλύτερο βάρος (Ernst & Young, 2016).

Συμπερασματικά, υπάρχει μακροπρόθεσμη σχέση μεταξύ παραοικονομίας και εισοδηματικής ανισότητας. Η αύξηση δηλαδή της οικονομικής ανισότητας διευρύνει σημαντικά την έκταση της παραοικονομίας, καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη θέσπισης πολιτικών δίκαιης κατανομής του εισοδήματος (Esaku, Stephen, 2021).

3.2.7 Επιδράσεις στους παραγωγικούς κλάδους

Η παραοικονομία και φοροδιαφυγή αποδιοργανώνουν τους όρους του ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων, που έχει ως αποτέλεσμα αυτές που φοροδιαφεύγουν η κινούνται στην παραοικονομία να διατηρούν χαμηλότερο κόστος παραγωγής, αποκτώντας έτσι ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην αγορά που δραστηριοποιούνται. Έτσι αναγκάζονται οι υγιείς επιχειρήσεις να αποχωρήσουν από τον κλάδο, μειώνοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα της συνολικής οικονομίας (Ernst & Young, 2016).

Επιπλέον, το μέγεθος της παραοικονομίας επηρεάζει τις εκτιμήσεις της διάρθρωσης και του όγκου παραγωγής καθώς και των δεικτών παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας των τομέων της οικονομίας, γιατί δεν επιδρά με τον ίδιο τρόπο σε όλους τους κλάδους, επηρεάζοντας κυρίως τον δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Αποτέλεσμα των παραπάνω, είναι η εσφαλμένη εκτίμηση των κλαδικών δεικτών ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας και η λήψη λανθασμένων μέτρων αντιμετώπισης (Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., 1991; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Σαχίνη Ελένη, «Οι δημοσιονομικές επιπτώσεις των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

4.1 Σκοπός-Ερευνητικά ερωτήματα-Ερευνητικές υποθέσεις

Στόχος της διπλωματικής εργασίας, είναι η καταγραφή των αντιλήψεων και των πεποιθήσεων δημόσιων λειτουργών, με αντικείμενο εργασίας τον έλεγχο και την πάταξη της φοροδιαφυγής, σε σχέση με την έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, τις αιτίες και τις επιπτώσεις τους, στην δημοσιονομική και κατ' επέκταση στην συνολική Ελληνική οικονομία. Πιο συγκεκριμένα ερευνώνται:

- Ο βαθμός επίδρασης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην δημοσιονομική πολιτική
- Ο βαθμός επίδρασης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην κοινωνική ανισότητα
- Ο βαθμός επίδρασης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στο δημόσιο χρέος
- Η συνεισφορά των δημόσιων λειτουργών στην πάταξη των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής και η αποτελεσματικότητα των ελεγκτικών φορέων
- Η αποτελεσματικότητα των μέτρων περιορισμού της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής και της ακολουθούμενης πολιτικής
- Η σημαντικότητα της συμβολής τους στην προσπάθεια περιορισμού των δύο φαινομένων που ταλανίζουν την Ελληνική οικονομία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε 124 ελεγκτές Ελεγκτικών υπηρεσιών του Υπουργείου Οικονομικών και της ΑΑΔΕ του Νομού Αττικής και θα προσεγγίσει τις εξής υποθέσεις:

- Υπόθεση 1: Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή επιδρούν αρνητικά στα δημόσια έσοδα, μειώνοντας την εισπρακτική ικανότητα της χώρας.
- Υπόθεση 2: Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή επιδρούν αρνητικά στις δημόσιες δαπάνες, εξαιτίας των πιέσεων που δημιουργούν για αύξηση των μεταβιβαστικών πληρωμών.
- Υπόθεση 3: Τα φαινόμενα της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής επιδεινώνουν τη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας, αυξάνουν το δημόσιο έλλειμμα και το

δημόσιο χρέος.

- Υπόθεση 4: Η έκταση των φαινομένων εγείρει ζητήματα φορολογικής ισότητας (οριζόντιας και κάθετης) .
- Υπόθεση 5: Η συρρίκνωση των φορολογικών εσόδων εξαιτίας των φαινομένων της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής οδηγούν στην αύξηση των φορολογικών συντελεστών.
- Υπόθεση 6: Το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο είναι αναποτελεσματικό στον περιορισμό της ροπής για φοροδιαφυγή.

4.2 Μεθοδολογία- Σχεδιασμός

Για την επίτευξη του στόχου, μελετήθηκε πληθώρα επιστημονικών βιβλίων, άρθρων και μελετών σχετικά με την παραοικονομία και φοροδιαφυγή, τόσο στη διεθνή όσο και στην Ελληνική βιβλιογραφία.

Για την διερεύνηση των τάσεων και εξελίξεων των φαινομένων, εκπονήθηκε μελέτη παρατήρησης σε ικανοποιητικό δείγμα του οριζόμενου πληθυσμού (ελεγκτές ελεγκτικών υπηρεσιών Ν. Αττικής), με τη χρήση ερωτηματολογίου. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 124 ελεγκτές που απασχολούνται σε ελεγκτικές υπηρεσίες του Ν. Αττικής, όπως Διεύθυνση Ερευνών Οικονομικού Εγκλήματος (Δ.Ε.Ο.Ε.), Σώμα Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος (Σ.Δ.Ο.Ε.), Ελεγκτικά Κέντρα της Α.Α.Δ.Ε. και Τμήματα Ελέγχου Δ.Ο.Υ..

Για την αποτύπωση των ευρημάτων της παρούσης εμπειρικής έρευνας, χρησιμοποιήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο (structured questionnaire), καταγραφής των στάσεων και αντιλήψεων των ερωτώμενων (perception report), απέναντι στα φαινόμενα της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής.

Έγινε χρήση ερωτήσεων πολλαπλών επιλογών μίας αποδεκτής απάντησης, καθώς και ερωτήσεις διαβαθμισμένης πενταβάθμιας κλίμακας Likert. Το ερωτηματολόγιο (Παράρτημα Β) απαρτιζόταν από 26 ερωτήσεις, με μέση διάρκεια απαντήσεων τα 20 λεπτά. Διενεργήθηκε δοκιμή του σε 10 ερωτώμενους, προκειμένου να αποκαλυφθούν και διορθωθούν τυχόν δυσχέρειες ή τυπογραφικά λάθη και ακολούθως αποτυπώθηκε σε ηλεκτρονική μορφή μέσω της Google forms. Διανεμήθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (URL link) προκειμένου να τηρηθούν τα μέτρα κοινωνικής

αποστασιοποίησης, προς αντιμετώπιση του κινδύνου διασποράς του κορωνοϊού COVID-19.

Η έρευνα διεξήχθη κατά το χρονικό διάστημα 11.11.2021 έως 06.12.2021, σε δείγμα που προσδιορίστηκε με τη μέθοδο της δειγματοληψίας ευκολίας (convenience sampling), μιας και προσφέρει τη δυνατότητα συλλογής των δεδομένων σε άτομα εύκολης προσέγγισης, υψηλότερης δυνατής διαθεσιμότητας και διάθεσης στην συμμετοχή (Γαλάνης Π., 2017). Για το λόγο αυτό, λήφθηκαν οι απαραίτητοι περιορισμοί αντιπροσωπευτικότητας, αμεροληψίας και αντικειμενικότητας του δείγματος, προκειμένου να υφίσταται η δυνατότητα διεξαγωγής στατιστικής μελέτης απαντήσεων και να εξαχθούν επαγωγικά συμπεράσματα.

Συγκεντρώθηκαν συνολικά 124 απαντημένα ερωτηματολόγια, ικανοποιητικής πληρότητας απαντήσεων για περαιτέρω στατιστική επεξεργασία. Τα δεδομένα εξήχθησαν σε μορφή excel (.xls) και μεταφορτώθηκαν στο πρόγραμμα SPSS (version 26). Ακολούθως, διενεργήθηκαν οι απαραίτητοι έλεγχοι συσχέτισης, για την διερεύνηση συσχετίσεων μεταξύ μεταβλητών και σχέση αιτίου-αιτιατού, για την διεξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων.

Περιορισμοί της μελέτης αποτελούν ο μικρός και οριοθετημένος γεωγραφικά πληθυσμός της για την γενίκευση των αποτελεσμάτων.

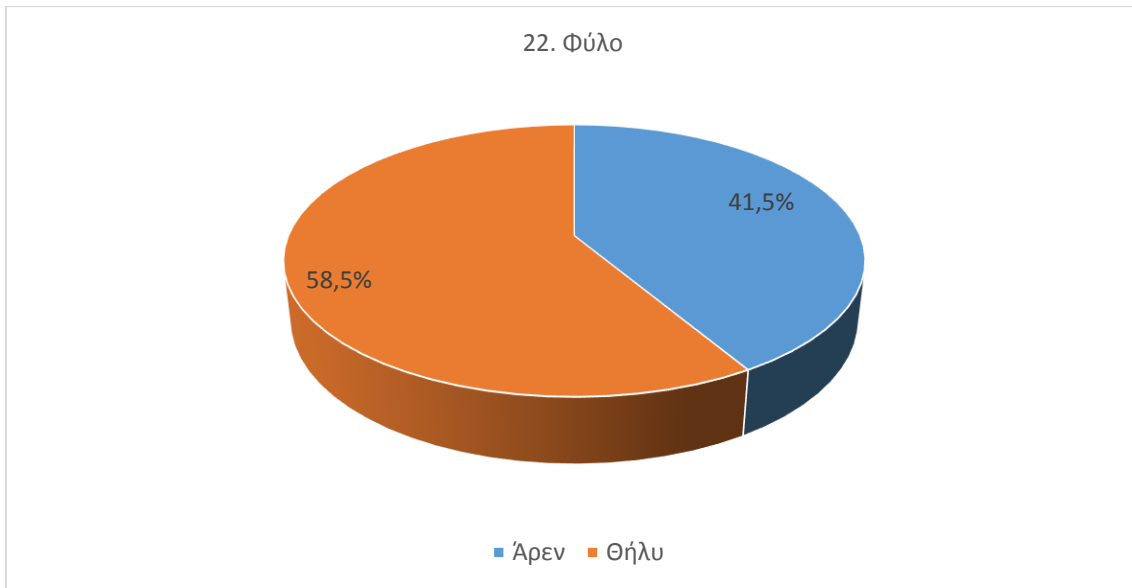
4.3 Ερευνητικά αποτελέσματα

4.3.1 Περιγραφική στατιστική

4.3.1.1 Δημογραφικά δεδομένα

Τα δημογραφικά δεδομένα τέθηκαν στο τέλος του ερωτηματολογίου κατά αύξουσα αρίθμηση, ήτοι **ερωτήσεις 22 έως 26**.

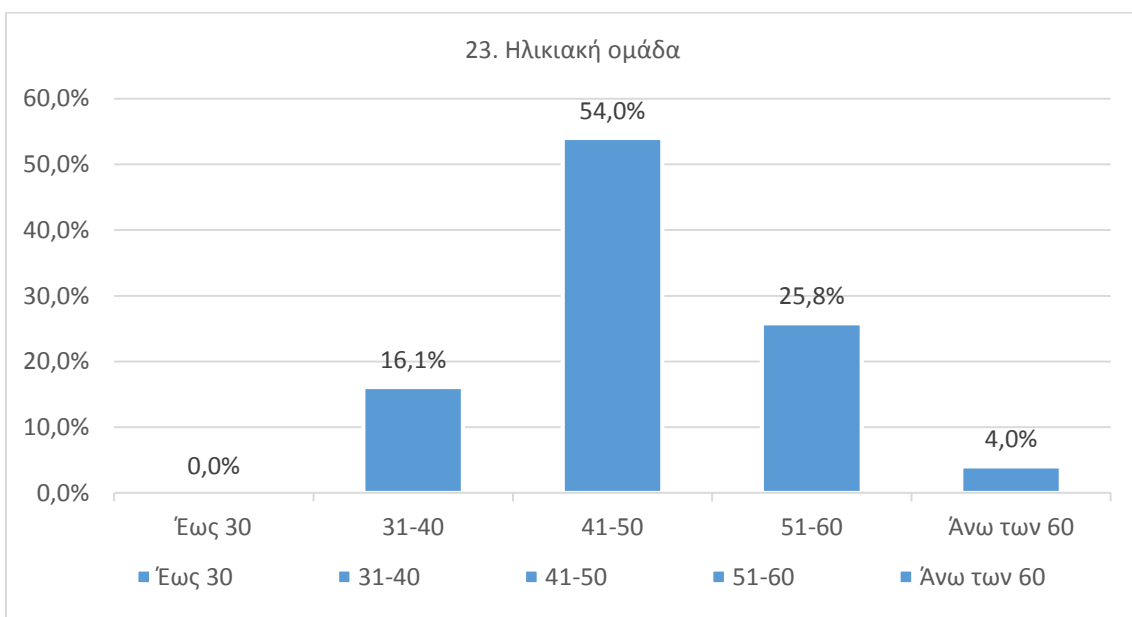
Από τους 124 συνολικά ερωτώμενους οι 72 ή το 58,5% ήταν γυναίκες και οι 51 ή 41,5% ήταν άντρες, όπως απεικονίζεται και στο Διάγραμμα 4-1(**ερώτηση 22**).

Διάγραμμα: 4-1
Κατανομή κατά φύλο

Αναφορικά με την ηλικιακή κατανομή (ερώτηση 23), σε σύνολο 124 ελεγκτών το 54% ήταν μεταξύ 41-50 ετών, το 25,8% από 51 έως 60, το 16,1% μεταξύ 31-40 και τέλος το 4% άνω των 60 ετών (Διάγραμμα 4-2).

Παρατηρείται υψηλή συγκέντρωση στην ηλικιακή ομάδα 41-50, αποδεικνύοντας την μείωση του μέσου όρου ηλικίας των δημοσίων υπαλλήλων, ιδίως εκείνων που στελεχώνουν ελεγκτικές υπηρεσίες.

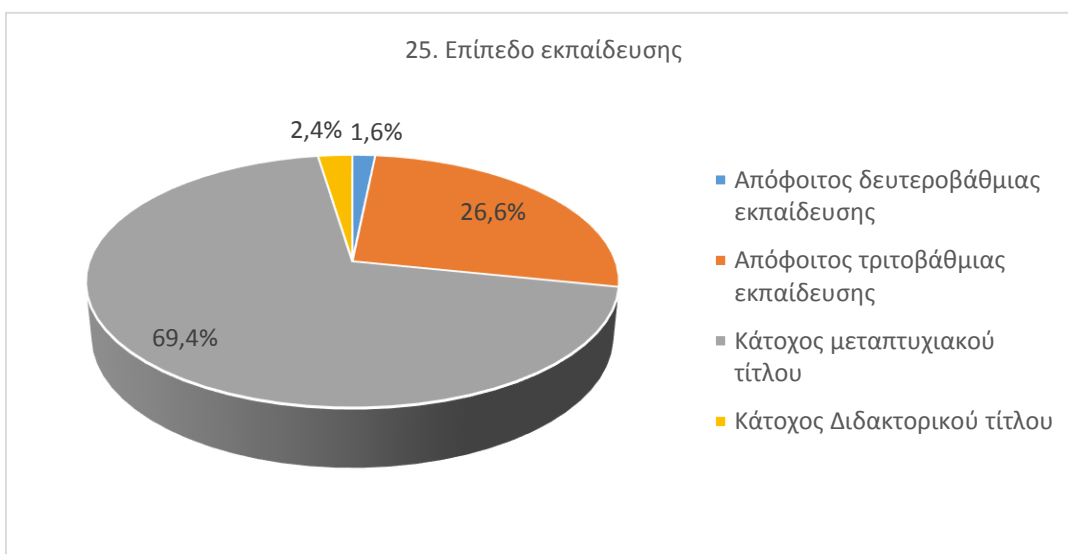
Διάγραμμα: 4-2
Κατανομή ηλικιών

Η οικογενειακή κατάσταση του δείγματος (**ερώτηση 24**) στο οποίο διανεμήθηκε το παρόν ερωτηματολόγιο, όπως προκύπτει και από το Διάγραμμα 4-3, κατανέμεται ως εξής: το 69,7% είναι έγγαμοι, το 18% άγαμοι και το 12,3% διαζευγμένοι.

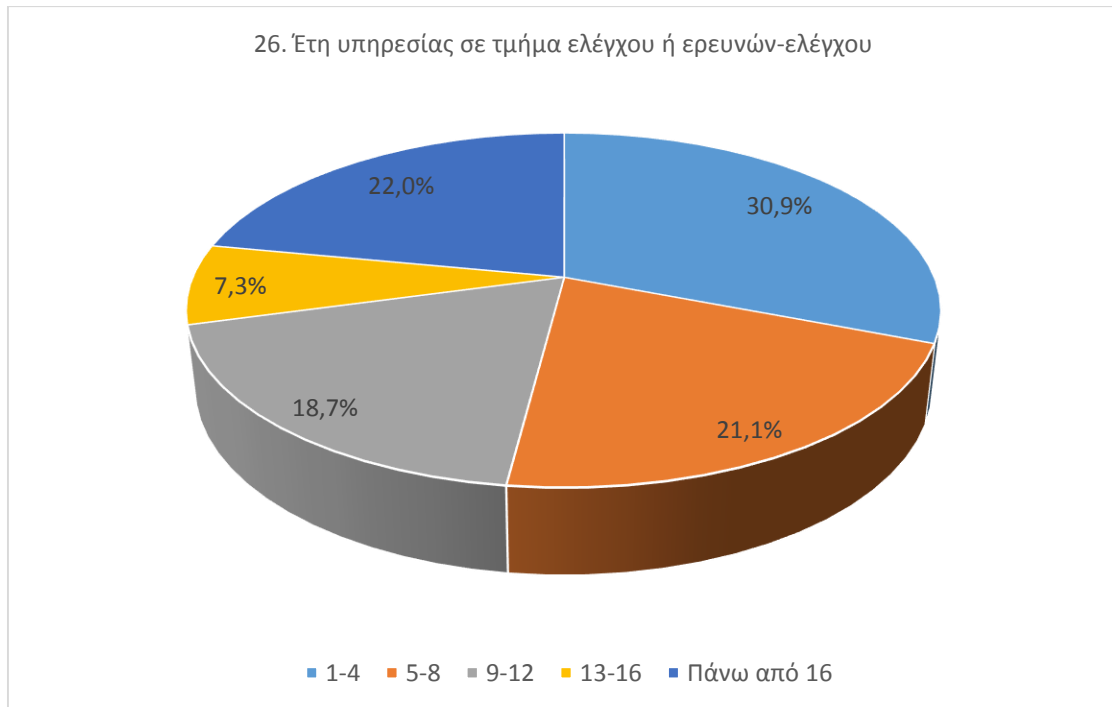
Διάγραμμα: 4-3
Οικογενειακή κατάσταση

Υψηλό κρίνεται το επίπεδο εκπαίδευσης (**ερώτηση 25**) του δείγματος της παρούσης έρευνας (Διάγραμμα 4-4), αφού το 69,4% κατέχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών, το 26,6% είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ποσοστό 2,4% κατέχει διδακτορικό τίτλο ενώ μόνο το 1,6% είναι απόφοιτοι λυκείου.

Διάγραμμα: 4-4
Ποσοστιαία κατανομή επίπεδου εκπαίδευσης

Η ενότητα των δημογραφικών στοιχείων κλείνει με την **ερώτηση 26** σχετικά με την προϋπηρεσία του δείγματος σε τμήματα ελέγχου ή ερευνών ελέγχου (Διάγραμμα 4-5). Από τα δεδομένα που ελήφθησαν, το 30,9% του δείγματος δηλώνει ότι απασχολείται σε ελεγκτική υπηρεσία από 1-4 έτη, το 22% πάνω από 16 έτη, το 21,1% από 5-8 έτη, το 18,7% από 9-12 και τέλος το 7,3% από 13-16 έτη.

Διάγραμμα: 4-5
Έτη υπηρεσίας σε τμήμα ελέγχου

Ακολουθούν πίνακες και διαγράμματα που παρουσιάζουν τα αποτελέσματα, ανά ενότητα ερωτηματολογίου, των υπόλοιπων ερωτήσεων (1-21), τα οποία βασίζονται στις απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτώμενοι ελεγκτές.

4.3.1.2 Σύγχρονες πρακτικές παραοικονομίας και φοροδιαφυγής που εντοπίζονται στην Ελλάδα, η έκταση και ο βαθμός διαφοροποίησης των φαινομένων

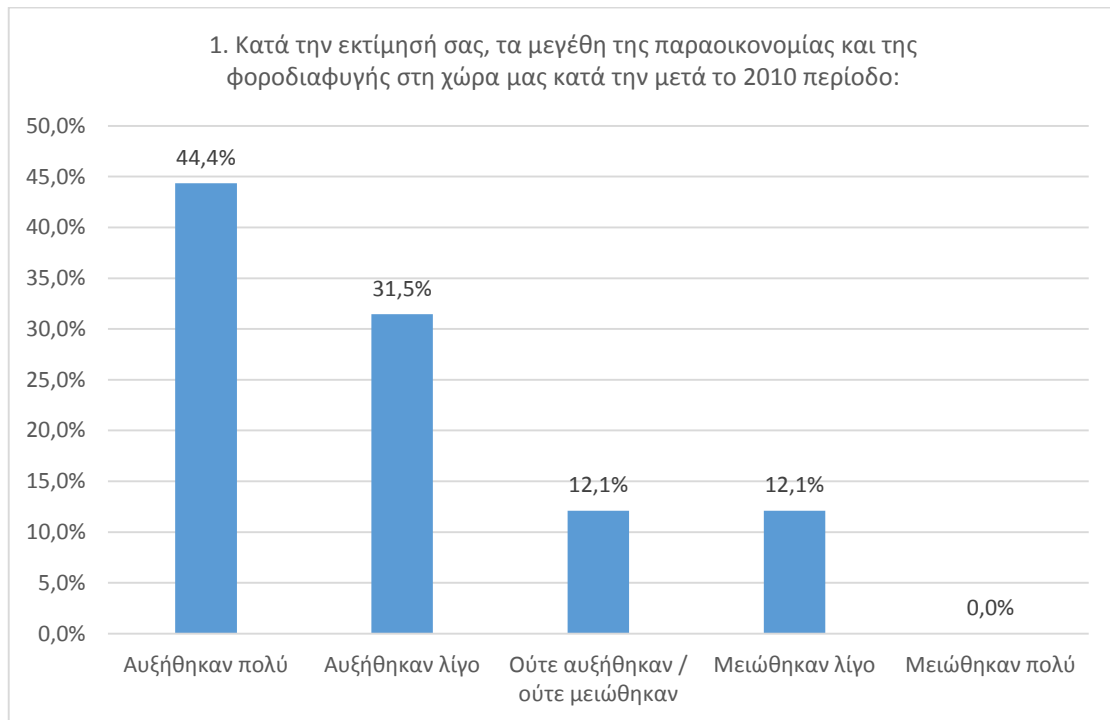
Αναφορικά με την διαχρονική εξέλιξη των φαινομένων που τέθηκε στο **πρώτο ερώτημα** (Πίνακας 4-1, Διάγραμμα 4-6), προκύπτει ότι το 44,4% των ερωτώμενων πιστεύει ότι τα φαινόμενα της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής *αυξήθηκαν* πολύ την περίοδο των μνημονίων και ύστερα, ενώ το 31,5% θεωρεί ότι η έκταση των φαινομένων αυτών *αυξήθηκε λίγο*.

Πίνακας 4-1
Εκτίμηση έκτασης παραοικονομίας και φοροδιαφυγής μετά το 2010 περίοδο

1. Κατά την εκτίμησή σας, τα μεγέθη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας κατά την μετά το 2010 περίοδο:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Αυξήθηκαν πολύ		Αυξήθηκαν λίγο		Ούτε αυξήθηκαν / ούτε μειώθηκαν		Μειώθηκαν λίγο		Μειώθηκαν πολύ	
	55	44,4%	39	31,5%	15	12,1%	15	12,1%	0	0,0%

Επιπλέον, το 12,1% φαίνεται να πιστεύει ότι *δεν υπήρξε μεταβολή* στην έκταση των φαινομένων ή ότι αυτά *μειώθηκαν λίγο*.

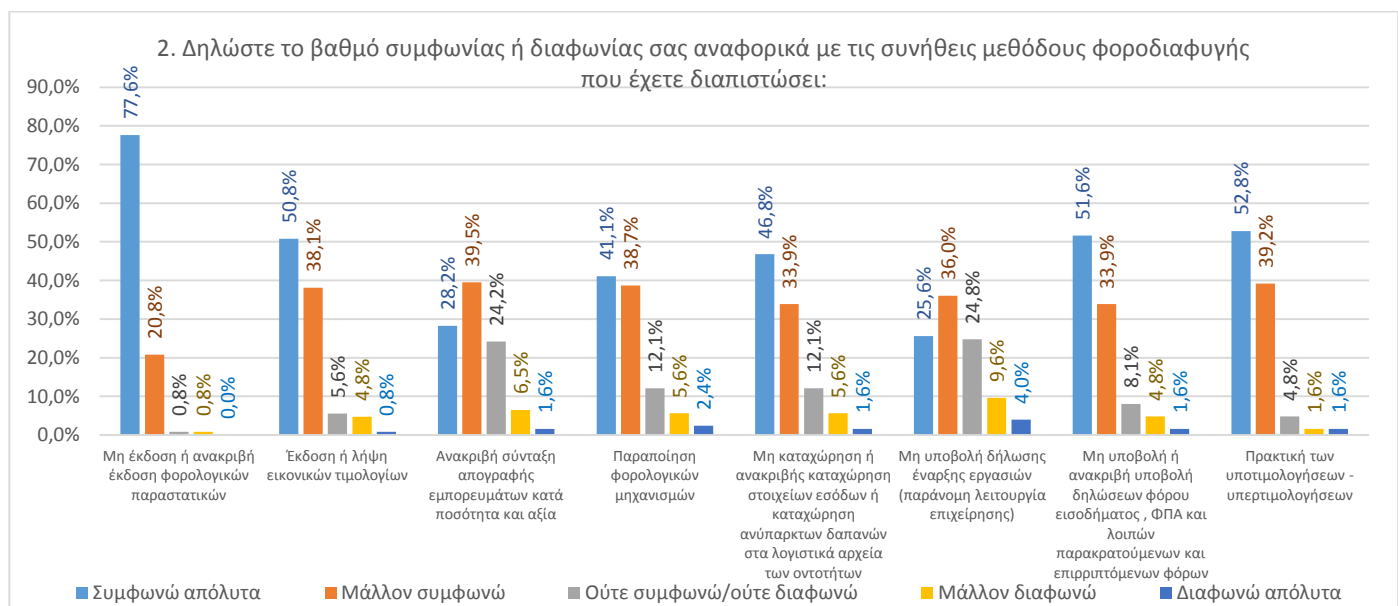
Διάγραμμα: 4-6
Εκτίμηση έκτασης παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

Στο δείγμα των ερωτηθέντων που κλήθηκαν να απαντήσουν μέσω 5-βάθμιας κλίμακας Likert στην **δεύτερη** κατά σειρά **ερώτηση** (Πίνακας 4-2, Διάγραμμα 4-7), εάν δηλαδή συμφωνούν ή διαφωνούν με συνήθεις μεθόδους φοροδιαφυγής, ποσοστό 77,6% θεωρεί ως συνηθέστερη μέθοδο φοροδιαφυγής την «Μη έκδοση ή ανακριβή έκδοση φορολογικών παραστατικών», με αμέσως επόμενη την «Πρακτική των υποτιμολογήσεων – υπερτιμολογήσεων» σε ποσοστό 52,8%.

Πίνακας 4-2
Εκφάνσεις φοροδιαφυγής

2. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας αναφορικά με τις συνήθεις μεθόδους φοροδιαφυγής που έχετε διαπιστώσει:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα					
Μη έκδοση ή ανακριβή έκδοση φορολογικών παραστατικών	97	77,6%	26	20,8%	1	0,8%	1	0,8%	0	0,0%
Έκδοση ή λήψη εικονικών τιμολογίων	64	50,8%	48	38,1%	7	5,6%	6	4,8%	1	0,8%
Ανακριβή σύνταξη απογραφής εμπορευμάτων κατά ποσότητα και αξία	35	28,2%	49	39,5%	30	24,2%	8	6,5%	2	1,6%
Παραποίηση φορολογικών μηχανισμών	51	41,1%	48	38,7%	15	12,1%	7	5,6%	3	2,4%
Μη καταχώρηση ή ανακριβής καταχώρηση στοιχείων εσόδων ή καταχώρηση ανύπαρκτων δαπανών στα λογιστικά αρχεία των οντοτήτων	58	46,8%	42	33,9%	15	12,1%	7	5,6%	2	1,6%
Μη υποβολή δήλωσης έναρξης εργασιών (παράνομη λειτουργία επιχείρησης)	32	25,6%	45	36,0%	31	24,8%	12	9,6%	5	4,0%
Μη υποβολή ή ανακριβή υποβολή δηλώσεων φόρου εισοδήματος, ΦΠΑ και λοιπών παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων	64	51,6%	42	33,9%	10	8,1%	6	4,8%	2	1,6%
Πρακτική των υποτιμολογήσεων - υπερτιμολογήσεων	66	52,8%	49	39,2%	6	4,8%	2	1,6%	2	1,6%

Ακολούθως, εξίσου συνηθισμένες πρακτικές θεωρούνται η «Μη υποβολή ή ανακριβή υποβολή δηλώσεων φόρου εισοδήματος, ΦΠΑ και λοιπών παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων» που έλαβε τιμές 51,6% και η «Έκδοση και λήψη εικονικών τιμολογίων» σε ποσοστό 50,8%, ενώ λιγότερο συχνές αναφέρονται η «Ανακριβή σύνταξη απογραφής εμπορευμάτων κατά ποσότητα και αξία» με 28,2% και η «Μη υποβολή δήλωσης έναρξης εργασιών (παράνομη λειτουργία επιχείρησης)» σε ποσοστό 25,6%.

Διάγραμμα: 4-7
Εκφάνσεις φοροδιαφυγής

Αντίστοιχα υψηλά ποσοστά, καταλαμβάνουν οι όλες οι αναφερόμενες εκφάνσεις φοροδιαφυγής στη χώρα μας με βαθμό συμφωνίας «Μάλλον συμφωνώ».

Επιπλέον, μάλλον συμφωνεί ποσοστό 39,5% στην φοροδιαφυγή μέσω «Ανακριβής σύνταξης απογραφής εμπορευμάτων κατά ποσότητα και αξία» και 36% αντίστοιχα μέσω «Μη υποβολή δήλωσης έναρξης εργασιών (παράνομη λειτουργία επιχείρησης)».

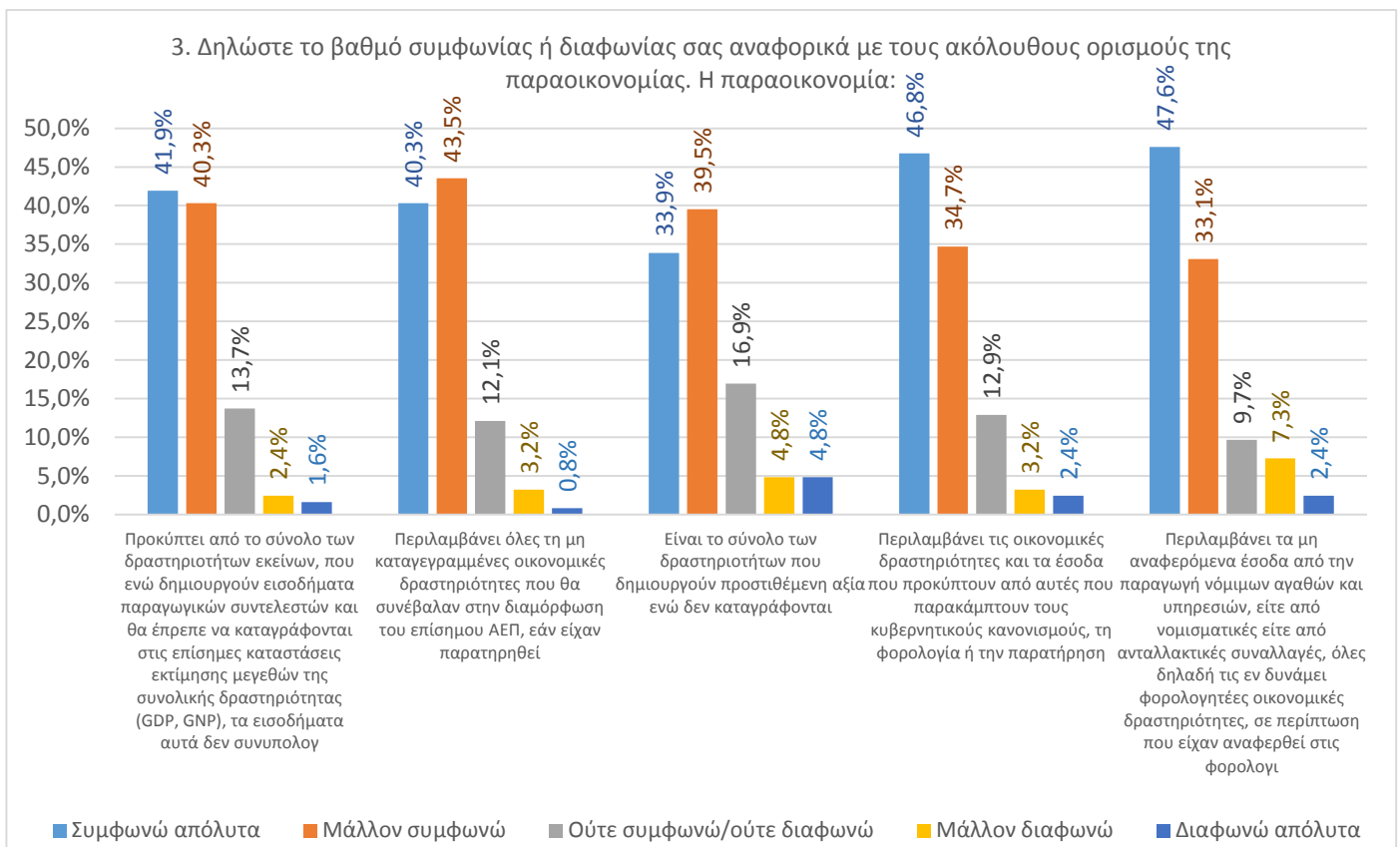
Στην επόμενη, **τρίτη ερώτηση** (Πίνακας 4-3) το δείγμα «συμφώνησε απόλυτα» σε ποσοστά που κυμαίνονται μεταξύ 40%-50% σχεδόν σε όλους τους ορισμούς που του τέθηκαν, ενώ σε ίδια περίπου ποσοστά απάντησαν ότι «μάλλον συμφωνούν». Ποσοστά που κυμαίνονται μεταξύ 10%-13% κατέλαβαν οι ουδέτερες απαντήσεις, ενώ λιγότερο από 7% έλαβαν οι υπόλοιπες απαντήσεις, μάλλον διαφωνώ και διαφωνώ απόλυτα.

Πίνακας 4-3
Αντιλήψεις σχετικά τον ορισμό της παραοικονομίας

3. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας αναφορικά με τους ακόλουθους ορισμούς της παραοικονομίας. Η παραοικονομία:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Συμφωνώ απόλυτα		Μάλλον συμφωνώ		Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ		Μάλλον διαφωνώ		Διαφωνώ απόλυτα	
Προκύπτει από το σύνολο των δραστηριοτήτων εκείνων, που ενώ δημιουργούν εισοδήματα παραγωγικών συντελεστών και θα έπρεπε να καταγράφονται στις επίσημες καταστάσεις εκτίμησης μεγεθών της συνολικής δραστηριότητας (GDP, GNP), τα εισοδήματα αυτά δεν συνυπολογίζονται στις επίσημες εκτιμήσεις, είτε λόγω αδυναμιών ή ακόμη κι από μερική η ολική απόκρυψη τους, από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές	52	41,9%	50	40,3%	17	13,7%	3	2,4%	2	1,6%
Περιλαμβάνει όλες τη μη καταγεγραμμένες οικονομικές δραστηριότητες που θα συνέβαλαν στην διαμόρφωση του επίσημου ΑΕΠ, εάν είχαν παρατηρηθεί	50	40,3%	54	43,5%	15	12,1%	4	3,2%	1	0,8%
Είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων που δημιουργούν προστιθέμενη αξία ενώ δεν καταγράφονται	42	33,9%	49	39,5%	21	16,9%	6	4,8%	6	4,8%
Περιλαμβάνει τις οικονομικές δραστηριότητες και τα έσοδα που προκύπτουν από αυτές που παρακάμπτουν τους κυβερνητικούς κανονισμούς, τη φορολογία ή την παρατήρηση	58	46,8%	43	34,7%	16	12,9%	4	3,2%	3	2,4%
Περιλαμβάνει τα μη αναφερόμενα έσοδα από την παραγωγή νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών, είτε από νομισματικές είτε από ανταλλακτικές συναλλαγές, όλες δηλαδή τις εν δυνάμει φορολογητέες οικονομικές δραστηριότητες, σε περίπτωση που είχαν αναφερθεί στις φορολογικές αρχές	59	47,6%	41	33,1%	12	9,7%	9	7,3%	3	2,4%

Το μεγαλύτερο ποσοστό ωστόσο των ελεγκτών (47,6%) «συμφώνησε απόλυτα» με τον γενικότερο ορισμό που δόθηκε από τους Schneider F., Buehn A., (2016), ήτοι «τα μη αναφερόμενα έσοδα από την παραγωγή νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών, είτε από νομισματικές είτε από ανταλλακτικές συναλλαγές, όλες δηλαδή τις εν δυνάμει φορολογητέες οικονομικές δραστηριότητες, σε περίπτωση που είχαν αναφερθεί στις φορολογικές αρχές».

Ακολούθως, οι ίδιοι ερευνητές όρισαν ως παραοικονομικές δραστηριότητες «αυτές τις οικονομικές δραστηριότητες και τα έσοδα που προκύπτουν από αυτές που παρακάμπτουν τους κυβερνητικούς κανονισμούς, τη φορολογία ή την παρατήρηση» (Schneider F., Buehn A., 2016), ορισμός που έλαβε επίσης το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό απόλυτης συμφωνίας, δηλαδή 46,8%. Με μικρές ποσοστιαίες αποκλίσεις ακολούθησαν και οι υπόλοιποι ορισμοί, με κάποιους από αυτούς να λαμβάνουν τιμές «μάλλον συμφωνώ» σε ποσοστά που κυμαίνονται μεταξύ 33%-43%. Αναλυτικά τα ποσοστά των απαντήσεων παρουσιάζονται στον Πίνακα 4-3, Διάγραμμα 4-8.

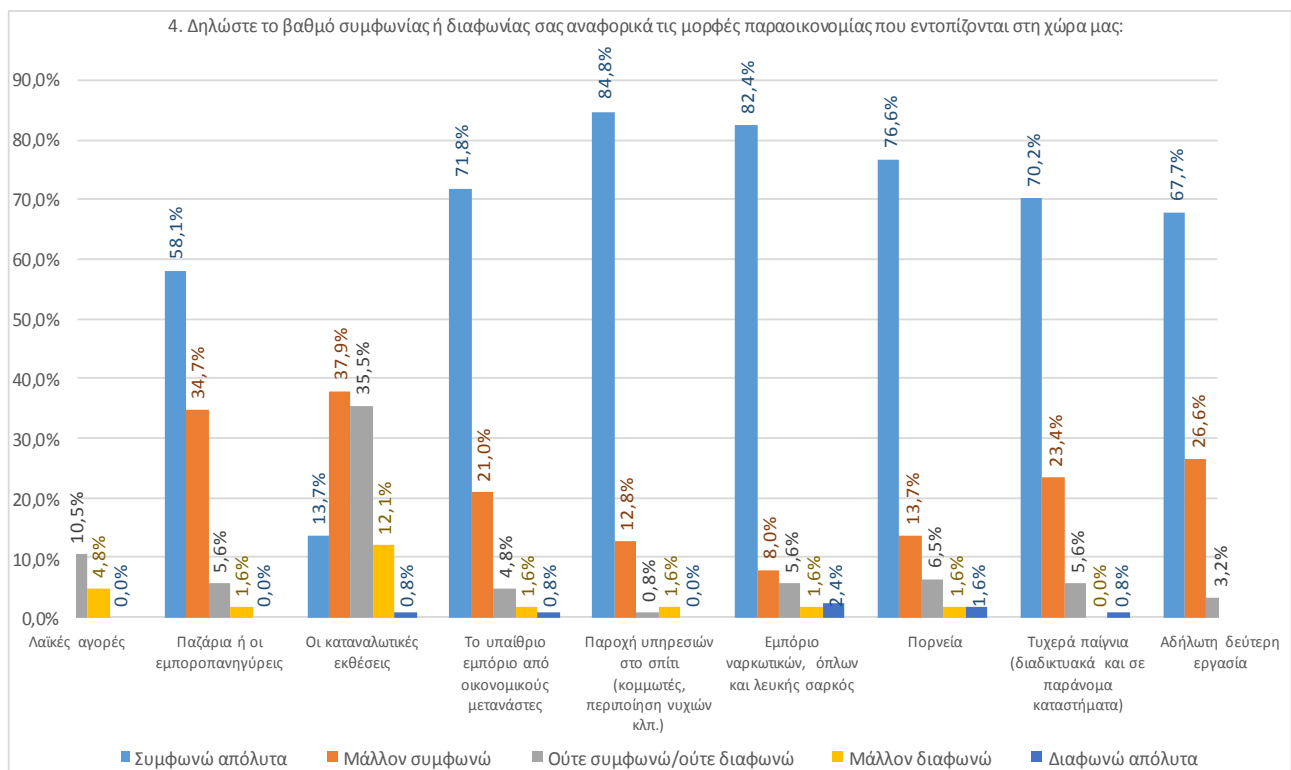
Διάγραμμα: 4-8
Αντιλήψεις σχετικά τον ορισμό της παραοικονομίας

Αναφορικά με την **τέταρτη ερώτηση** (Πίνακας 4-4) οι αντιλήψεις των ερωτώμενων ως προς τις συνηθέστερες μορφές παραοικονομίας που εντοπίζονται στην χώρα μας, στην συντριπτική τους πλειοψηφία (ποσοστό άνω των 80%), συγκλίνουν στην «*παροχή υπηρεσιών στο σπίτι*» και το «*εμπόριο ναρκωτικών, όπλων και λευκής σαρκός*», με την «*πορνεία*» (ποσοστό 76,6%), «*το υπαίθριο εμπόριο από οικονομικούς μετανάστες*» (71,8%), τα «*τυχερά παίγνια*» (70,2%), την «*αδήλωτη δεύτερη εργασία*» (67,7%) να ακολουθούν με εξίσου υψηλά ποσοστά συμφωνίας (Διάγραμμα 4-9).

Πίνακας 4-4
Μορφές παραοικονομίας στην Ελλάδα

4. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας αναφορικά τις μορφές παραοικονομίας που εντοπίζονται στη χώρα μας:	Συγγνώμη	Ποσοστό	Συγγνώμη	Ποσοστό	Συγγνώμη	Ποσοστό	Συγγνώμη	Ποσοστό	Συγγνώμη	Ποσοστό
	Συμφωνώ απόλυτα		Μάλλον συμφωνώ		Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ		Μάλλον διαφωνώ		Διαφωνώ απόλυτα	
Λαϊκές αγορές	60	48,4%	45	36,3%	13	10,5%	6	4,8%	0	0,0%
Παζάρια ή οι εμποροπανηγύρεις	72	58,1%	43	34,7%	7	5,6%	2	1,6%	0	0,0%
Οι καταναλωτικές εκθέσεις	17	13,7%	47	37,9%	44	35,5%	15	12,1%	1	0,8%
Το υπαίθριο εμπόριο από οικονομικούς μετανάστες	89	71,8%	26	21,0%	6	4,8%	2	1,6%	1	0,8%
Παροχή υπηρεσιών στο σπίτι (κομμωτές, περιποίηση νυχιών κλπ.)	106	84,8%	16	12,8%	1	0,8%	2	1,6%	0	0,0%
Εμπόριο ναρκωτικών, όπλων και λευκής σαρκός	103	82,4%	10	8,0%	7	5,6%	2	1,6%	3	2,4%
Πορνεία	95	76,6%	17	13,7%	8	6,5%	2	1,6%	2	1,6%
Τυχερά παίγνια (διαδικτυακά και σε παράνομα καταστήματα)	87	70,2%	29	23,4%	7	5,6%	0	0,0%	1	0,8%
Αδήλωτη δεύτερη εργασία	84	67,7%	33	26,6%	4	3,2%	2	1,6%	1	0,8%

Ωστόσο, μικρό ποσοστό των ερωτώμενων «συμφώνησε απόλυτα» με την εμφάνιση παραοικονομίας στις «καταναλωτικές εκθέσεις» (13,7%), ενώ στην ίδια ερώτηση «μάλλον συμφώνησε» το 37,9%, με ανάλογο ποσοστό (35,5%) να λαμβάνει την τιμή «ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ».

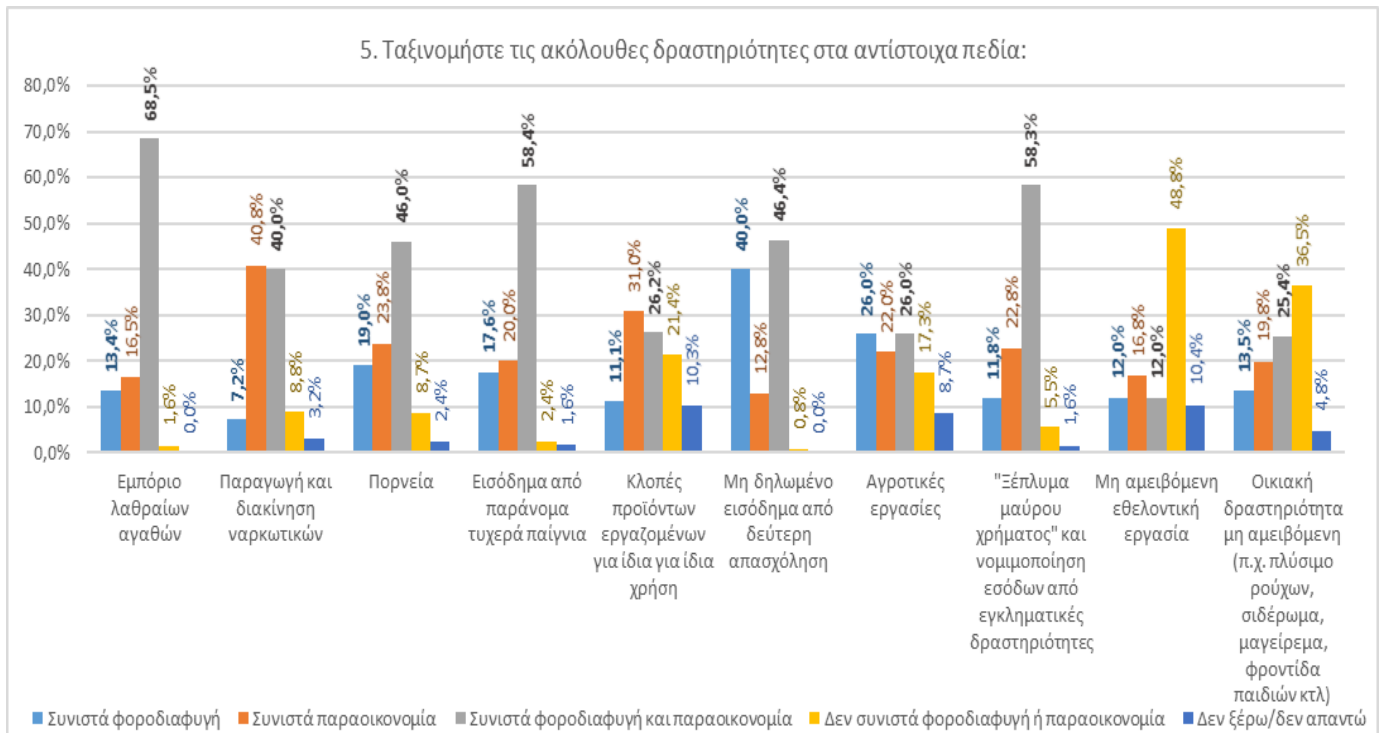
Διάγραμμα: 4-9
Μορφές παραοικονομίας στην Ελλάδα

Στην **πέμπτη ερώτηση** (Πίνακας 4-5) ζητήθηκε η αντιστοίχιση δραστηριοτήτων σε προκαθορισμένες κατηγορίες απαντήσεων που αφορούν τα διερευνώμενα φαινόμενα.

Πίνακας 4-5
Ταξινόμηση δραστηριοτήτων

5. Ταξινομήστε τις ακόλουθες δραστηριότητες στα αντίστοιχα πεδία:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Συνιστά φοροδιαφυγή		Συνιστά παραοικονομία		Συνιστά φοροδιαφυγή & παραοικονομία		Δεν συνιστά φοροδιαφυγή ή παραοικονομία		Δεν ξέρω/δεν απαντώ	
Εμπόριο λαθραίων αγαθών	17	13,4%	21	16,5%	87	68,5%	2	1,6%	0	0,0%
Παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών	9	7,2%	51	40,8%	50	40,0%	11	8,8%	4	3,2%
Πορνεία	24	19,0%	30	23,8%	58	46,0%	11	8,7%	3	2,4%
Εισόδημα από παράνομα τυχερά παίγνια	22	17,6%	25	20,0%	73	58,4%	3	2,4%	2	1,6%
Κλοπές προϊόντων εργαζομένων για ίδια για ίδια χρήση	14	11,1%	39	31,0%	33	26,2%	27	21,4%	13	10,3%
Μη δηλωμένο εισόδημα από δεύτερη απασχόληση	50	40,0%	16	12,8%	58	46,4%	1	0,8%	0	0,0%
Αγροτικές εργασίες	33	26,0%	28	22,0%	33	26,0%	22	17,3%	11	8,7%
"Ξέπλυμα μαύρου χρήματος" και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες	15	11,8%	29	22,8%	74	58,3%	7	5,5%	2	1,6%
Μη αμειβόμενη εθελοντική εργασία	15	12,0%	21	16,8%	15	12,0%	61	48,8%	13	10,4%
Οικιακή δραστηριότητα μη αμειβόμενη (π.χ. πλύσιμο ρούχων, σιδέρωμα, μαγείρεμα, φροντίδα παιδιών κτλ)	17	13,5%	25	19,8%	32	25,4%	46	36,5%	6	4,8%

Συγκεντρωτικά προέκυψαν αντιστοιχίσεις στις δοθείσες δραστηριότητες ως εξής (Διάγραμμα 4-10) :

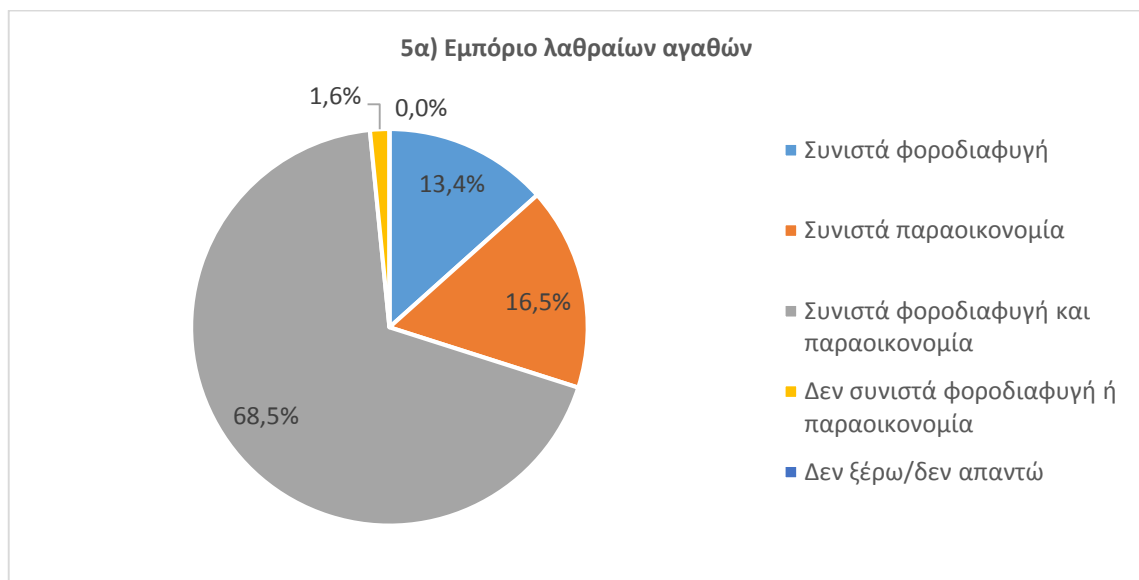

Διάγραμμα: 4-10
Ταξινόμηση δραστηριοτήτων

Ακολουθούν τα Διαγράμματα 4-11 έως 4-18, στα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά οι ποσοστιαίες μονάδες που συγκεντρώνει μεμονωμένα η κάθε απάντηση.

5^α Εμπόριο λαθραίων αγαθών.

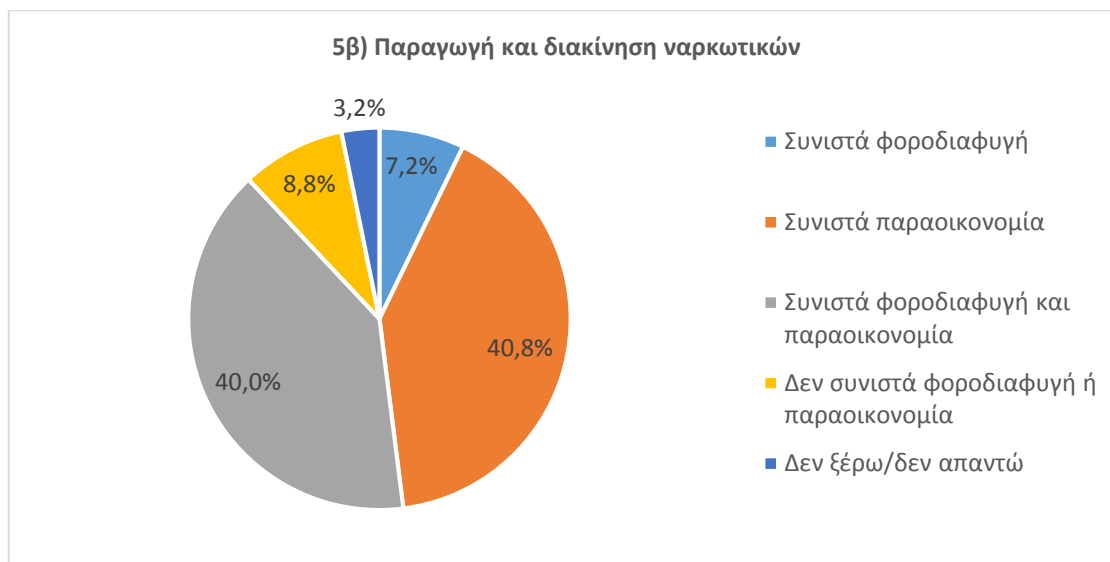
Στο Διάγραμμα 4-11 που απεικονίζονται οι απαντήσεις στο ερώτημα αν το εμπόριο λαθραίων αγαθών συνιστά φοροδιαφυγή, παραοικονομία ή συνδυασμό των δύο. Από τα ληφθέντα δεδομένα προκύπτει ότι το 68,5% των ερωτηθέντων ελεγκτών θεωρεί ότι το «εμπόριο λαθραίων αγαθών» συνιστά παραοικονομία και φοροδιαφυγή, το 16,5% πιστεύει ότι συνιστά μόνο παραοικονομία, ενώ το 13,4% θεωρεί ότι συνιστά μόνο φοροδιαφυγή. Εντύπωση προκαλεί το 1,6% του συνόλου των ερωτώμενων ελεγκτών που θεωρούν ότι δεν συνιστά καμία από τις ανωτέρω παραβάσεις.

Διάγραμμα: 4-11
Εμπόριο λαθραίων αγαθών – 1^η επιλογή

5^β Παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών

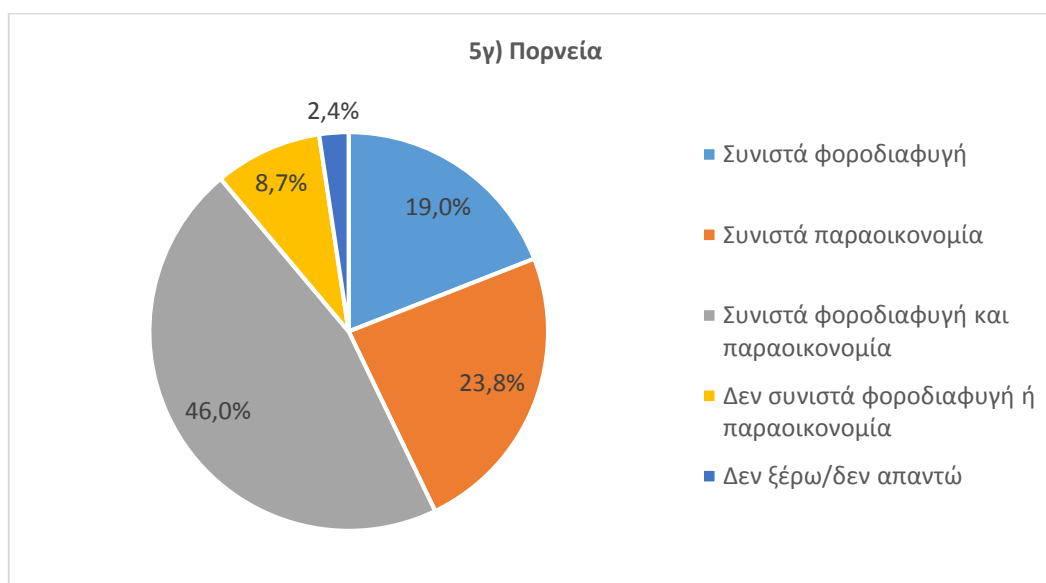
Σε αυτήν την ερώτηση αξιοσημείωτο θεωρείται το γεγονός ότι το 40,8% των ερωτηθέντων κατάταξε αυτή την ενέργεια στην παραοικονομία και το 40% στην παραοικονομία και φοροδιαφυγή. Το 8,8% του δείγματος απάντησε ότι δεν συνιστά ούτε παραοικονομία ούτε φοροδιαφυγή, ενώ το 7,2% αυτών, θεωρεί ότι αυτή η πράξη συνιστά μόνο φοροδιαφυγή. Τέλος, το 3,2% δεν κατάφερε να κατηγοριοποιήσει την δραστηριότητα (Διάγραμμα 4-12).

Διάγραμμα: 4-12
Παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών-2^η επιλογή

5γ) Πορνεία

Το 46% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η πορνεία αποτελεί και *παραοικονομία και φοροδιαφυγή*, το 23,8% ότι συνιστά μόνο *παραοικονομία* και το 19% μόνο *φοροδιαφυγή*. Επιπλέον, το 8,7% των ερωτηθέντων δεν πιστεύει ότι η πορνεία αποτελεί δραστηριότητα που φοροδιαφεύγει ή διενεργείται υπό το πρίσμα της σκιάδη οικονομίας, ενώ και σε αυτή την ερώτηση υπήρξε ποσοστό 2,4% του δείγματος που δεν γνώριζε την απάντηση (Διάγραμμα 4-13).

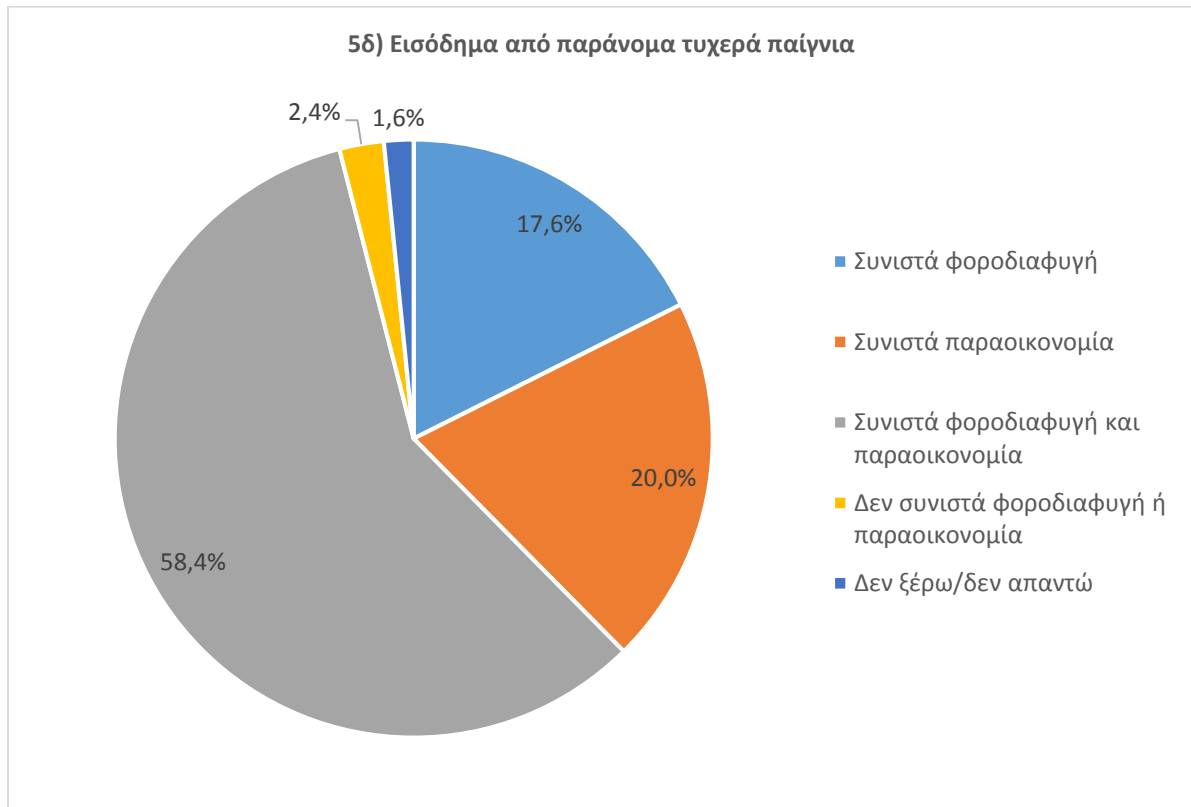

Διάγραμμα: 4-13
Πορνεία-3^η επιλογή

5δ) Εισόδημα από παράνομα τυχερά παίγνια

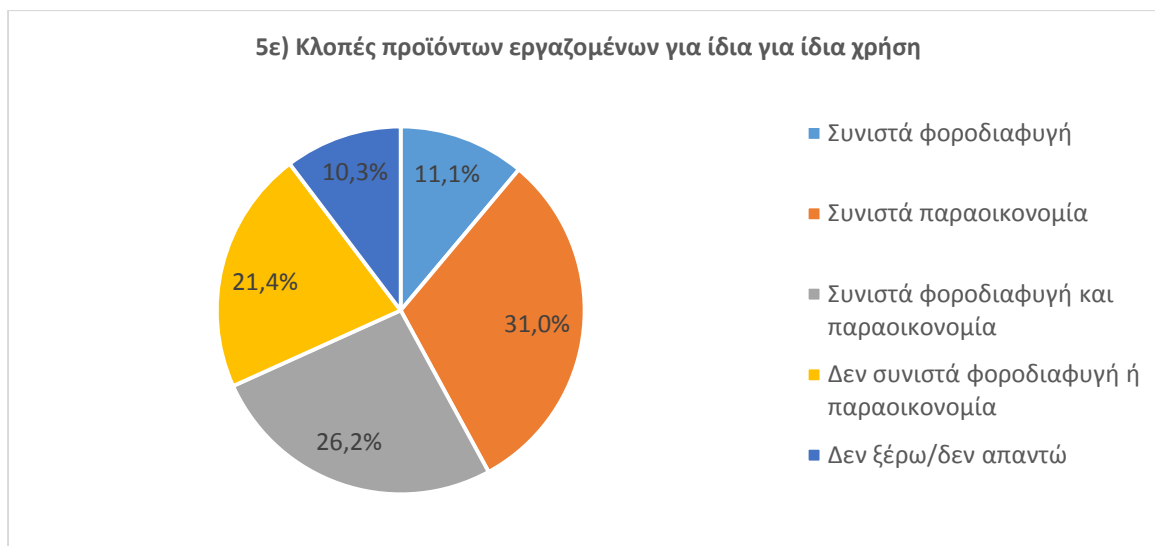
Αναφορικά με την ενασχόληση με παράνομα τυχερά παίγνια, το 58,4% των ελεγκτών πιστεύει ότι συνιστά παραοικονομία και φοροδιαφυγή, το 20% πιστεύει ότι συνιστά μόνο παραοικονομία και το 17,6% μόνο φοροδιαφυγή. Το 2% ωστόσο δεν κατατάσσει τα παράνομα παίγνια στις κατηγορίες παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, ενώ το 1,6% δήλωσε ότι δεν γνώριζε την απάντηση. Διαγραμματικά οι απαντήσεις παρουσιάζονται στο κατωτέρω Διάγραμμα 4-14.

Διάγραμμα: 4-14
Εισόδημα από παράνομα τυχερά παίγνια-4^η επιλογή

5ε) Κλοπές προϊόντων εργαζομένων για ίδια για ίδια χρήση

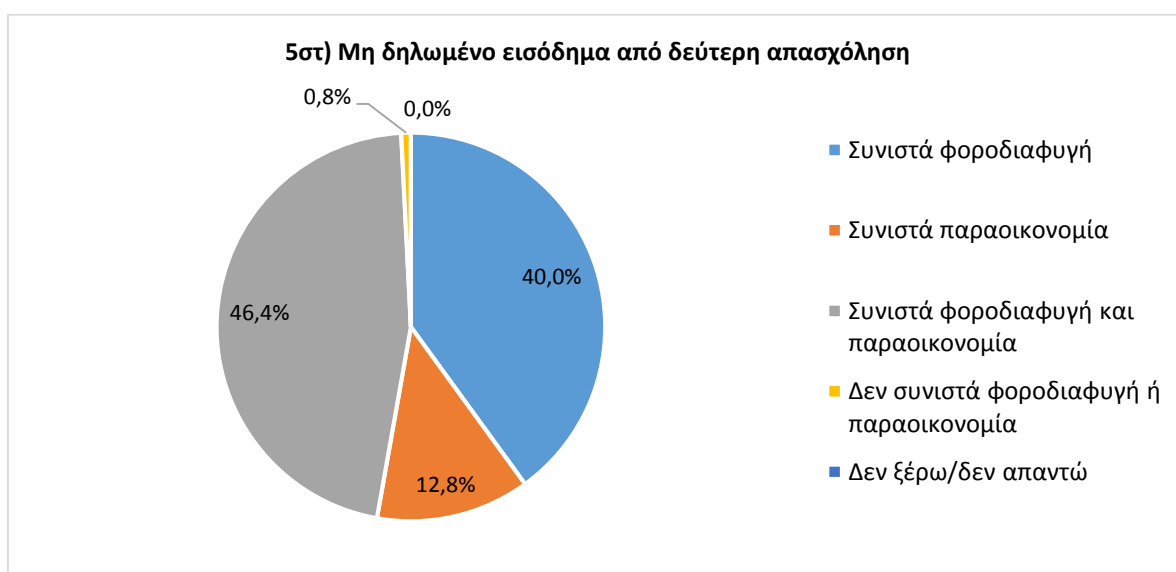
Οι κλοπές προϊόντων από τους εργαζόμενους στην επιχείρηση, φαίνεται να δίχασε τους ερωτώμενους, μιας και οι απαντήσεις μοιράστηκαν, με μικρές ωστόσο αποκλίσεις στις τρεις κατηγορίες: παραοικονομία (31%), φοροδιαφυγή και παραοικονομία (26,2%) και «τίποτε από τα δύο» (21,4%). Το υπόλοιπο 20% περίπου, μοιράστηκε στις τιμές συνιστά φοροδιαφυγή (11,1%) και δεν ξέρω δεν απαντώ (10,3%). Αναλυτικά τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 4-15.

Διάγραμμα: 4-15
Κλοπές προϊόντων εργαζομένων για ίδια για ίδια χρήση-5^η επιλογή

5στ) Μη δηλωμένο εισόδημα από δεύτερη απασχόληση

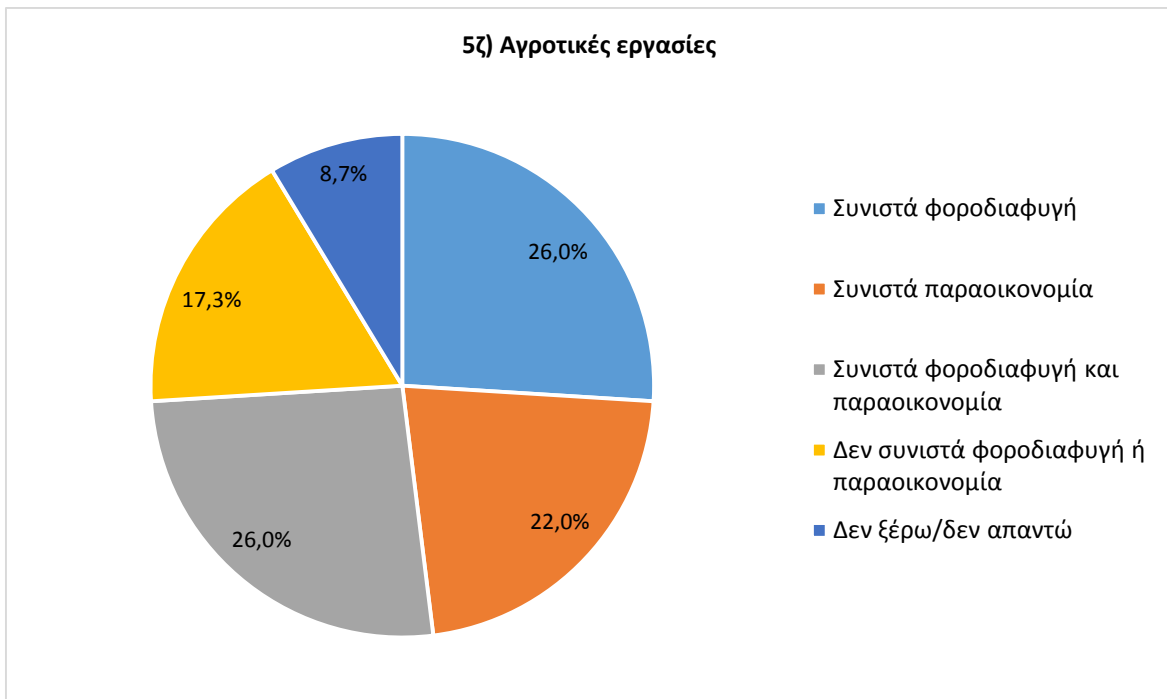
Όσον αφορά στην αντιστοίχιση από τους ερωτώμενους του *μη δηλωμένου εισοδήματος από δεύτερη εργασία* στις δοθείσες επιλογές, το 46,4% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι κατά την διενέργεια τέτοιων δραστηριοτήτων συνυπάρχουν *παραοικονομία και φοροδιαφυγή*, επιβεβαιώνοντας την θεωρία, το 40% αυτών πιστεύει ότι οι δραστηριότητες αυτές συνιστούν *φοροδιαφυγή*, το 12,8% τις κατατάσσει στις *παραοικονομικές δραστηριότητες*, ενώ μόλις το 0,8% θεωρεί ότι δεν συντρέχει κανένα από τα δύο φαινόμενα (Διάγραμμα 4-16).

Διάγραμμα: 4-16
Μη δηλωμένο εισόδημα από δεύτερη απασχόληση-6η επιλογή

5ζ) Αγροτικές εργασίες

Ομοίως, στην ερώτηση αυτή, το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων κατανεμήθηκε ως εξής: το 26% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι οι αγροτικές εργασίες συνιστούν *παραοικονομία και φοροδιαφυγή ταυτόχρονα*, ίδιο ποσοστό (26%) θεωρεί ότι συνιστά μόνο *φοροδιαφυγή* και ακολούθως το 22% μόνο *παραοικονομία*. Υψηλό ποσοστό ωστόσο της τάξεως του 17,3% δεν εντάσσει σε καμιά από τις τρεις διαθέσιμες κατηγορίες τις αγροτικές εργασίες, ενώ υψηλό ποσοστό ύψους 8,7% των ερωτηθέντων *δεν γνώριζε* την απάντηση (Διάγραμμα 4-17).

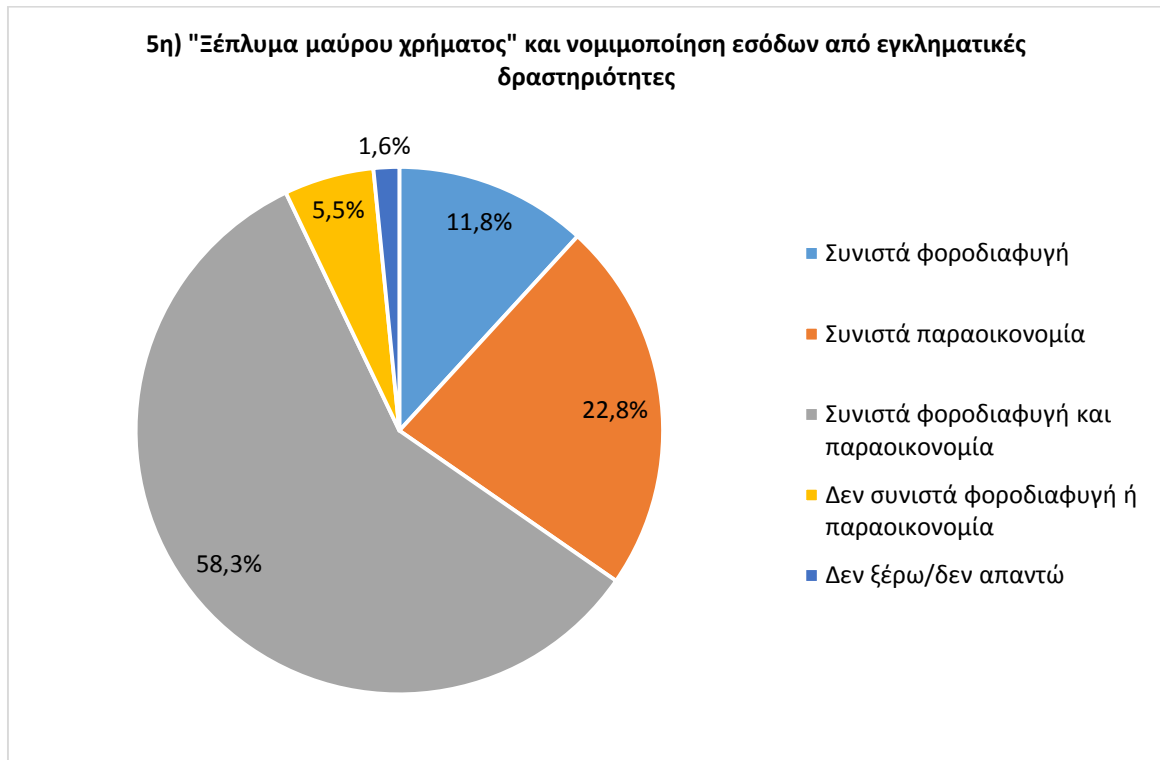

Διάγραμμα: 4-17
Αγροτικές εργασίες-7^η επιλογή

5η) "*Ξέπλυμα μαύρου χρήματος*" και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες

Στην συντριπτική τους πλειοψηφία (ποσοστό 58,3%), οι ερωτώμενοι ελεγκτές κατέταξαν το *ξέπλυμα μαύρου χρήματος και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες* στην κατηγορία συνύπαρξης *φοροδιαφυγής και παραοικονομίας*, ενώ δεν έλειψαν και εκείνοι που πιστεύουν ότι συνιστά μόνο *παραοικονομία* (22,8%) ή μόνο *φοροδιαφυγή* (11,8%). Εντύπωση προκαλεί το γεγονός, ότι ποσοστό 5,5% των ελεγκτών με αντικείμενο εργασίας τον εντοπισμό και την πάταξη των ερευνώμενων αδικημάτων,

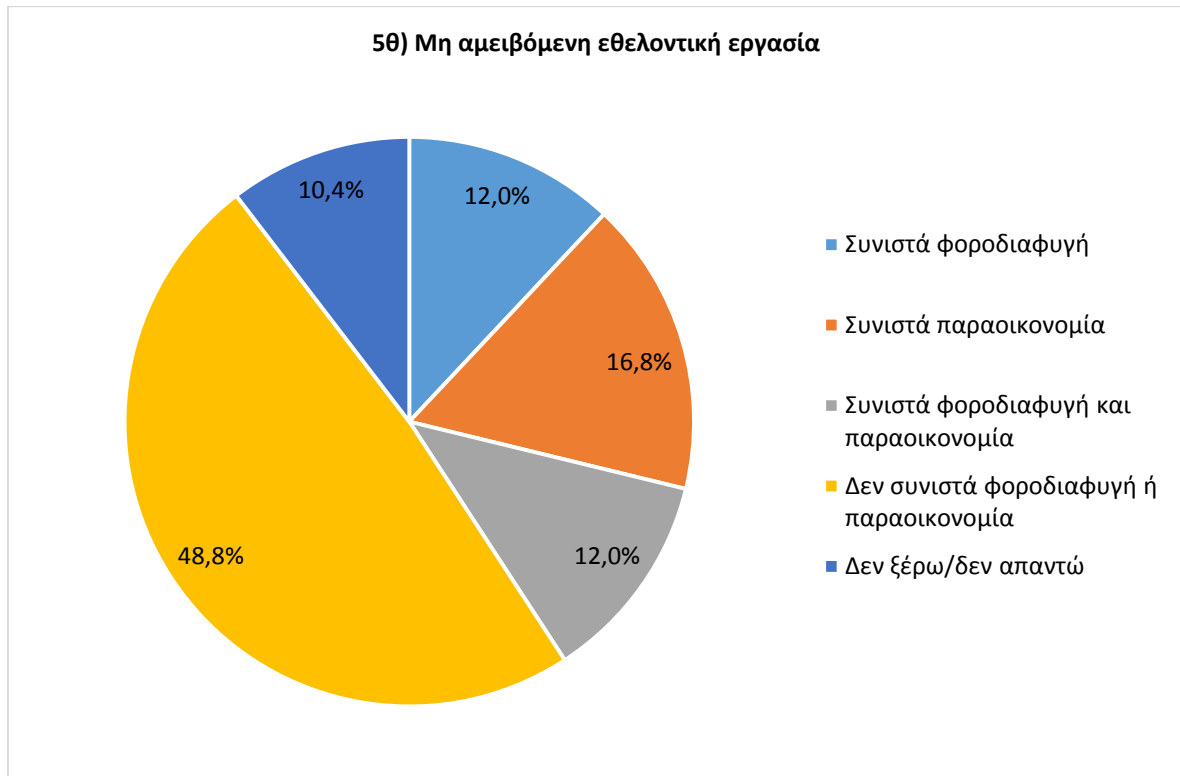
δεν κατέταξε σε καμιά από τις διαθέσιμες κατηγορίες την συγκεκριμένη δραστηριότητα, ή ότι το 1,6% αυτών δεν γνώριζε την απάντηση (Διάγραμμα 4-18).

Διάγραμμα: 4-18
"Ξέπλυμα μαύρου χρήματος" και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες - 8^η επιλογή

5θ) Μη αμειβόμενη εθελοντική εργασία

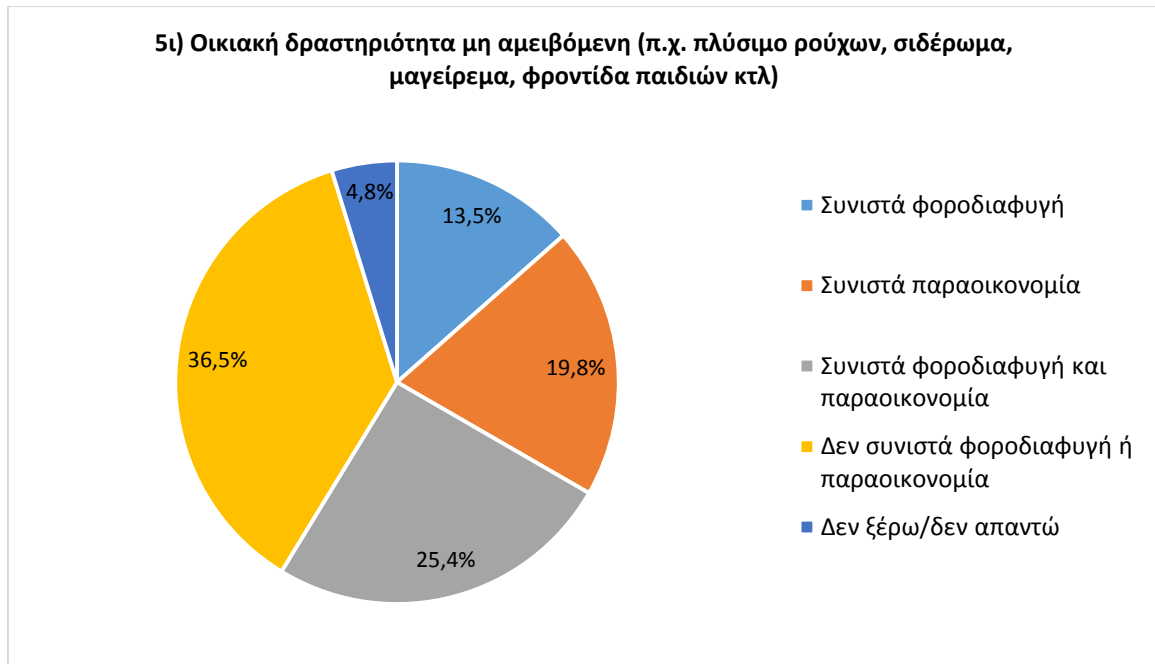
Από ότι φαίνεται και στο παρακάτω Διάγραμμα 4-19, οι μισοί σχεδόν από τους ερωτώμενους (ποσοστό 48,8%), θεωρούν ότι οι δραστηριότητες εθελοντισμού δεν συνιστούν παραοικονομία και φοροδιαφυγή, επιβεβαιώνοντας την θεωρία που εντάσσει αυτές τις δραστηριότητες στην **άτυπη οικονομία**, δηλαδή δεν περιλαμβάνονται στις εκτιμήσεις του ΑΕΠ ή ΑΕθνΠ κατά συνθήκη (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019). Οι υπόλοιποι μισοί περίπου από τους ερωτώμενους, μοιράστηκαν σχεδόν ισομερώς στις υπόλοιπες διαθέσιμες επιλογές ως εξής: το 16,8% θεωρεί ότι η μη αμειβόμενη εθελοντική εργασία συνιστά **παραοικονομία**, το 12% ότι συνιστά **παραοικονομία και φοροδιαφυγή** ή μόνο **φοροδιαφυγή** και ένα ποσοστό της τάξεως του 10,4% δεν γνώριζε την απάντηση.

Διάγραμμα: 4-19
Μη αμειβόμενη εθελοντική εργασία-9^η επιλογή

5ι) Οικιακή δραστηριότητα μη αμειβόμενη (π.χ. πλύσιμο ρούχων, σιδέρωμα, μαγείρεμα, φροντίδα παιδιών κ.τλ.)

Και σε αυτήν την ερώτηση (Διάγραμμα 4-20) δεν προκρίνεται ξεκάθαρα μια απάντηση, μιας και οι αποκλίσεις μεταξύ αυτών είναι μικρές. Το μεγαλύτερο ποσοστό (36,5%) ωστόσο, πιστεύει ότι η *μη αμειβόμενη οικιακή δραστηριότητα* δεν συνιστά ούτε παραοικονομία, ούτε φοροδιαφυγή, ούτε όμως και τα δυο αυτά μαζί. Φαίνεται ότι το ποσοστό αυτό των ελεγκτών γνωρίζει ότι οι οικιακές δραστηριότητες συνιστούν **άτυπη οικονομία**. Ακολούθως, το 19,8% πιστεύει ότι οι δραστηριότητες αυτές διενεργούνται κάτω από την επίσημη οικονομία (*παραοικονομία*), το 13,5% ότι συνιστούν *φοροδιαφυγή* και το 4,8% δεν γνωρίζει την απάντηση.

Διάγραμμα: 4-20
Οικιακή δραστηριότητα μη αμειβόμενη -10η επιλογή

Συνοψίζοντας, από τα δεδομένα των απαντήσεων που λήφθηκαν για την **πέμπτη ερώτηση**, προκύπτει ότι ένα υψηλό σχετικά ποσοστό των ελεγκτών της δημόσιας διοίκησης, με αντικείμενο εργασίας την έρευνα και έλεγχο τέλεσης οικονομικών αδικημάτων, δυσκολεύεται να διακρίνει, με σαφήνεια, την έννοια της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, επιβεβαιώνοντας έτσι την θεωρία περί σύγχυσης μεταξύ των δύο αυτών εννοιών μιας και η παραοικονομία και φοροδιαφυγή, παρόλο που δεν ταυτίζονται μπορούν να συνυπάρχουν χωρίς να είναι ξεκάθαρη η σχέση αιτίου-αιτιατού.

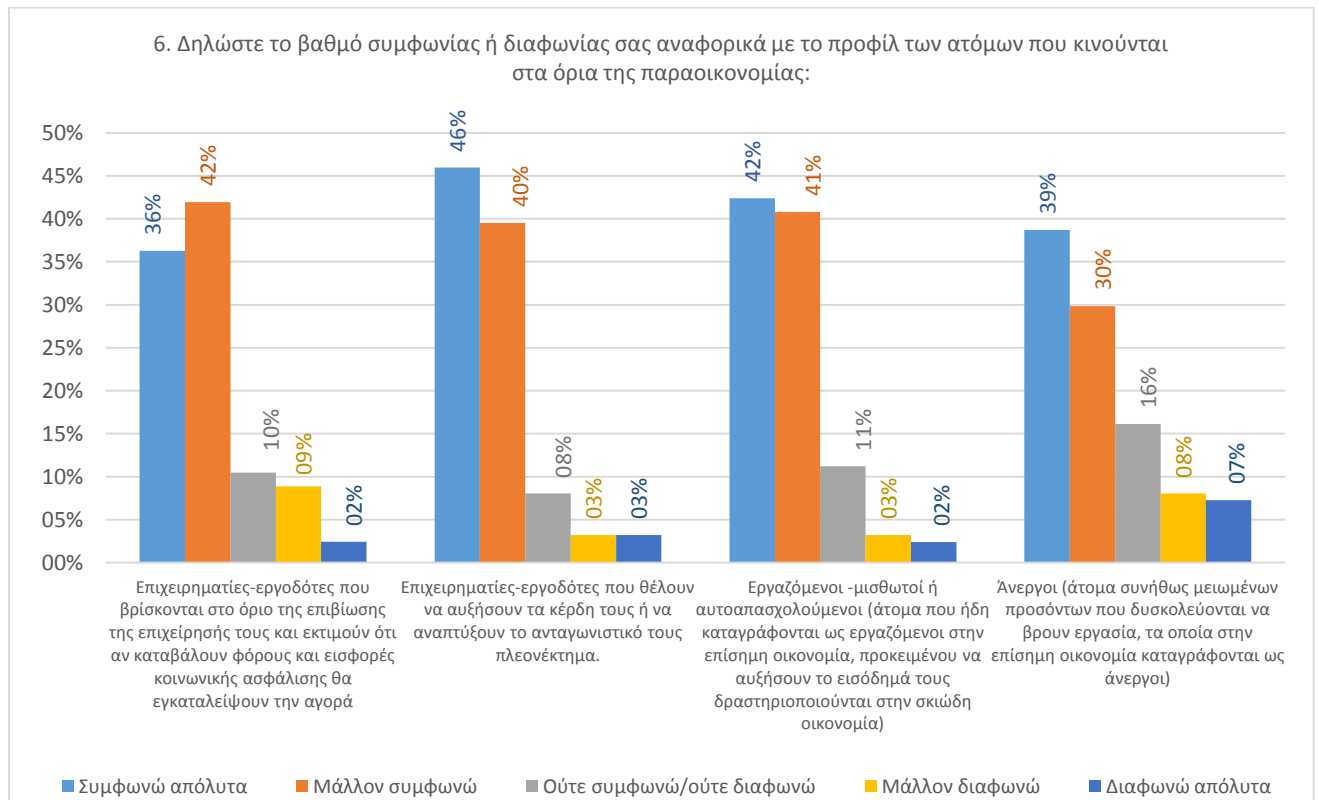
Από τα παραπάνω συμπεράσματα, γίνεται αντιληπτό ότι καθίσταται αναγκαία η συνεχής επιμόρφωση των υπαλλήλων ελεγκτικών υπηρεσιών, για θέματα που άπτονται του αντικειμένου εργασίας τους. Η ανάγκη επιμόρφωσης, ενισχύεται ακόμη περισσότερο από τα δεδομένα που λήφθηκαν, για την ερώτηση που αφορά τον αριθμό επιμορφωτικών προγραμμάτων που έχουν παρακολουθήσει οι ερωτώμενοι για την παραοικονομία και φοροδιαφυγή, η οποία παρατίθεται στην συνέχεια.

Προκειμένου να αποτυπωθεί με σαφήνεια η ιεράρχηση των αντιλήψεων των ερωτώμενων αναφορικά με το προφίλ των ατόμων που κινούνται στην παραοικονομία, τέθηκε η **έκτη ερώτηση** (Πίνακας 4-6) κατά την οποία δόθηκε στους ερωτώμενους η επιλογή να δηλώσουν το βαθμό συμφωνίας τους σε διαβαθμισμένη κλίμακα (Διάγραμμα 4-21).

Πίνακας 4-6
Προφίλ ατόμων που κινούνται στην παραοικονομία

6. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας αναφορικά με το προφίλ των ατόμων που κινούνται στα όρια της παραοικονομίας:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Συμφωνώ απόλυτα		Μάλλον συμφωνώ		Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ		Μάλλον διαφωνώ		Διαφωνώ απόλυτα	
Επιχειρηματίες-εργοδότες που βρίσκονται στο όριο της επιβίωσης της επιχείρησής τους και εκτιμούν ότι αν καταβάλουν φόρους και εισφορές κοινωνικής ασφάλισης θα εγκαταλείψουν την αγορά	45	36,3%	52	41,9%	13	10,5%	11	8,9%	3	2,4%
Επιχειρηματίες-εργοδότες που θέλουν να αυξήσουν τα κέρδη τους ή να αναπτύξουν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα.	57	46,0%	49	39,5%	10	8,1%	4	3,2%	4	3,2%
Εργαζόμενοι -μισθωτοί ή αυτοαπασχολούμενοι (άτομα που ήδη καταγράφονται ως εργαζόμενοι στην επίσημη οικονομία, προκειμένου να αυξήσουν το εισόδημά τους δραστηριοποιούνται στην σκιώδη οικονομία)	53	42,4%	51	40,8%	14	11,2%	4	3,2%	3	2,4%
Άνεργοι (άτομα συνήθως μειωμένων προσόντων που δυσκολεύονται να βρουν εργασία, τα οποία στην επίσημη οικονομία καταγράφονται ως άνεργοι)	48	38,7%	37	29,8%	20	16,1%	10	8,1%	9	7,3%

Από τις απαντήσεις που ελήφθησαν, φαίνεται ότι οι *επιχειρηματίες, εργαζόμενοι και άνεργοι* κινούνται σχεδόν σε ίδια ποσοστά (μεταξύ 36%-42%) στο χώρο της παραοικονομίας, με τους *επιχειρηματίες που θέλουν να αυξήσουν τα κέρδη ή το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα* να προκρίνεται ως επιλογή καταλαμβάνοντας το μεγαλύτερο ποσοστό (46%) συμφωνίας των ερωτώμενων.

Διάγραμμα: 4-21
Προφίλ ατόμων που κινούνται στην παραοικονομία

4.3.1.3 Διάκριση και σχέση παραοικονομίας – φοροδιαφυγής/ Αιτίες

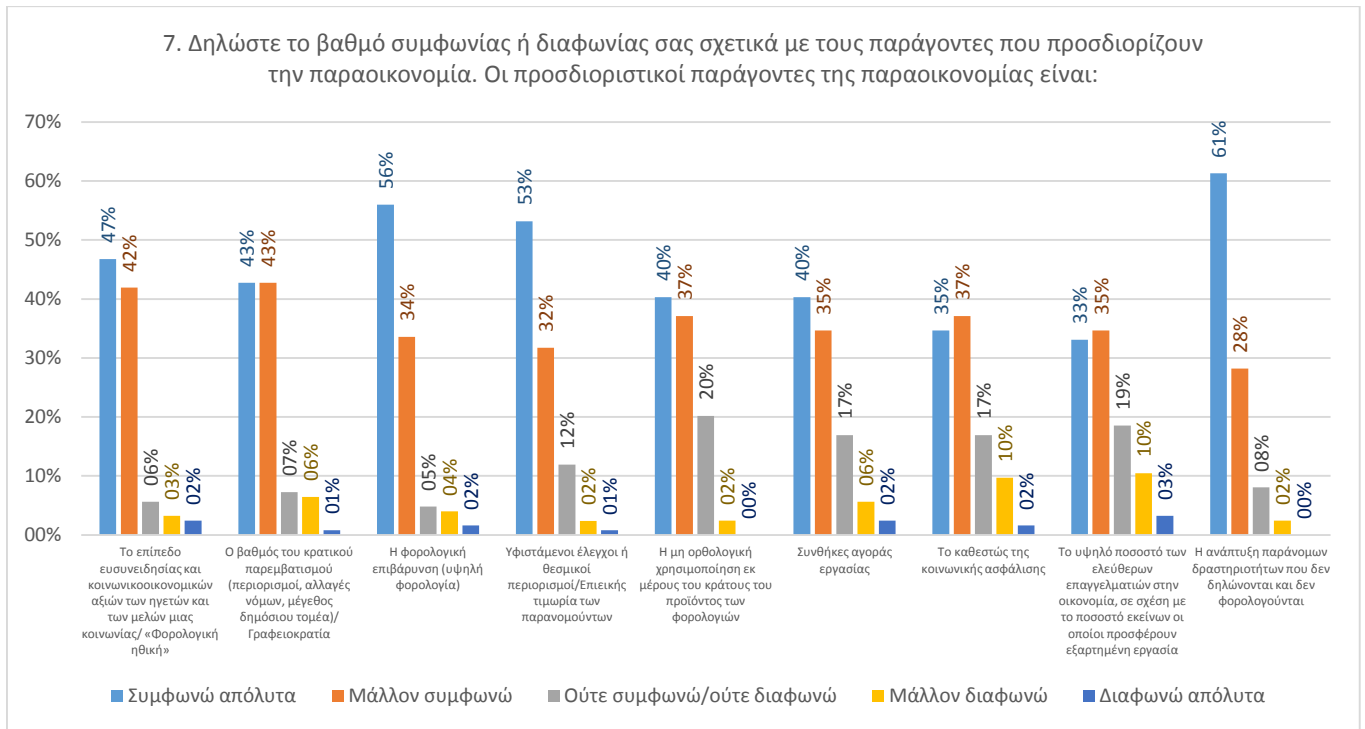
Από τις ληφθείσες απαντήσεις της **έβδομης** κατά σειρά **ερώτησης**, αναφορικά με τους προσδιοριστικούς παράγοντες της παραοικονομίας, προέκυψε ο Πίνακας 4-7.

Πίνακας 4-7
Προσδιοριστικοί παράγοντες παραοικονομίας

7. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας σχετικά με τους παράγοντες που προσδιορίζουν την παραοικονομία. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας είναι:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Συμφωνώ απόλυτα		Μάλλον συμφωνώ		Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ		Μάλλον διαφωνώ		Διαφωνώ απόλυτα	
Το επίπεδο ευσυνειδησίας και κοινωνικοοικονομικών αξιών των ηγετών και των μελών μιας κοινωνίας/ «Φορολογική ηθική»	58	46,8%	52	41,9%	7	5,6%	4	3,2%	3	2,4%
Ο βαθμός του κρατικού παρεμβατισμού (περιορισμοί, αλλαγές νόμων, μέγεθος δημόσιου τομέα)/ Γραφειοκρατία	53	42,7%	53	42,7%	9	7,3%	8	6,5%	1	0,8%
Η φορολογική επιβάρυνση (υψηλή φορολογία)	70	56,0%	42	33,6%	6	4,8%	5	4,0%	2	1,6%
Υφιστάμενοι έλεγχοι ή θεσμικοί περιορισμοί/Επιεικής τιμωρία των παρανομούντων	67	53,2%	40	31,7%	15	11,9%	3	2,4%	1	0,8%
Η μη ορθολογική χρησιμοποίηση εκ μέρους του κράτους του προϊόντος των φορολογιών	50	40,3%	46	37,1%	25	20,2%	3	2,4%	0	0,0%
Συνθήκες αγοράς εργασίας	50	40,3%	43	34,7%	21	16,9%	7	5,6%	3	2,4%
Το καθεστώς της κοινωνικής ασφάλισης	43	34,7%	46	37,1%	21	16,9%	12	9,7%	2	1,6%
Το υψηλό ποσοστό των ελεύθερων επαγγελματιών στην οικονομία, σε σχέση με το ποσοστό εκείνων οι οποίοι προσφέρουν εξαρτημένη εργασία	41	33,1%	43	34,7%	23	18,5%	13	10,5%	4	3,2%
Η ανάπτυξη παράνομων δραστηριοτήτων που δεν δηλώνονται και δεν φορολογούνται	76	61,3%	35	28,2%	10	8,1%	3	2,4%	0	0,0%

Όπως φαίνεται και στον ανωτέρω πίνακα, σημαντικό ποσοστό απόλυτης συμφωνίας, καταλαμβάνει ο παράγοντας *ανάπτυξη παράνομων δραστηριοτήτων* με 61,3% και ακολουθούν η *υψηλή φορολογική επιβάρυνση* με 56%, οι *υφιστάμενοι έλεγχοι και η επιεικής τιμωρία* με 53,2%, το *επίπεδο ευσυνειδησίας και κοινωνικοοικονομικών αξιών των ηγετών και η φορολογική ηθική* με 46,8% (Διάγραμμα 4-22). Το ίδιο ωστόσο ποσοστό ερωτηθέντων, δηλαδή το 42,7% συμφωνεί ή μάλλον συμφωνεί στο βαθμό κρατικού παρεμβατισμού, ενώ οι υπόλοιποι παράγοντες που τέθηκαν στην κρίση τους, κατέλαβαν βαθμό απόλυτης συμφωνίας ή μάλλον συμφωνίας, μεταξύ 30% με 40%.

Διάγραμμα: 4-22
Προσδιοριστικοί παράγοντες παραοικονομίας

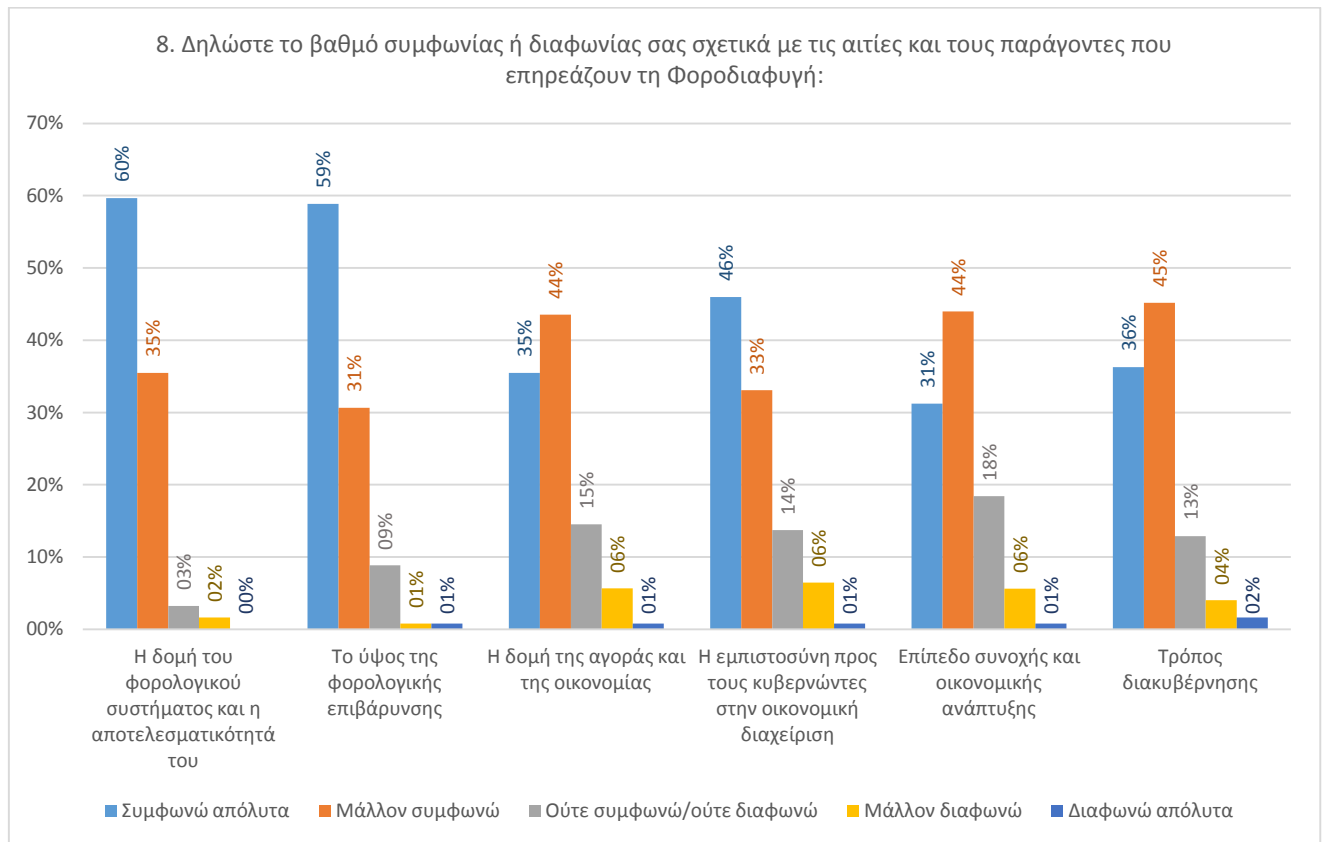
Όσον αφορά στις αιτίες που οδηγούν στην φοροδιαφυγή, που αποτελούν την **όγδοη ερώτηση** (Πίνακας 4-8), οι ερωτώμενοι **συμφωνούν απόλυτα** σε ποσοστό 59,7% ότι η **δομή του φορολογικού συστήματος** είναι ο κύριος παράγοντας που επηρεάζει την φοροδιαφυγή και ακολούθως, το 58,9% πιστεύει ότι **το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης** είναι βασική αιτία φοροδιαφυγής, ενώ το 46% θεωρεί την **εμπιστοσύνη προς τους κυβερνώντες** σημαντικό παράγοντα.

Πίνακας 4-8
Εκτιμήσεις αιτιών και παραγόντων φοροδιαφυγής

8. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας σχετικά με τις αιτίες και τους παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Συμφωνώ απόλυτα		Μάλλον συμφωνώ		Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ		Μάλλον διαφωνώ		Διαφωνώ απόλυτα	
Η δομή του φορολογικού συστήματος και η αποτελεσματικότητά του	74	59,7%	44	35,5%	4	3,2%	2	1,6%	0	0,0%
Το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης	73	58,9%	38	30,6%	11	8,9%	1	0,8%	1	0,8%
Η δομή της αγοράς και της οικονομίας	44	35,5%	54	43,5%	18	14,5%	7	5,6%	1	0,8%
Η εμπιστοσύνη προς τους κυβερνώντες στην οικονομική διαχείριση	57	46,0%	41	33,1%	17	13,7%	8	6,5%	1	0,8%
Επίπεδο συνοχής και οικονομικής ανάπτυξης	39	31,2%	55	44,0%	23	18,4%	7	5,6%	1	0,8%
Τρόπος διακυβέρνησης	45	36,3%	56	45,2%	16	12,9%	5	4,0%	2	1,6%

Μάλλον συμφωνεί, ποσοστό 45,2% και 43,5% αντίστοιχα, ότι ο τρόπος διακυβέρνησης

και η δομή της αγοράς και της οικονομίας, επηρεάζουν το ύψος της φοροδιαφυγής. Τα ποσοστά όλων των παραγόντων παρουσιάζονται στο παρακάτω Διάγραμμα 4-23.

Διάγραμμα: 4-23
Εκτιμήσεις αιτιών και παραγόντων φοροδιαφυγής

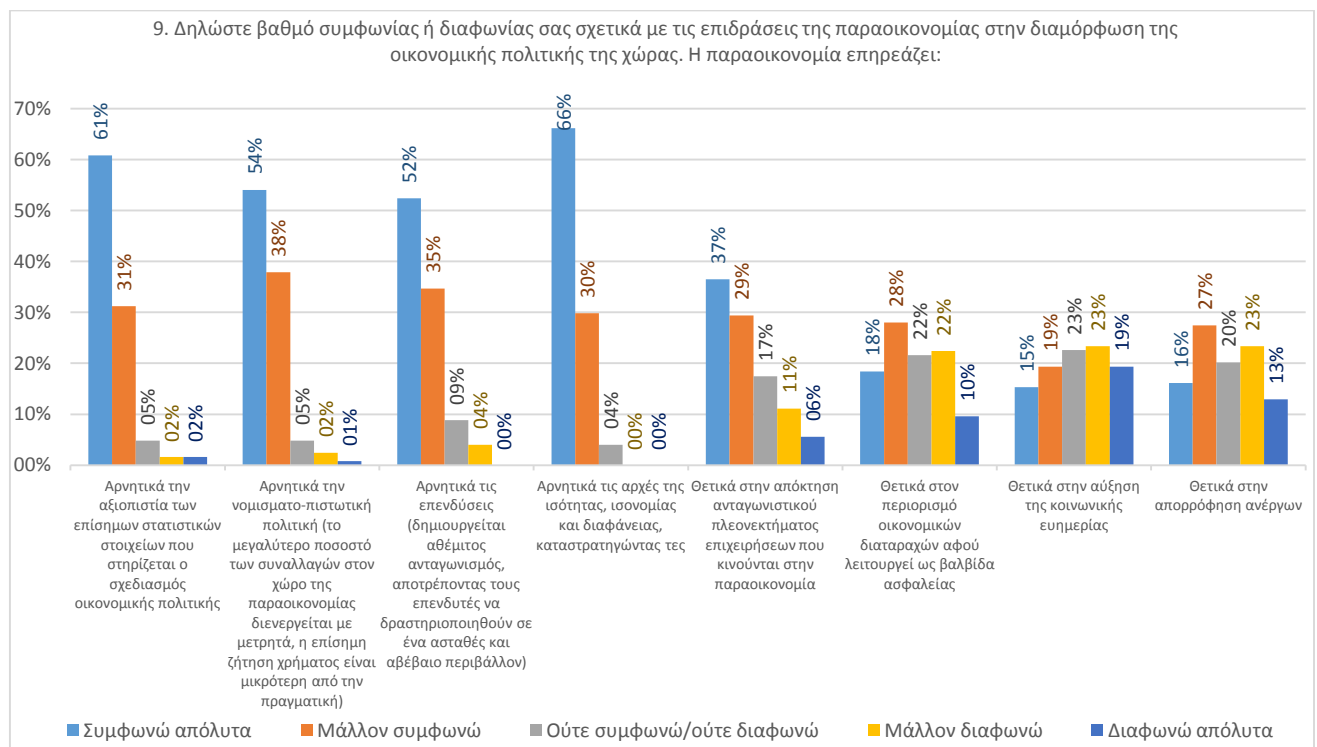
4.3.1.4 *Επιδράσεις των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική*

Αναφορικά με τις επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική πολιτική που τέθηκε ως **ένατη ερώτηση** (Πίνακας 4-9), μεγάλα ποσοστά **απόλυτης συμφωνίας** λαμβάνουν οι απαντήσεις που αφορούν στις αρνητικές συνέπειες της παραοικονομίας, με την **στρέβλωση των αρχών ισότητας, ισονομίας και διαφάνειας** να λαμβάνει το 66,1% του δείγματος και ακολουθούν με 60,8% στην **αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων**, 54% στη **νομισματο-πιστωτική πολιτική**, 52,4% οι επιδράσεις στις επενδύσεις, ενώ μόνο το 36,5% συμφωνεί απόλυτα ότι η παραοικονομία επιδρά θετικά στην απόκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Σε ποσοστό 28% και 27,4% μάλλον συμφώνησαν ή παρέμεναν ουδέτεροι αντίστοιχα, οι ερωτώμενοι στις θετικές επιδράσεις του φαινομένου στον περιορισμό των οικονομικών διαταραχών όπως και τις θετικές επιδράσεις στην ανεργία και μόνο το 18,4% και 16,1% αντίστοιχα, συμφώνησε απόλυτα.

Πίνακας 4-9
Βαθμός συμφωνίας των επιδράσεων της παραοικονομίας στην οικονομική πολιτική

9. Δηλώστε βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας σχετικά με τις επιδράσεις της παραοικονομίας στην διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής της χώρας. Η παραοικονομία επηρεάζει:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Συμφωνώ απόλυτα		Μάλλον συμφωνώ		Ούτε συμφωνώ/ ούτε διαφωνώ		Μάλλον διαφωνώ		Διαφωνώ απόλυτα	
Αρνητικά την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων που στηρίζεται ο σχεδιασμός οικονομικής πολιτικής	76	60,8%	39	31,2%	6	4,8%	2	1,6%	2	1,6%
Αρνητικά την νομισματο-πιστωτική πολιτική (το μεγαλύτερο ποσοστό των συναλλαγών στον χώρο της παραοικονομίας διενεργείται με μετρητά, η επίσημη ζήτηση χρήματος είναι μικρότερη από την πραγματική)	67	54,0%	47	37,9%	6	4,8%	3	2,4%	1	0,8%
Αρνητικά τις επενδύσεις (δημιουργείται αθέμιτος ανταγωνισμός, αποτρέποντας τους επενδυτές να δραστηριοποιηθούν σε ένα ασταθές και αβέβαιο περιβάλλον)	65	52,4%	43	34,7%	11	8,9%	5	4,0%	0	0,0%
Αρνητικά τις αρχές της ισότητας, ισονομίας και διαφάνειας, καταστρατηγώντας τις	82	66,1%	37	29,8%	5	4,0%	0	0,0%	0	0,0%
Θετικά στην απόκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος επιχειρήσεων που κινούνται στην παραοικονομία	46	36,5%	37	29,4%	22	17,5%	14	11,1%	7	5,6%
Θετικά στον περιορισμό οικονομικών διαταραχών αφού λειτουργεί ως βαλβίδα ασφαλείας	23	18,4%	35	28,0%	27	21,6%	28	22,4%	12	9,6%
Θετικά στην αύξηση της κοινωνικής ευημερίας	19	15,3%	24	19,4%	28	22,6%	29	23,4%	24	19,4%
Θετικά στην απορρόφηση ανέργων	20	16,1%	34	27,4%	25	20,2%	29	23,4%	16	12,9%

Διαγραμματικά οι απαντήσεις των ερωτώμενων παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 4-24.

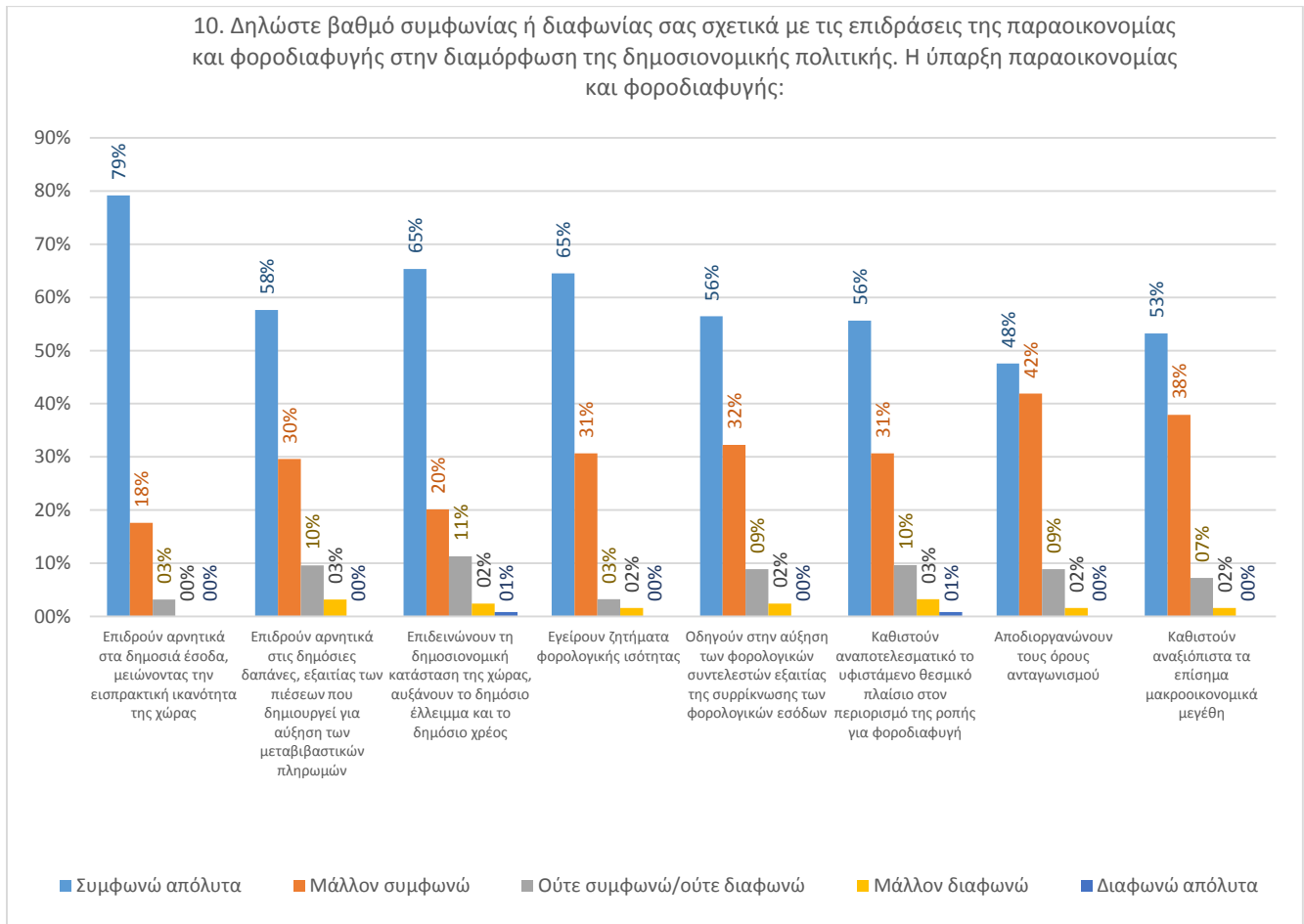
Διάγραμμα: 4-24
Βαθμός συμφωνίας των επιδράσεων της παραοικονομίας στην οικονομική πολιτική

Βασικές επιπτώσεις της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των ερωτώμενων στην **δέκατη ερώτηση** (Πίνακας 4-10, Διάγραμμα 4-25), θεωρούνται κατά φθίνον ποσοστό: η επιδείνωση της εισπρακτικής ικανότητας της χώρας, αφού το 79,2% του δείγματος της έρευνας *συμφωνεί απόλυτα* ότι η ύπαρξη της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής επιδρούν *αρνητικά στα δημόσια έσοδα*, το 65,3% είναι σίγουρο ότι *επιδεινώνεται η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας*, ακολούθως το 64,5% ότι *εγείρουν ζητήματα φορολογικής ισότητας*, ενώ οι υπόλοιπες επιδράσεις των φαινομένων αυτών λαμβάνουν ποσοστά απόλυτης συμφωνίας άνω του 50% των ερωτηθέντων.

Πίνακας 4-10
Εκτίμηση των επιδράσεων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

10. Δηλώστε βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας σχετικά με τις επιδράσεις της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην διαμόρφωση της δημοσιονομικής πολιτικής. Η ύπαρξη παραοικονομίας και φοροδιαφυγής:	Συγγνώμη	Ποσοστό	Συγγνώμη	Ποσοστό	Συγγνώμη	Ποσοστό	Συγγνώμη	Ποσοστό	Συγγνώμη	Ποσοστό
	Συμφωνά απόλυτα		Μάλλον συμφωνά		Ούτε συμφωνά/ούτε διαφωνά		Μάλλον διαφωνά		Διαφωνά απόλυτα	
Επιδρούν αρνητικά στα δημοσιά έσοδα, μειώνοντας την εισπρακτική ικανότητα της χώρας	99	79,2%	22	17,6%	4	3,2%	0	0,0%	0	0,0%
Επιδρούν αρνητικά στις δημόσιες δαπάνες, εξαιτίας των πιέσεων που δημιουργεί για αύξηση των μεταβιβαστικών πληρωμών	72	57,6%	37	29,6%	12	9,6%	4	3,2%	0	0,0%
Επιδεινώνουν τη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας, αυξάνουν το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος	81	65,3%	25	20,2%	14	11,3%	3	2,4%	1	0,8%
Εγείρουν ζητήματα φορολογικής ισότητας	80	64,5%	38	30,6%	4	3,2%	2	1,6%	0	0,0%
Οδηγούν στην αύξηση των φορολογικών συντελεστών εξαιτίας της συρρίκνωσης των φορολογικών εσόδων	70	56,5%	40	32,3%	11	8,9%	3	2,4%	0	0,0%
Καθιστούν αναποτελεσματικό το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο στον περιορισμό της ροπής για φοροδιαφυγή	69	55,6%	38	30,6%	12	9,7%	4	3,2%	1	0,8%
Αποδιοργανώνουν τους όρους ανταγωνισμού	59	47,6%	52	41,9%	11	8,9%	2	1,6%	0	0,0%
Καθιστούν αναξιόπιστα τα επίσημα μακροοικονομικά μεγέθη	66	53,2%	47	37,9%	9	7,3%	2	1,6%	0	0,0%

Μεγάλα ποσοστά ωστόσο των ερωτηθέντων (30%-42%) *μάλλον συμφωνούν* με επιδράσεις της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής όπως, την *αποδιοργάνωση των όρων ανταγωνισμού της αγοράς* (41,9%), την *αναξιόπιστία των επίσημων μακροοικονομικών μεγεθών* (37,9%) ή την *αύξηση των φορολογικών συντελεστών* (32,3%), την *αναποτελεσματικότητα του θεσμικού πλαισίου* και την *φορολογική ανισότητα* (30,6%).

Διάγραμμα: 4-25

Εκτίμηση των επιδράσεων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

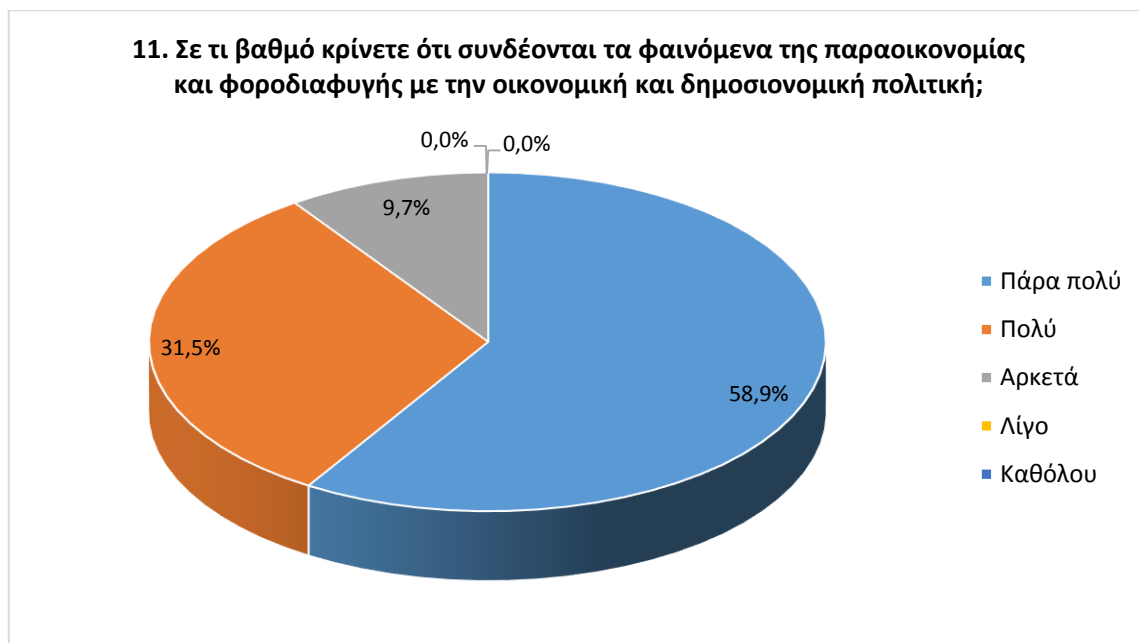
Προκειμένου να ανιχνευτούν οι αντιλήψεις των ελεγκτών αναφορικά με την σύνδεση των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής με την οικονομική και δημοσιονομική πολιτική της χώρας, τέθηκε η εντέκατη ερώτηση (Πίνακας 4-11, Διάγραμμα 4-26).

Πίνακας 4-11

Σύνδεση παραοικονομίας και φοροδιαφυγής με οικονομική και δημοσιονομική πολιτική

11. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι συνδέονται τα φαινόμενα της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής με την οικονομική και δημοσιονομική πολιτική;	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ	73	58,9%
Πολύ	39	31,5%
Αρκετά	12	9,7%
Λίγο	0	0,0%
Καθόλου	0	0,0%

Από τα δεδομένα των απαντήσεων ποσοστό ύψους 58,9% πιστεύει ότι υπάρχει απόλυτη σύνδεση, το 31,5% ότι συνδέονται πολύ, ενώ ποσοστό 9,7% πιστεύει ότι συνδέονται αρκετά.

Διάγραμμα: 4-26

Σύνδεση παραοικονομίας και φοροδιαφυγής με οικονομική και δημοσιονομική πολιτική

4.3.1.5 Αποτύπωση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων τεχνικών ελέγχου και των διαθέσιμων μέσων που κατέχουν οι ελεγκτές για την αποκάλυψη και πάταξη των φαινομένων

Αναφορικά με τη διαθεσιμότητα εργαλείων και υποστηρικτικών μέσων ελέγχου, που αποτελούσε ζητούμενο της δωδέκατης ερώτησης, ελήφθησαν οι απαντήσεις που αναγράφονται στον Πίνακα 4-12.

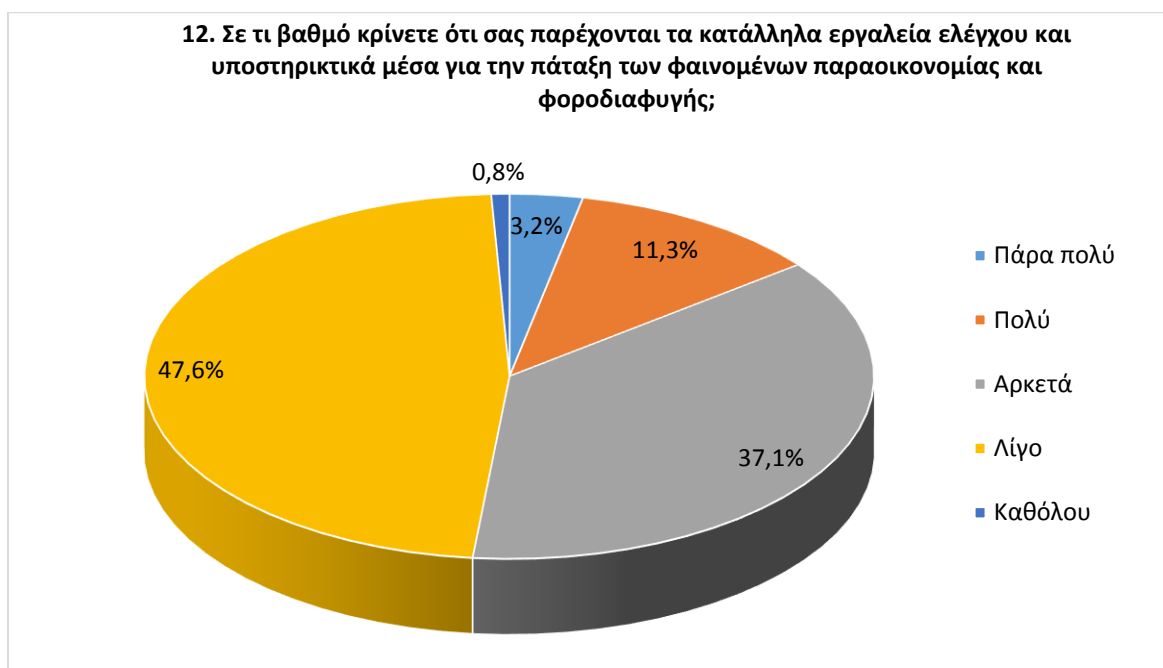
Πίνακας 4-12

Εκτίμηση επάρκειας εργαλείων και υποστηρικτικών μέσων ελέγχου

12. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι σας παρέχονται τα κατάλληλα εργαλεία ελέγχου και υποστηρικτικά μέσα για την πάταξη των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής;									
Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ		Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου	
4	3,2%	14	11,3%	46	37,1%	59	47,6%	1	0,8%

Οι μισοί περίπου από τους ερωτώμενους ελεγκτές (47,6%), θεωρούν ότι δεν έχουν στη διάθεσή τους τα κατάλληλα εργαλεία και υποστηρικτικά μέσα για τον εντοπισμό και πάταξη των φαινομένων αφού ως προς αυτό απαντούν λίγο (Διάγραμμα 4-27). Μόνο το

3,2% απαντάει ότι διαθέτει πάρα πολύ τα κατάλληλα μέσα ενώ το 37,1% θεωρεί αρκετά.

Διάγραμμα: 4-27

Εκτίμηση επάρκειας εργαλείων και υποστηρικτικών μέσων ελέγχου

Στην δέκατη τρίτη ερώτηση (Πίνακας 4-13), αναφορικά με την επιμόρφωση των ελεγκτών σε θέματα που άπτονται του αντικειμένου τους, οι απαντήσεις μοιράστηκαν ως εξής: το 27,4% των ερωτηθέντων δηλώνει ότι έχει παρακολουθήσει ένα μόνο πρόγραμμα, το 26,6% κανένα, το 21,8% από τρία έως πέντε, το 15,3% δύο και μόνο το 8,9% δηλώνει ότι έχει παρακολουθήσει περισσότερα από πέντε σεμινάρια, (Διάγραμμα 4-28).

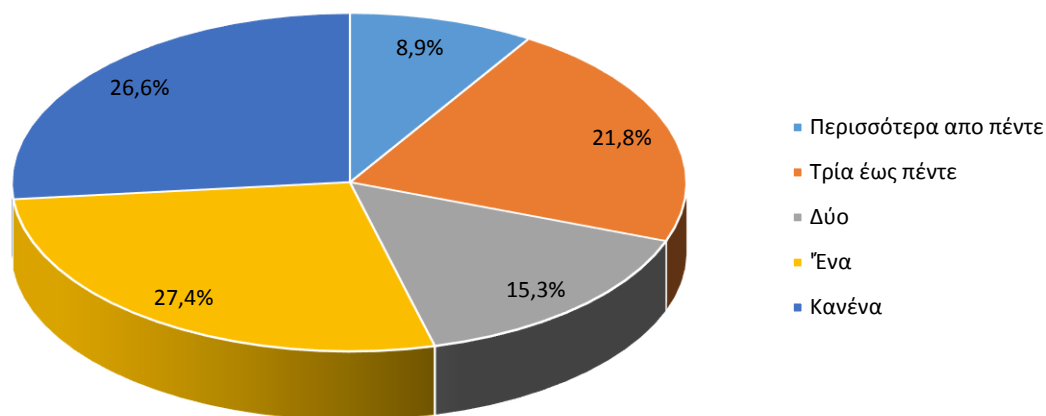
Πίνακας 4-13

Αριθμός εκπαιδευτικών σεμιναρίων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

13. Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή έχετε παρακολουθήσει;									
Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
Περισσότερα από πέντε		Τρία έως πέντε		Δύο		Ένα		Κανένα	
11	8,9%	27	21,8%	19	15,3%	34	27,4%	33	26,6%

Γίνεται αντιληπτό ότι περισσότεροι από τους μισούς ελεγκτές έχουν παρακολουθήσει μόνο ένα ή και κανένα σεμινάριο που να αφορά το αντικείμενο εργασίας τους, δηλαδή τις σύγχρονες μεθόδους ελέγχου φοροδιαφυγής και παραοικονομίας, δείχνοντας το περιορισμένο ενδιαφέρον των διοικούντων στην συνεχή επιμόρφωση των δημόσιων λειτουργών σε θέματα που άπτονται του αντικειμένου τους.

13. Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή έχετε παρακολουθήσει;

Διάγραμμα: 4-28

Αριθμός εκπαιδευτικών σεμιναρίων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

Στην επόμενη δέκατη τέταρτη ερώτηση, κατά την οποία ζητήθηκε η άποψη των ελεγκτών για τον βαθμό επάρκειας κατάρτισής τους σε σύγχρονα θέματα ελέγχου των φαινομένων, δόθηκαν οι απαντήσεις που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4-14.

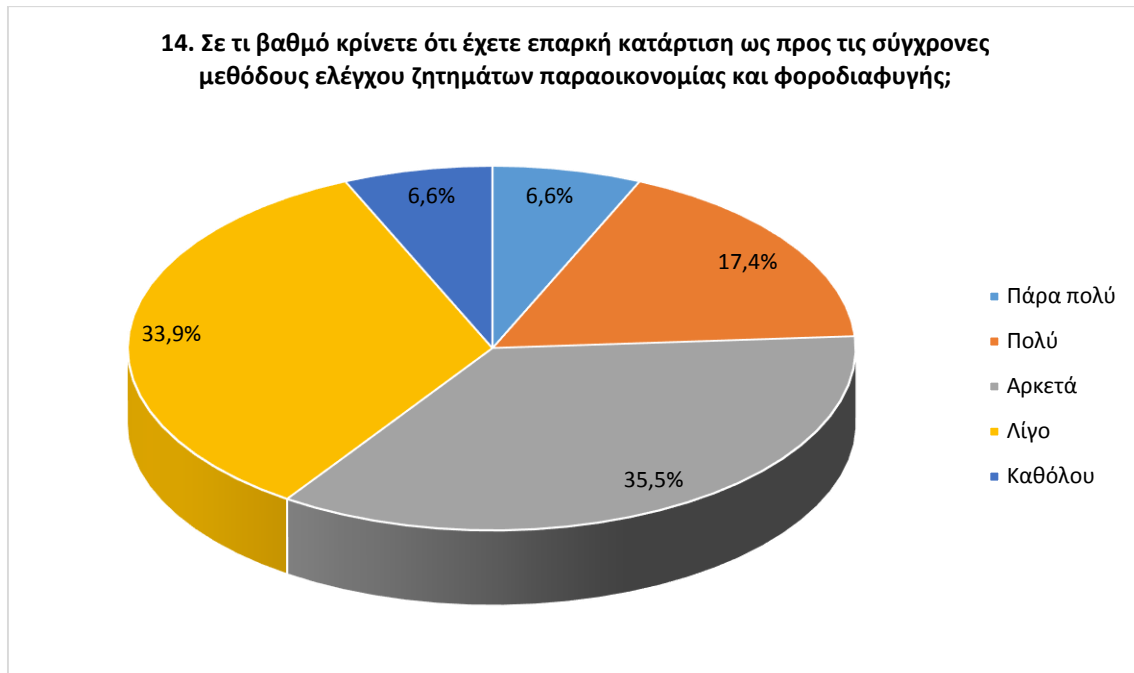
Πίνακας 4-14

Εκτίμηση επαρκή κατάρτισης

14. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι έχετε επαρκή κατάρτιση ως προς τις σύγχρονες μεθόδους ελέγχου ζητημάτων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής;									
Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ		Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου	
8	6,6%	21	17,4%	43	35,5%	41	33,9%	8	6,6%

Όπως φαίνεται από τον ανωτέρω πίνακα, μικρή απόκλιση παρουσιάζουν οι απαντήσεις του δείγματος *αρκετά* και *λίγο* στην εκτίμησή τους ως προς την *επάρκεια κατάρτισής τους σε σύγχρονες μεθόδους ελέγχου* των φαινομένων, λαμβάνοντας τιμές 35,5% και 33,9% αντίστοιχα. *Πολύ* καταρτισμένο θεωρείται το 17,4% των ερωτηθέντων, ενώ σε ποσοστό 6,6% οι ελεγκτές θεωρούνται *πάρα πολύ* και *καθόλου* καταρτισμένοι αντίστοιχα (Διάγραμμα 4-29).

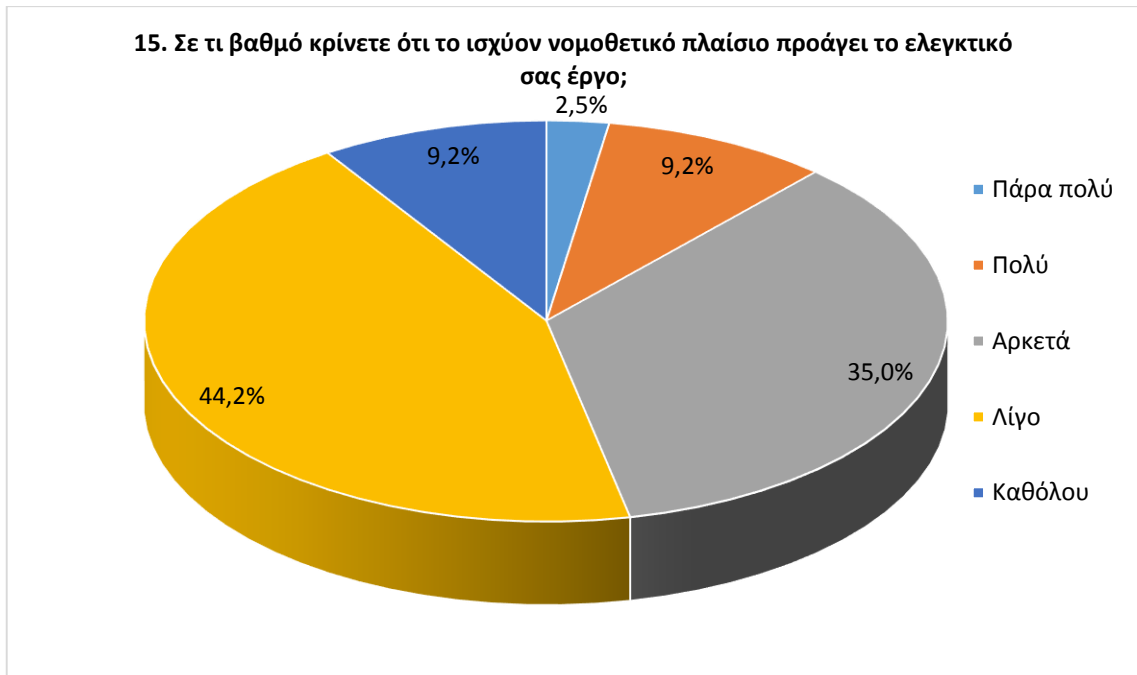
Διάγραμμα: 4-29
Εκτίμηση επαρκή κατάρτισης

Αναφορικά με τον βαθμό αποτελεσματικότητας του νομοθετικού πλαισίου στην εκτέλεση των καθηκόντων τους, οι ερωτώμενοι απάντησαν στην **δέκατη πέμπτη ερώτηση** ως εξής (Πίνακα 4-15):

Πίνακας 4-15
Βαθμός προαγωγής του ελεγκτικού έργου από το νομοθετικό πλαίσιο

15. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο προάγει το ελεγκτικό σας έργο;									
Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ		Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου	
3	2,5%	11	9,2%	42	35,0%	53	44,2%	11	9,2%

Αξιοσημείωτο είναι ότι μόνο το 2,5% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι το *ισχύον νομοθετικό πλαίσιο προάγει το ελεγκτικό τους έργο*, ενώ ίδια ποσοστά (9,2%) καταλαμβάνουν οι απαντήσεις *πολύ* και *καθόλου*. Μόνο το 35% θεωρεί ότι το έργο τους προάγεται *αρκετά* από το ισχύον πλαίσιο, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ήτοι 44,2% το θεωρεί *λίγο* βοηθητικό. Διαφαίνεται και από την παρούσα μελέτη, ότι το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο καθίσταται *αναποτελεσματικό* στην περιστολή της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας (Διάγραμμα 4-30).

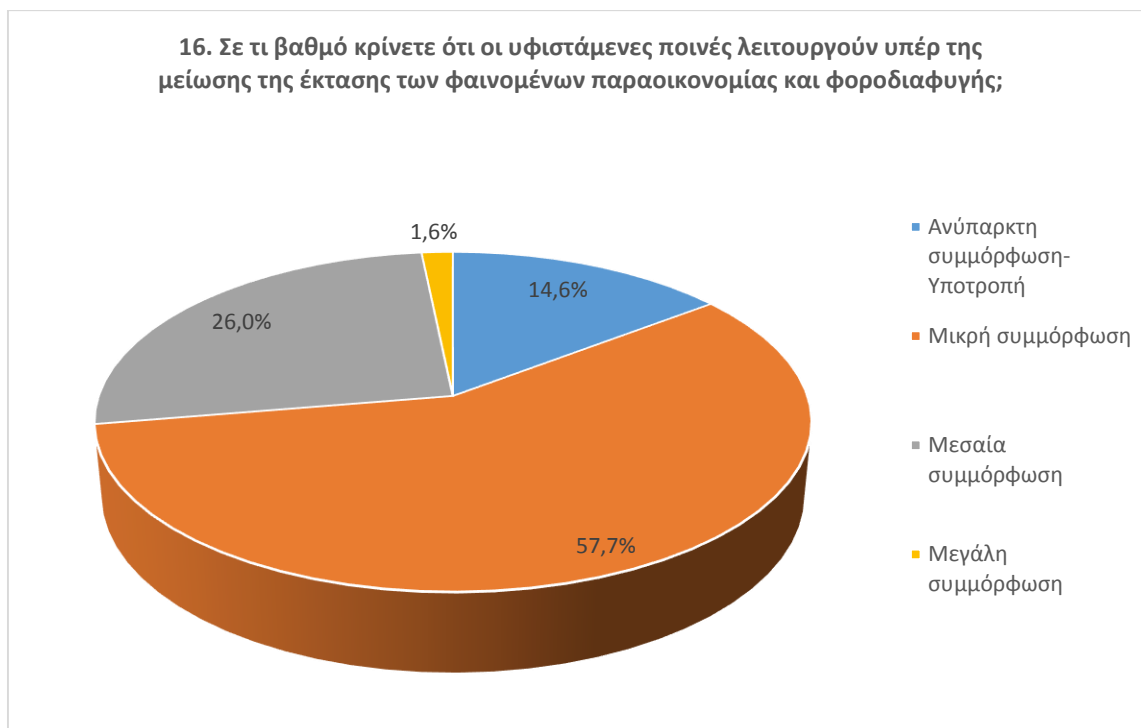
Διάγραμμα: 4-30
Βαθμός προαγωγής του ελεγκτικού έργου από το νομοθετικό πλαίσιο

Όσον αφορά στις εκτιμήσεις των ερωτώμενων σε σχέση με το βαθμό συμμόρφωσης των ατόμων που φοροδιαφεύγουν ή δραστηριοποιούνται στην κρυφή οικονομία, από το υφιστάμενο «τιμωρητικό» πλαίσιο, που τέθηκε στην **δέκατη έκτη** κατά σειρά **ερώτηση** (Πίνακας 4-16), επικρατεί η άποψη ότι οι υφιστάμενες ποινές καθίστανται αναποτελεσματικές επιφέροντας *μικρή συμμόρφωση*.

Πίνακας 4-16
Βαθμός περιορισμού της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής από τις υφιστάμενες ποινές

16. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι οι υφιστάμενες ποινές λειτουργούν υπέρ της μείωσης της έκτασης των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής;	Συχνότητα	Ποσοστό
Ανύπαρκτη συμμόρφωση- Υποτροπή	18	14,6%
Μικρή συμμόρφωση	71	57,7%
Μεσαία συμμόρφωση	32	26,0%
Μεγάλη συμμόρφωση	2	1,6%

Αναλυτικότερα, οι υφιστάμενες ποινές επιφέρουν *μικρή συμμόρφωση* σε ποσοστό 57,7%, ενώ μόλις το 26% πιστεύει ότι πετυχαίνουν *μεσαία συμμόρφωση*. *Ανύπαρκτη συμμόρφωση* θεωρεί ότι επιφέρουν οι υφιστάμενες ποινές το 14,6% των ερωτηθέντων ενώ μόλις 1,6% πιστεύει ότι οι ποινές μειώνουν τα φαινόμενα (Διάγραμμα 4-31).

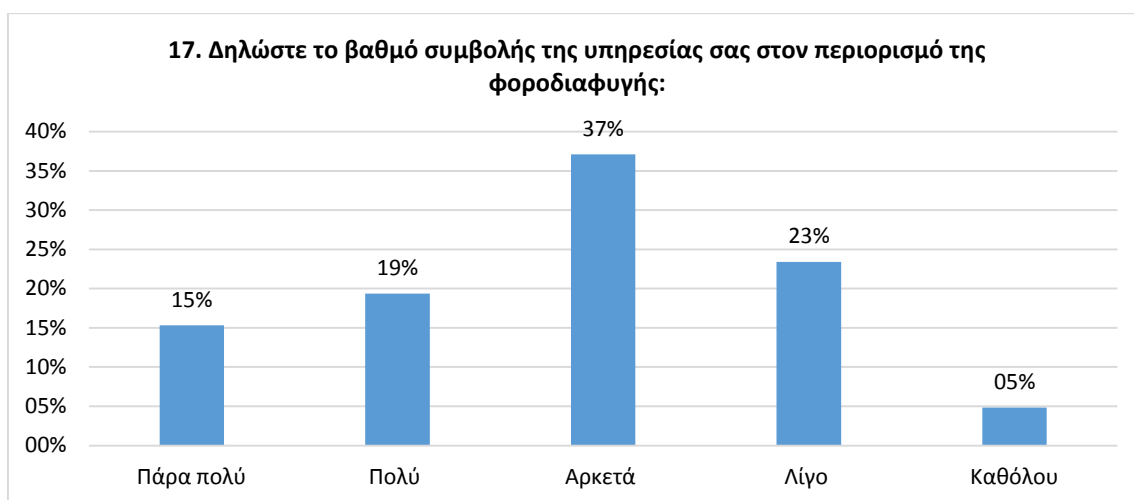
Διάγραμμα: 4-31
Βαθμός περιορισμού της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής από τις υφιστάμενες ποινές

Η πεποίθηση των ερωτώμενων αναφορικά με το βαθμό αποτελεσματικότητας της υπηρεσίας τους στην πάταξη των φαινομένων, τέθηκε στην **δέκατη έβδομη ερώτηση** (Πίνακας 4-17).

Πίνακας 4-17
Βαθμός συμβολής της υπηρεσίας στον περιορισμό της φοροδιαφυγής

17. Δηλώστε το βαθμό συμβολής της υπηρεσίας σας στον περιορισμό της φοροδιαφυγής:	Συχνότητα	Ποσοστό
Πάρα πολύ	19	15,3%
Πολύ	24	19,4%
Αρκετά	46	37,1%
Λίγο	29	23,4%
Καθόλου	6	4,8%

Το 37,1% των υπάλληλων ελεγκτικών υπηρεσιών της Αττικής, έχουν την πεποίθηση ότι η Υπηρεσία στην οποία υπηρετούν συμβάλει *αρκετά* στον περιορισμό της φοροδιαφυγής, το 23,4% από αυτούς θεωρεί ότι συμβάλει *λίγο*, το 19,4% *πολύ* και μόνο το 15,3% πιστεύει ότι η υπηρεσία τους βοηθάει *πάρα πολύ* στον περιορισμό του φαινομένου. Το 4,8% θεωρεί ότι η υπηρεσία τους δεν επηρεάζει *καθόλου* την έκταση της φοροδιαφυγής (Διάγραμμα 4-32).

Διάγραμμα: 4-32
Βαθμός συμβολής της υπηρεσίας στον περιορισμό της φοροδιαφυγής

4.3.1.6 Προτεινόμενα μέτρα και πολιτικές αντιμετώπισης των φαινομένων από τους ελεγκτές

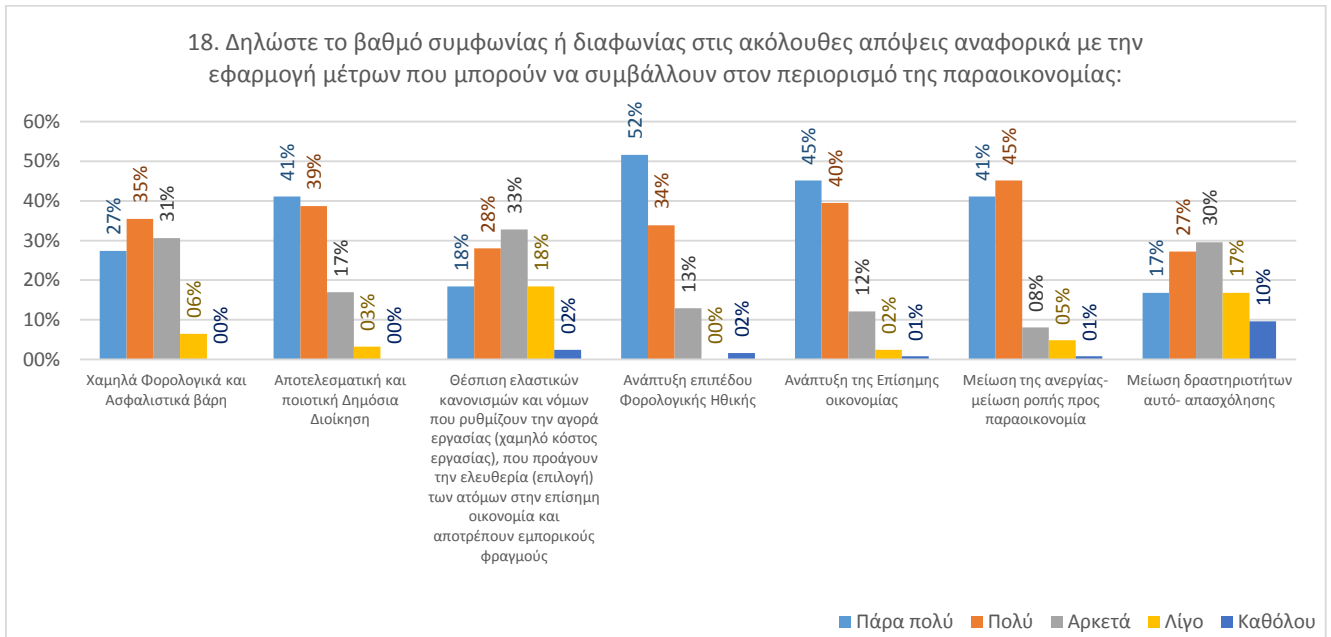
Αναφορικά με την εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλουν στον περιορισμό της παραοικονομίας, ζητήθηκε στην **δέκατη όγδοη** κατά σειρά **ερώτηση**, η γνώμη των ερωτώμενων επί συγκεκριμένων απόψεων. Οι απαντήσεις παρατίθενται αναλυτικά στον παρακάτω Πίνακα 4-18:

Πίνακας 4-18
Βαθμός συμφωνίας μέτρων περιορισμού παραοικονομίας

18. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας στις ακόλουθες απόψεις αναφορικά με την εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλουν στον περιορισμό της παραοικονομίας:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Πάρα πολύ		Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου	
Χαμηλά Φορολογικά και Ασφαλιστικά βάρη	34	27,4%	44	35,5%	38	30,6%	8	6,5%	0	0,0%
Αποτελεσματική και ποιοτική Δημόσια Διοίκηση	51	41,1%	48	38,7%	21	16,9%	4	3,2%	0	0,0%
Θέσπιση ελαστικών κανονισμών και νόμων που ρυθμίζουν την αγορά εργασίας (χαμηλό κόστος εργασίας), που προάγουν την ελευθερία (επιλογή) των ατόμων στην επίσημη οικονομία και αποτρέπουν εμπορικούς φραγμούς	23	18,4%	35	28,0%	41	32,8%	23	18,4%	3	2,4%
Ανάπτυξη επιπέδου Φορολογικής Ηθικής	64	51,6%	42	33,9%	16	12,9%	0	0,0%	2	1,6%
Ανάπτυξη της Επίσημης οικονομίας	56	45,2%	49	39,5%	15	12,1%	3	2,4%	1	0,8%
Μείωση της ανεργίας-μείωση ροπής προς παραοικονομία	51	41,1%	56	45,2%	10	8,1%	6	4,8%	1	0,8%
Μείωση δραστηριοτήτων αυτό-απασχόλησης	21	16,8%	34	27,2%	37	29,6%	21	16,8%	12	9,6%

Σύμφωνα με το δείγμα της έρευνας βασικό μέτρο περιορισμού της παραοικονομίας αποτελεί η **ανάπτυξη του επιπέδου της φορολογικής ηθικής του λαού (51,6%)** και ακολουθούν κατά φθίνον ποσοστό: η **ανάπτυξη της επίσημης οικονομίας (45,2%)**, η **αποτελεσματική και ποιοτική Δημόσια Διοίκηση (41,1%)**. Αξιοσημείωτο επίσης, είναι το γεγονός ότι η **μείωση της ανεργίας** δεν θεωρείται **πάρα πολύ** σημαντικό μέτρο, αφού έλαβε

41,1%, αλλά πολύ σημαντικό σε ποσοστό 45,2%. Η μείωση της αυτοαπασχόλησης επιπλέον, δεν επηρεάζει τόσο την έκταση της παραοικονομίας μιας και το 29,6% (μεγαλύτερο ποσοστό) δίνει την απάντηση *αρκετά* και μόνο το 16,8% *πάρα πολύ* (Διάγραμμα 4-33).

Διάγραμμα: 4-33
Βαθμός συμφωνίας μέτρων περιορισμού παραοικονομίας

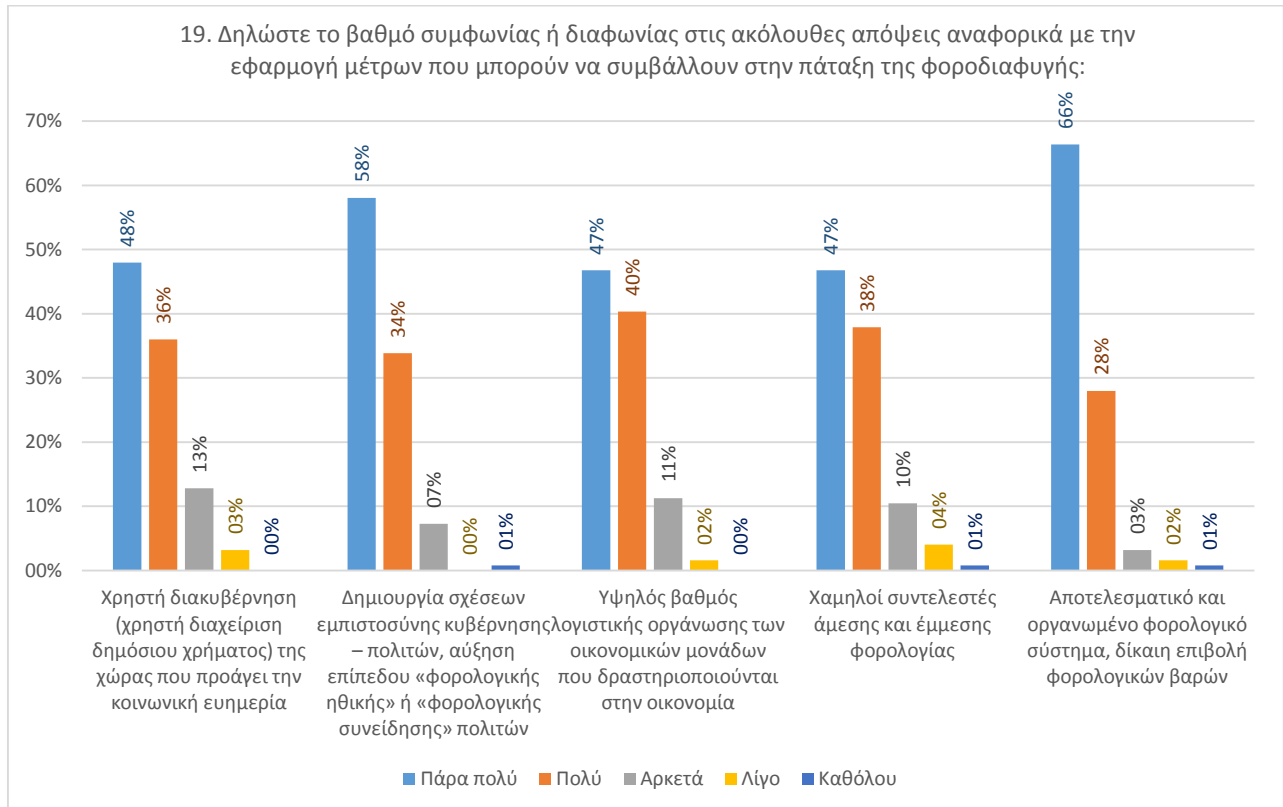
Στην αξιολόγηση συγκεκριμένων μέτρων περιστολής της φοροδιαφυγής, οι ελεγκτές απαντώντας στην σχετική **δέκατη ένατη ερώτηση**, έκριναν ως εξής (Πίνακας 4-19):

Πίνακας 4-19
Βαθμός συμφωνίας μέτρων πάταξης φοροδιαφυγής

19. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας στις ακόλουθες απόψεις αναφορικά με την εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στην πάταξη της φοροδιαφυγής:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου					
Χρηστή διακυβέρνηση (χρηστή διαχείριση δημόσιου χρήματος) της χώρας που προάγει την κοινωνική ευημερία	60	48,0%	45	36,0%	16	12,8%	4	3,2%	0	0,0%
Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης κυβέρνησης – πολιτών, αύξηση επιπέδου «φορολογικής ηθικής» ή «φορολογικής συνείδησης» πολιτών	72	58,1%	42	33,9%	9	7,3%	0	0,0%	1	0,8%
Υψηλός βαθμός λογιστικής οργάνωσης των οικονομικών μονάδων που δραστηριοποιούνται στην οικονομία	58	46,8%	50	40,3%	14	11,3%	2	1,6%	0	0,0%
Χαμηλοί συντελεστές άμεσης και έμμεσης φορολογίας	58	46,8%	47	37,9%	13	10,5%	5	4,0%	1	0,8%
Αποτελεσματικό και οργανωμένο φορολογικό σύστημα, δίκαιη επιβολή φορολογικών βαρών	83	66,4%	35	28,0%	4	3,2%	2	1,6%	1	0,8%

Ως βασικότερο μέτρο πάταξης της φοροδιαφυγής, το 66,4% του δείγματος θεωρεί *το αποτελεσματικό και οργανωμένο φορολογικό σύστημα και τη δίκαιη επιβολή φορολογικών*

βαρών, ακολούθως το 58,1% την δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης κυβέρνησης πολιτών και αύξηση του επιπέδου της φορολογικής ηθικής ή συνείδησης των πολιτών, ενώ ποσοστό 48% συγκεντρώνει το μέτρο χρηστής διακυβέρνησης. Τέλος, ποσοστά 46,8% λαμβάνουν οι απαντήσεις υψηλός βαθμός λογιστικής οργάνωσης των οικονομικών μονάδων που δραστηριοποιούνται στην οικονομία και χαμηλοί συντελεστές άμεσης και έμμεσης φορολογίας (Πίνακας 4-19, Διάγραμμα 4-34).

Διάγραμμα: 4-34
Βαθμός συμφωνίας μέτρων πάταξης φοροδιαφυγής

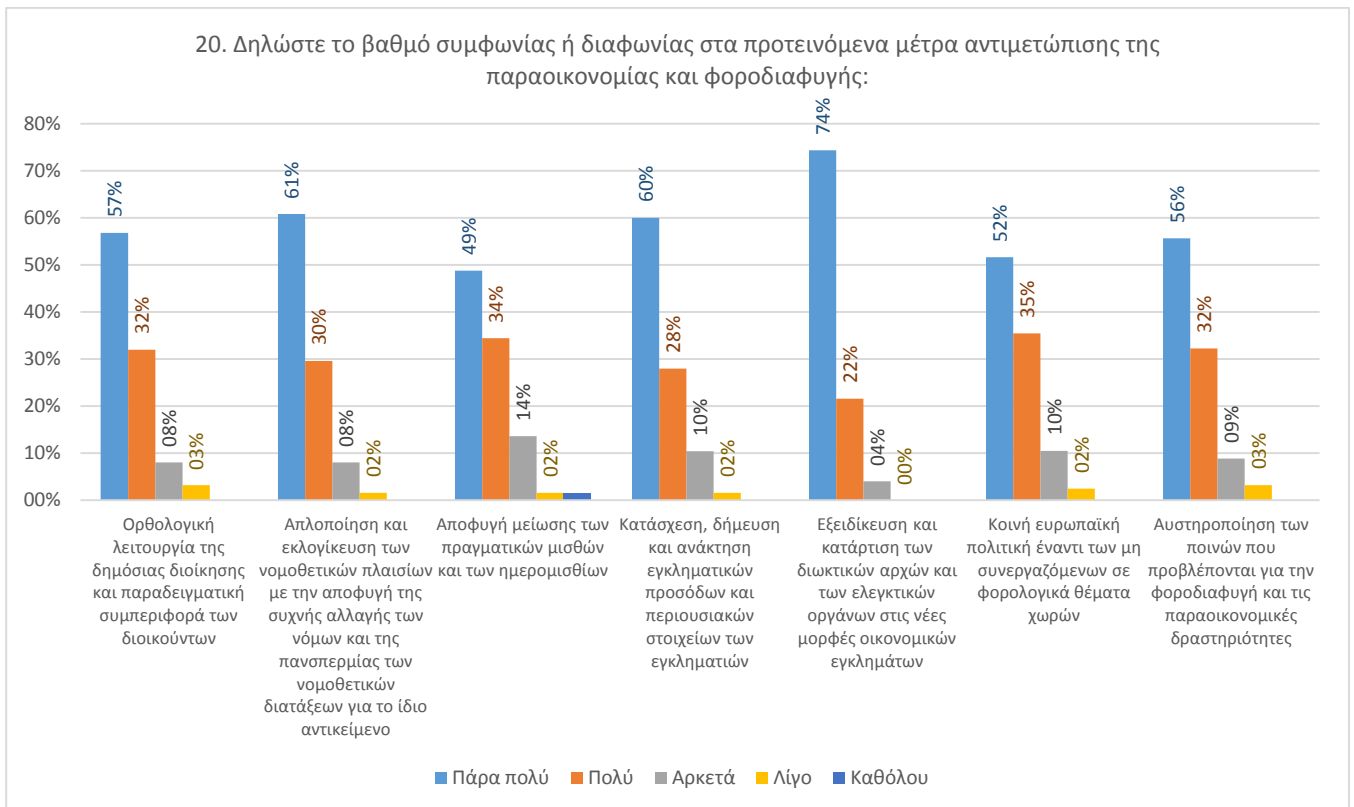
Στην **εικοστή ερώτηση** ζητήθηκε η γνώμη των ελεγκτών επί συγκεκριμένων απόψεων αντιμετώπισης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής. Οι απαντήσεις του δείγματος παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 4-20 και το Διάγραμμα 4-35.

Πιο συγκεκριμένα, η εξειδίκευση και κατάρτιση των διωκτικών αρχών και των ελεγκτικών οργάνων στις νέες μορφές οικονομικών εγκλημάτων, θεωρείται το σημαντικότερο μέτρο καταστολής των φαινομένων που ταλανίζουν την Ελληνική οικονομία, λαμβάνοντας τιμή 74,4%, με την απλοποίηση και εκλογίκευση των νομοθετικών πλαισίων, την αποφυγή της συχνής αλλαγής των νόμων και της πανσπερμίας των νομοθετικών διατάξεων για το ίδιο αντικείμενο να ακολουθεί σε ποσοστό 60,8%.

Πίνακας 4-20
Βαθμός συμφωνίας μέτρων αντιμετώπισης των φαινομένων φοροδιαφυγής και παραοικονομίας

20. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας στα προτεινόμενα μέτρα αντιμετώπισης της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Πάρα πολύ		Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου	
Ορθολογική λειτουργία της δημόσιας διοίκησης και παραδειγματική συμπεριφορά των διοικούντων	71	56,8%	40	32,0%	10	8,0%	4	3,2%	0	0,0%
Απλοποίηση και εκλογίκευση των νομοθετικών πλαισίων με την αποφυγή της συχνής αλλαγής των νόμων και της πανσπερμίας των νομοθετικών διατάξεων για το ίδιο αντικείμενο	76	60,8%	37	29,6%	10	8,0%	2	1,6%	0	0,0%
Αποφυγή μείωσης των πραγματικών μισθών και των ημερομισθίων	61	48,8%	43	34,4%	17	13,6%	2	1,6%	2	1,6%
Κατάσχεση, δήμευση και ανάκτηση εγκληματικών προσόδων και περιουσιακών στοιχείων των εγκληματιών	75	60,0%	35	28,0%	13	10,4%	2	1,6%	0	0,0%
Εξειδίκευση και κατάρτιση των διοικητικών αρχών και των ελεγκτικών οργάνων στις νέες μορφές οικονομικών εγκλημάτων	93	74,4%	27	21,6%	5	4,0%	0	0,0%	0	0,0%
Κοινή ευρωπαϊκή πολιτική έναντι των μη συνεργαζόμενων σε φορολογικά θέματα χωρών	64	51,6%	44	35,5%	13	10,5%	3	2,4%	0	0,0%
Αυστηροποίηση των ποινών που προβλέπονται για την φοροδιαφυγή και τις παραοικονομικές δραστηριότητες	69	55,6%	40	32,3%	11	8,9%	4	3,2%	0	0,0%

Επιπλέον, η κατάσχεση, δήμευση και ανάκτηση εγκληματικών προσόδων και περιουσιακών στοιχείων των εγκληματιών σε ποσοστό 60% αποτελεί εξίσου σημαντικό μέτρο αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας.

Διάγραμμα: 4-35
Βαθμός συμφωνίας μέτρων αντιμετώπισης των φαινομένων φοροδιαφυγής και παραοικονομίας

Αξίζει να σημειωθεί ότι στα περισσότερα από τα προτεινόμενα μέτρα οι ερωτώμενοι απάντησαν συγκαταβατικά σε υψηλά ποσοστά, ωστόσο υπήρξαν και κάποιοι οι οποίοι θεωρούν ότι η αποφυγή μείωσης των πραγματικών μισθών των πολιτών δεν συντελεί κατασταλτικά στον περιορισμό των φαινομένων ή ακόμη ότι συμβάλει λίγο ή καθόλου.

Ομοίως, τα μέτρα κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής σε φορολογικά θέματα και αυστηροποίηση των ποινών των παραβατών αμφισβητήθηκαν, σε ποσοστό 12,9% και 12,1% αντίστοιχα.

Η ενότητα του ερωτηματολογίου περί μέτρων πρόληψης, αντιμετώπισης και καταστολής των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, κλείνει με την **εικοστή πρώτη ερώτηση**.

Στην τελευταία λοιπόν ερώτηση που τέθηκε στο δείγμα και αποσκοπούσε στην αλίευση της γνώμης των ερωτώμενων αναφορικά με το ποιες προτάσεις θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην πρόληψη και καταστολή της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να τοποθετηθούν μέσω μιας 5-βάθμιας κλίμακας Likert εάν συμφωνούν ή διαφωνούν με την εφαρμογή των συγκεκριμένων μέτρων. Τα δεδομένα που αντλήθηκαν σε αυτή την ερώτηση αποτυπώνονται στον Πίνακα 4-21 και το Διάγραμμα 4-36:

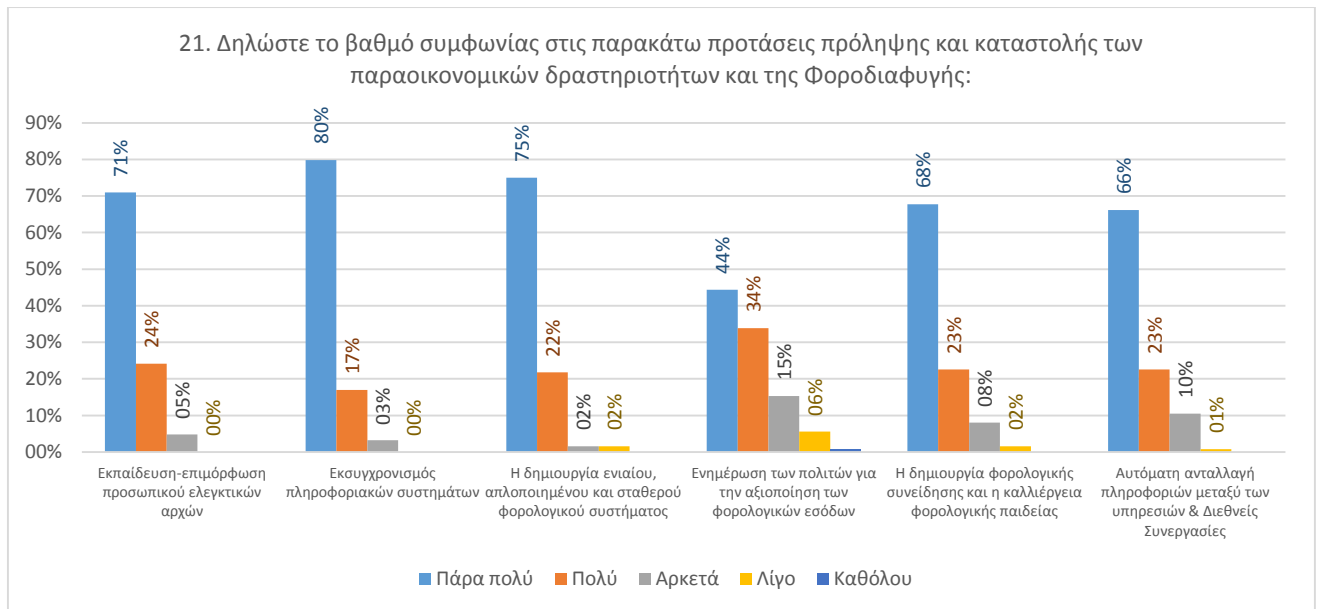
Πίνακας 4-21
Βαθμός συμφωνίας προτάσεων πρόληψης και καταστολής φοροδιαφυγής και παραοικονομίας

21. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας στις παρακάτω προτάσεις πρόληψης και καταστολής των παραοικονομικών δραστηριοτήτων και της Φοροδιαφυγής:	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό	Συχνότητα	Ποσοστό
	Πάρα πολύ		Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου	
Εκπαίδευση-επιμόρφωση προσωπικού ελεγκτικών αρχών	88	71,0 %	30	24,2%	6	4,8%	0	0,0%	0	0,0%
Εκσυγχρονισμός πληροφοριακών συστημάτων	99	79,8 %	21	16,9%	4	3,2%	0	0,0%	0	0,0%
Η δημιουργία ενιαίου, απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	93	75,0 %	27	21,8%	2	1,6%	2	1,6%	0	0,0%
Ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	55	44,4 %	42	33,9%	19	15,3%	7	5,6%	1	0,8%
Η δημιουργία φορολογικής συνείδησης και η καλλιέργεια φορολογικής παιδείας	84	67,7 %	28	22,6%	10	8,1%	2	1,6%	0	0,0%
Αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των υπηρεσιών & Διεθνείς Συνεργασίες	82	66,1 %	28	22,6%	13	10,5%	1	0,8%	0	0,0%

Ως σημαντικότερα μέτρα για την πρόληψη και καταστολή των φαινομένων κατά τους ελεγκτές του δείγματος, αναφέρονται: ο εκσυγχρονισμός πληροφοριακών συστημάτων (79,8%), η δημιουργία ενιαίου, απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος (75%), η εκπαίδευση-επιμόρφωση προσωπικού ελεγκτικών αρχών (71%) και ακολουθούν

κατά φθίνουσα σειρά: η δημιουργία φορολογικής συνείδησης και η καλλιέργεια φορολογικής παιδείας (67,7%), η αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των υπηρεσιών & Διεθνείς Συνεργασίες (66,1%) και η ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων (44,4%).

Διάγραμμα: 4-36
Βαθμός συμφωνίας προτάσεων πρόληψης και καταστολής φοροδιαφυγής και παραοικονομίας

4.3.2 Επαγωγική στατιστική

Η χρησιμοποίηση του συντελεστή συσχέτισης r του Pearson κατέστησε εφικτή την ανάλυση των αποτελεσμάτων του δείγματος και τη γραμμική συσχέτισή τους, εκ του συνόλου των 124 ερωτηθέντων που έλαβαν μέρος στην έρευνα.

Οι τιμές κυμαίνονται από -1 έως 1 και ως συντελεστής κατηγοριοποιείται στους σταθμισμένους δείκτες. Σχετικά με τις τιμές:

- Η τιμή **-1** υποδεικνύει απόλυτη **αρνητική συσχέτιση** (το διάγραμμα διασποράς δύο μεταβλητών τοποθετημένων στο σύστημα αξόνων σχηματίζει ευθεία με αρνητική κλίση).
- Η τιμή **+1** υποδεικνύει απόλυτη **θετική συσχέτιση** (η ευθεία του διαγράμματος διασποράς σχηματίζει ευθεία με θετική κλίση).

Οι ακραίες τιμές αποτελούν απόλυτη συσχέτιση των δύο μεταβλητών.

«Όταν η μια μεταβλητή μικραίνει και η άλλη μεγαλώνει, ο συντελεστής είναι αρνητικός. Ο συντελεστής είναι θετικός όταν η μια μεταβλητή μεγαλώνει και η αύξηση των τιμών της ακολουθείται από αύξηση των τιμών της άλλης». Σε ενδεχόμενη τιμή του συντελεστή ίση με μηδέν τότε δεν υφίσταται γραμμική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών (Ζαφειρόπουλος, 2015).

Μέσω της επεξεργασίας των ληφθέντων από τα ερωτηματολόγια δεδομένων και την εξαγωγή αποτελεσμάτων, προέκυψαν τόσο αρνητικές όσο και θετικές συσχετίσεις. Πιο συγκεκριμένα:

Πίνακας 4-22 Έλεγχος συσχέτισης βάσει του φύλου

Θετικές Συσχετίσεις

Φύλο	Προτεινόμενα μέτρα αντιμετώπισης της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής: Αποφυγή μείωσης των πραγματικών μισθών και των ημερομισθίων.	r=0,192
		p=0,033
Φύλο	Προτάσεις πρόληψης και καταστολής των παραοικονομικών δραστηριοτήτων και της Φοροδιαφυγής: Εκπαίδευση-επιμόρφωση προσωπικού ελεγκτικών αρχών.	r=0,184
		p=0,040
	Εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στην πάταξη της φοροδιαφυγής: Χαμηλοί συντελεστές άμεσης και έμμεσης φορολογίας.	r=0,179
		p=0,047
	Εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στην πάταξη της φοροδιαφυγής: Αποτελεσματικό και οργανωμένο φορολογικό σύστημα, δίκαιη επιβολή φορολογικών βαρών.	r=0,212
	p=0,018	
	Εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στον περιορισμό της παραοικονομίας: Ανάπτυξη επιπέδου Φορολογικής Ηθικής.	r=0,191
		p=0,033

Από τον ανωτέρω Πίνακα 4-22 προκύπτει ότι, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες ανησυχούν και δε θεωρούν ενδεδειγμένο τρόπο μία πιθανή μείωση του μισθού ή των πραγματικών ημερομισθίων ως τρόπο αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας. Θετική συσχέτιση στην προσπάθεια καταστολής των παραοικονομικών δραστηριοτήτων και της φοροδιαφυγής, έλαβε η εκπαίδευση και η σωστή κατάρτιση των ατόμων που συγκροτούν τις ελεγκτικές αρχές. Ομοίως θετική συσχέτιση με δείκτη αποδοτικότητας 0,047, έλαβε η αντίληψη πως με χαμηλούς συντελεστές άμεσης και έμμεσης φορολογίας δεν θα τείνει η πλειοψηφία σε απόκρυψη εισοδημάτων, κατά συνέπεια θα εμφανιστεί σταδιακή πάταξη της φοροδιαφυγής. Ακολούθως, και τα δύο φύλα θεωρούν πως ένα αποτελεσματικό και οργανωμένο φορολογικό σύστημα με δίκαιη κατανομή φορολογικών βαρών, θα συνέβαλε στην πάταξη της φοροδιαφυγής. Τέλος,

θετική συσχέτιση για το φύλο παρουσίασε η σχέση με την εδραίωση μίας φορολογικής ηθικής που θα ωθεί στο μετριασμό της παραοικονομίας.

Η ηλικιακή ομάδα παρουσίασε αρκετούς θετικούς συσχετισμούς, καθώς και μία αρνητική συσχέτιση όπως διαφαίνεται στον Πίνακα 4-23 που ακολουθεί.

Πίνακας 4-23
Έλεγχος συσχέτισης βάσει ηλικιακής ομάδας

		Θετικές Συσχετίσεις
Ηλικιακή ομάδα	Συνήθεις μεθόδους φοροδιαφυγής που έχετε διαπιστώσει: Μη υποβολή ή ανακριβή υποβολή δηλώσεων φόρου εισοδήματος, ΦΠΑ και λοιπών παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων.	r=0,196 p=0,029
	Ορισμοί της παραοικονομίας. Η παραοικονομία περιλαμβάνει τις οικονομικές δραστηριότητες και τα έσοδα που προκύπτουν από αυτές που παρακάμπτουν τους κυβερνητικούς κανονισμούς, τη φορολογία ή την παρατήρηση.	r=0,018 p=0,843
	Ορισμοί της παραοικονομίας. Η παραοικονομία: Περιλαμβάνει τα μη αναφερόμενα έσοδα από την παραγωγή νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών, είτε από νομισματικές είτε από ανταλλακτικές συναλλαγές, όλες δηλαδή τις εν δυνάμει φορολογητέες οικονομικές δραστηριότητες, σε περίπτωση που είχαν αναφερθεί στις φορολογικές αρχές	r=0,143 p=0,114
	Μορφές παραοικονομίας που εντοπίζονται στη χώρα μας: Εμπόριο ναρκωτικών, όπλων και λευκής σαρκός	r=0,261 p=0,004
	Μορφές παραοικονομίας που εντοπίζονται στη χώρα μας: Πορνεία	r=0,260 p=0,004
	Μορφές παραοικονομίας που εντοπίζονται στη χώρα μας: Τυχερά παίγνια (διαδικτυακά και σε παράνομα καταστήματα)	r=0,381 p=0,000
	Παράγοντες που προσδιορίζουν την παραοικονομία. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας είναι: Η ανάπτυξη παράνομων δραστηριοτήτων που δεν δηλώνονται και δεν φορολογούνται.	r=0,195 p=0,030
	Αιτίες και τους παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή: Η δομή του φορολογικού συστήματος και η αποτελεσματικότητά του.	r=0,226 p=0,012
	Προτεινόμενα μέτρα αντιμετώπισης της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής: Αποφυγή μείωσης των πραγματικών μισθών και των ημερομισθίων.	r=0,249 p=0,005
	Προτάσεις πρόληψης και καταστολής των παραοικονομικών δραστηριοτήτων και της Φοροδιαφυγής: Εκπαίδευση-επιμόρφωση προσωπικού ελεγκτικών αρχών.	r=0,182 p=0,044
	Προτάσεις πρόληψης και καταστολής των παραοικονομικών δραστηριοτήτων και της Φοροδιαφυγής: Η δημιουργία ενιαίου, απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος.	r=0,198 p=0,028
	Προτάσεις πρόληψης και καταστολής των παραοικονομικών δραστηριοτήτων και της Φοροδιαφυγής: Ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων.	r=0,194 p=0,031
	Αρνητική Συσχέτιση	
	Ηλικιακή ομάδα	Πορνεία

Αρχικά ο συσχετισμός της ηλικιακής ομάδας με το βαθμό της συμφωνίας ή διαφωνίας αναφορικά με τις συνήθεις μεθόδους φοροδιαφυγής, υπέδειξε ως πιο γνώριμο τρόπο αυτόν της μη υποβολής ή ανακριβής υποβολής δήλωσης φόρου εισοδήματος και ΦΠΑ καθώς και λοιπών παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων. Η παραδοχή του τί εστί παραοικονομία, παρουσιάζεται στη σχέση μεταξύ της ηλικίας και της αντίληψης, όπου ο θετικός συσχετισμός δείχνει ότι συντελεί στις οικονομικές δραστηριότητες και τα έσοδα που απορρέουν από αυτά, που παρακάμπτουν τους κυβερνητικούς κανονισμούς και τη φορολογία. Παράλληλη ετυμηγορία, αποτελεί και η συμφωνία του δείγματος σχετικά με τον ορισμό της παραοικονομίας, που βασίζεται στα μη αναφερόμενα έσοδα από την παραγωγή νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών, είτε από νομισματικές είτε από ανταλλακτικές συναλλαγές, όλες δηλαδή τις εν δυνάμει φορολογητέες οικονομικές συναλλαγές, ενώ παράγοντες που προσδιορίζουν την παραοικονομία αποτελούν οι αδήλωτες και συνεπώς μη φορολογητέες δραστηριότητες.

Επιπλέον, δραστηριότητες που συντελούν στη δημιουργία της παραοικονομίας στη χώρα μας, αφορούν στην πορνεία, το εμπόριο τόσο ναρκωτικών όσο και λευκής σαρκός, καθώς και η ενασχόληση με παράνομα τυχερά παίγνια.

Σημαντικό πεδίο της μελέτης, αποτελούν τα αίτια που επηρεάζουν και ίσως ωθούν στη φοροδιαφυγή, όπου θετικό συσχετισμό με ουσιαστικά αρνητική χροιά, έλαβε η δομή του φορολογικού συστήματος και η αναποτελεσματικότητά αυτού. Ως ενδεδειγμένοι τρόποι ενάντια στην παραοικονομία, αποτελούν η επιμόρφωση των ατόμων που συγκροτούν τις ελεγκτικές αρχές, η αποφυγή ελάττωσης του πραγματικού μισθού, καθώς και η δημιουργία ενιαίου, απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος, με ταυτόχρονη ενημέρωση των πολιτών για ορθή κατανομή των φορολογικών εσόδων.

Η ηλικιακή ομάδα εμφάνισε αρνητική σχέση με $r = -0,218$ και συντελεστική αποδοτικότητας $p = 0,015$, για την ταξινόμηση πεδίου ως δραστηριότητα, της πορνείας.

Αναφορικά με τα χρόνια υπηρεσίας σε τμήμα ελέγχου ή ερευνών-ελέγχου, τα εξαγόμενα στοιχεία στο σύνολο τους παρουσίασαν θετικούς συσχετισμούς (Πίνακας 4-24).

Πίνακας 4-24
Έλεγχος συσχέτισης βάσει ετών προϋπηρεσίας σε εκλεκτικά κέντρα

Θετικές Συσχετίσεις

Έτη υπηρεσίας σε τμήμα ελέγχου ή ερευνών-ελέγχου	Συνήθεις μέθοδοι φοροδιαφυγής που έχετε διαπιστώσει: Μη έκδοση ή ανακριβή έκδοση φορολογικών παραστατικών.	r=0,255 p=0,004
	Συνήθεις μέθοδοι φοροδιαφυγής που έχετε διαπιστώσει: Παραποίηση φορολογικών μηχανισμών.	r=0,208 p=0,021
	Συνήθεις μέθοδοι φοροδιαφυγής που έχετε διαπιστώσει: Μη υποβολή δήλωσης έναρξης εργασιών (παράνομη λειτουργία επιχείρησης).	r=0,203 p=0,023
	Προφίλ των ατόμων που κινούνται στα όρια της παραοικονομίας: Επιχειρηματίες-εργοδότες που θέλουν να αυξήσουν τα κέρδη τους ή να αναπτύξουν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα.	r=0,278 p=0,002
	Αιτίες και παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή: Η δομή του φορολογικού συστήματος και η αποτελεσματικότητά του.	r=0,227 p=0,011
	Σε τι βαθμό κρίνετε ότι σας παρέχονται τα κατάλληλα εργαλεία ελέγχου και υποστηρικτικά μέσα για την πάταξη των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής;	r=0,208 p=0,021
	Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή έχετε παρακολουθήσει;	r=0,378 p=0,000
	Σε τι βαθμό κρίνετε ότι έχετε επαρκή κατάρτιση ως προς τις σύγχρονες μεθόδους ελέγχου ζητημάτων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής;	r=0,301 p=0,001

Κατά βάσει το σύνολο των ερωτηθέντων, μέσω του δείγματος που επεξεργάστηκε στο πρόγραμμα SPSS, δείχνει ως κύριους υπαίτιους της παραοικονομίας τους επιχειρηματίες-εργοδότες, οι οποίοι επιδιώκουν να αυξήσουν τα κέρδη τους ή να αναπτύξουν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν, τόσο αυτοί όσο και ο κάθε ένας ξεχωριστά που προβαίνει σε φοροδιαφυγή, είναι η εσκεμμένη παράλειψη λειτουργίας της επιχείρησης, η παραποίηση φορολογικών μηχανισμών και η μη έκδοση ή ανακριβή έκδοση φορολογικών παραστατικών.

Η φοροδιαφυγή επηρεάζεται από το υπάρχον φορολογικό σύστημα και την αποδοτικότητά του. Επιπλέον, μεταξύ των ετών υπηρεσίας σε τμήμα ελέγχου ή ερευνών-ελέγχου, προέκυψαν ήπιες συσχέτισεις για τα ερωτήματα των παρεχόμενων εργαλείων ελέγχου και υποστηρικτικών μέσων, για την πάταξη των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, για τα εκπαιδευτικά σεμινάρια σχετικά με την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή που έχουν παρακολουθήσει και τέλος για την επαρκή κατάρτιση ως προς

τις σύγχρονες μεθόδους ελέγχου ζητημάτων και για τα δύο αυτά φαινόμενα που ταλανίζουν την Ελληνική οικονομία.

Αυξανόμενου του επιπέδου μόρφωσης, σχετικά με τις συνήθειες μεθόδους φοροδιαφυγής που έχουν διαπιστώσει οι ερωτηθέντες εκ του συνόλου του υπό εξέταση δείγματος, προέκυψαν θετικοί συσχετισμοί με την ανακριβή σύνταξη απογραφής εμπορευμάτων κατά ποσότητα και αξία, όπως και με τη μη υποβολή δήλωσης έναρξης εργασιών (παράνομη λειτουργία επιχείρησης) (Πίνακας 4-25).

Πίνακας 4-25
Έλεγχος συσχέτισης βάσει επιπέδου εκπαίδευσης

Θετικές Συσχετίσεις

Επίπεδο εκπαίδευσης	Συνήθειες μέθοδοι φοροδιαφυγής που έχετε διαπιστώσει: Ανακριβή σύνταξη απογραφής εμπορευμάτων κατά ποσότητα και αξία.	r=0,187 p=0,037
	Συνήθειες μέθοδοι φοροδιαφυγής που έχετε διαπιστώσει: Μη υποβολή δήλωσης έναρξης εργασιών (παράνομη λειτουργία επιχείρησης).	r=0,181 p=0,044
	Εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στον περιορισμό της παραοικονομίας: Αποτελεσματική και ποιοτική Δημόσια Διοίκηση.	r=0,232 p=0,010

Ήπιο θετικό συσχετισμό μεταξύ του επιπέδου εκπαίδευσης, παρατηρείται για τα μέτρα που μπορούν να εφαρμοστούν στην προσπάθεια πάταξης της παραοικονομίας, με δείκτη $r=0,232$ σχετικά με τη Δημόσια Διοίκηση και την ποιότητα - αποτελεσματικότητά της.

Ο τελευταίος υπό εξέταση συσχετισμός της παρούσας έρευνας, που εξήγαγε τόσο θετικές όσο και αρνητικές συσχετίσεις, αφορά την οικογενειακή κατάσταση (Πίνακας 4-26).

Πίνακας 4-26
Έλεγχος συσχέτισης βάσει οικογενειακής κατάστασης

Θετικές Συσχετίσεις

Οικογενειακή κατάσταση	Συνήθειες μέθοδοι φοροδιαφυγής που έχετε διαπιστώσει: Μη υποβολή ή ανακριβή υποβολή δηλώσεων φόρου εισοδήματος, ΦΠΑ και λοιπών παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων.	r=0,220 p=0,014
	Μορφές παραοικονομίας που εντοπίζονται στη χώρα μας: Παζάρια ή οι εμποροπανηγύρεις.	r=0,223 p=0,013
	Μορφές παραοικονομίας που εντοπίζονται στη χώρα μας: Αδήλωτη δεύτερη εργασία.	r=0,227 p=0,011
	Παράγοντες που προσδιορίζουν την παραοικονομία. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας είναι: Ο βαθμός του κρατικού παρεμβατισμού (περιορισμοί, αλλαγές νόμων, μέγεθος δημόσιου τομέα)/ Γραφειοκρατία.	r=0,234 p=0,009
	Παράγοντες που προσδιορίζουν την παραοικονομία. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας είναι: Η φορολογική επιβάρυνση (υψηλή φορολογία).	r=0,258 p=0,004

Θετικές Συσχετίσεις

Οικογενειακή κατάσταση	Αιτίες και τους παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή: Η δομή του φορολογικού συστήματος και η αποτελεσματικότητά του.	r=0,219 p=0,014
	Αιτίες και τους παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή: Το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης.	r=0,195 p=0,030
	Αιτίες και παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή: Η δομή της αγοράς και της οικονομίας.	r=0,252 p=0,005
	Αιτίες και παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή: Η εμπιστοσύνη προς τους κυβερνώντες στην οικονομική διαχείριση.	r=0,262 p=0,003
	Αιτίες και παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή: Επίπεδο συνοχής και οικονομικής ανάπτυξης.	r=0,179 p=0,047
	Επιδράσεις της παραοικονομίας στην διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής της χώρας. Η παραοικονομία επηρεάζει: Αρνητικά την νομισματο-πιστωτική πολιτική (το μεγαλύτερο ποσοστό των συναλλαγών στον χώρο της παραοικονομίας διενεργείται με μετρητά, η επίσημη ζήτηση χρήματος είναι μικρότερη από την πραγματική).	r=0,188 p=0,036
	Μέτρα αντιμετώπισης της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής: Αποφυγή μείωσης των πραγματικών μισθών και των ημερομισθίων.	r=0,263 p=0,003
	Εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στην πάταξη της φοροδιαφυγής: Χαμηλοί συντελεστές άμεσης και έμμεσης φορολογίας.	r=0,299 p=0,001
	Εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στην πάταξη της φοροδιαφυγής: Αποτελεσματικό και οργανωμένο φορολογικό σύστημα, δίκαιη επιβολή φορολογικών βαρών.	r=0,267 p=0,003
	Εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στην πάταξη της φοροδιαφυγής: Χρηστή διακυβέρνηση (χρηστή διαχείριση δημόσιου χρήματος) της χώρας που προάγει την κοινωνική ευημερία.	r=0,232 p=0,009
	Εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στην πάταξη της φοροδιαφυγής: Υψηλός βαθμός λογιστικής οργάνωσης των οικονομικών μονάδων που δραστηριοποιούνται στην οικονομία.	r=0,182 p=0,043
	Αρνητικές Συσχετίσεις	
Οικογενειακή κατάσταση	Εμπόριο λαθραίων αγαθών	r= -0,196 p=0,029
	Πορνεία	r= -0,272 p=0,002

Η συσχέτιση της οικογενειακής κατάστασης με τις συνήθεις μεθόδους φοροδιαφυγής και τις μορφές παραοικονομίας, οδήγησε αντίστοιχα σε ήπιες θετικές συσχετίσεις, με τη μη υποβολή ή ανακριβή υποβολή δηλώσεων φόρου εισοδήματος, ΦΠΑ και λοιπών παρακρατούμενων ή επιρριπτόμενων φόρων και με τα παζάρια ή τις εμποροπανηγύρεις. Ως σημαντικούς παράγοντες εμφάνισης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, οι ερωτηθέντες, θεωρούν το βαθμό κρατικού παρεμβατισμού (περιορισμοί, αλλαγές νόμων, μέγεθος δημόσιου τομέα) / Γραφειοκρατία, την υψηλή φορολογία και τη δομή του φορολογικού συστήματος – αποτελεσματικότητά του, το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης, τη δομή της αγοράς και της οικονομίας, την εμπιστοσύνη προς τους κυβερνώντες στην οικονομική διαχείριση και το επίπεδο συνοχής και οικονομικής ανάπτυξης αντίστοιχα. Χαρακτηριστική μορφή παραοικονομίας θεωρείται η αδήλωτη

δεύτερη εργασία, ενώ αναφορικά με την οικονομική πολιτική της χώρας, δηλώνουν ότι η παραοικονομία επηρεάζει αρνητικά την νομισματο-πιστωτική πολιτική (το μεγαλύτερο ποσοστό των συναλλαγών στο χώρο της παραοικονομίας διενεργείται με μετρητά, η επίσημη ζήτηση χρήματος είναι μικρότερη από την πραγματική).

Συνοψίζοντας, ως μέτρα που μπορούν να ληφθούν για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, όλα με θετική συσχέτιση εκ των αποτελεσμάτων της ανάλυσης, θεωρούνται: οι χαμηλοί συντελεστές άμεσης και έμμεσης φορολογίας, η συγκρότηση ενός αποτελεσματικού και οργανωμένου φορολογικού συστήματος, με δίκαιη επιβολή φορολογικών βαρών, η ορθή διαχείριση δημόσιου χρήματος καθώς και ο υψηλός βαθμός λογιστικής οργάνωσης των οικονομικών μονάδων που δραστηριοποιούνται στην οικονομία. Οι αρνητικές συσχετίσεις που προέκυψαν, βάσει της οικογενειακής κατάστασης, αφορούν το εμπόριο λαθραίων αγαθών και τη πορνεία.

4.4 Συμπεράσματα μελέτης

Η παρούσα μελέτη πραγματοποιήθηκε τις δημοσιονομικές επιπτώσεις των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην χώρα μας. Γι' αυτό το λόγο επιχειρήθηκε ανασκόπηση της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας, προκειμένου να πραγματοποιηθεί συσχέτιση των εξεταζόμενων φαινομένων με τη δημοσιονομική πολιτική και κατ' επέκταση με την οικονομική πολιτική της χώρας, να διερευνηθούν οι αιτίες εμφάνισής και μεγέθυσής τους. Επιπρόσθετα, μελετήθηκε η διαχρονική εξέλιξη της έκτασης των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής τόσο στη χώρα μας, όσο και σε χώρες του ΟΟΣΑ, καθώς και τρόποι καταστολής τους, μέσω της παράθεσης σχετικών μελετών που έχουν εκπονηθεί στο παρελθόν, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Ακολούθησε μελέτη παρατήρησης σε n=124 άτομα (ελεγκτές πάταξης της φοροδιαφυγής) που αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνας, με τη χρήση δομημένου ερωτηματολογίου, προκειμένου να διερευνηθούν οι πεποιθήσεις και αντιλήψεις των ερωτώμενων αναφορικά με την έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής σήμερα, καθώς και οι αιτίες και επιπτώσεις αυτών στην δημοσιονομική κατάσταση της χώρας.

Έγινε χρήση ερωτήσεων πολλαπλών επιλογών, μίας αποδεκτής απάντησης, προκειμένου να ιεραρχηθεί η σημαντικότητα της αντίληψής του δείγματος σε ζητήματα

όπως οι παράγοντες που επηρεάζουν την ύπαρξη, εξάπλωση ή περιορισμό των φαινομένων, καθώς και οι δυνατότητες περιορισμού τους από τον ελεγκτικό μηχανισμό της χώρας. Αξιολογήθηκε επιπλέον η τοποθέτηση των ελεγκτών σε ζητήματα όπως, αντιστοίχισης διαφόρων πράξεων σε καθορισμένες κατηγορίες συνύπαρξης ή μη των ερευνώμενων φαινομένων, ο βαθμός επιρροής των φαινομένων αυτών σε τομείς της οικονομίας και πολιτικής της χώρας, πιθανά μετρά που δύναται να συμβάλουν στον περιορισμό και πάταξή τους, καθώς κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις και συσχετίσεις μεταβλητών, αναφορικά με την διαχρονικότητα των φαινομένων και τις δράσεις του κρατικού μηχανισμού.

Από την παρούσα μελέτη συνάγεται ότι η έκταση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής μετά την 2010 περίοδο (περίοδος μνημονίων), αυξήθηκαν πολύ (σε ποσοστό 44,4%). Δεν ήταν λίγοι εκείνοι που πιστεύουν (σε ποσοστό 31,5%) ότι τα φαινόμενα αυτά αυξήθηκαν λίγο, γεγονός το οποίο καταδεικνύει ότι τα φαινόμενα αυτά, παρά την αυστηρή οικονομική και δημοσιονομική επιτήρηση που υπεβλήθη στη χώρα μας από διεθνείς φορείς, παρουσίασαν αύξηση.

Συνηθέστερες μέθοδοι φοροδιαφυγής στην χώρα μας αποτελούν οι πρακτικές: της μη ή ανακριβούς έκδοσης φορολογικών παραστατικών (77,6%), των υπο-υπερτιμολογήσεων (52,8%), της μη ή ανακριβούς υποβολής δηλώσεων φόρων (51,6%) και της έκδοσης-λήψης εικονικών τιμολόγιων (50,8%). Ομοίως, συνηθέστερες μορφές παραοικονομίας στη χώρα μας, σύμφωνα με τους ελεγκτές, καθίστανται: η παροχή υπηρεσιών στο σπίτι (80%), το εμπόριο ναρκωτικών, όπλων και λευκής σαρκός (76,6%), το υπαίθριο εμπόριο από μετανάστες (71,8%), τα παράνομα τυχερά παίγνια (67,7%) και η αδήλωτη δεύτερη εργασία (67,7%).

Αναφορικά με τους προσδιοριστικούς παράγοντες της παραοικονομίας, προκύπτει ότι η ανάπτυξη παράνομων δραστηριοτήτων (61,3%), η υψηλή φορολογική επιβάρυνση (56%) και οι υφιστάμενοι έλεγχοι - επεικής τιμωρία (53,2%), επηρεάζουν αρνητικά την παραοικονομία. Αντίστοιχα, η δομή του φορολογικού συστήματος (59,7%), το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης (58,9%) και η εμπιστοσύνη στους κυβερνώντες (46%), αποτελούν τους βασικούς παράγοντες που επηρεάζουν την φοροδιαφυγή. Ωστόσο, η παραοικονομία επηρεάζει θετικά στην απόκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των επιχειρήσεων που κινούνται στα όριά της. Σε αυτό το συμπέρασμα συνηγορεί και η συντριπτική πλειοψηφία των απαντήσεων σχετικά με το προφίλ των ατόμων που κινούνται στην παραοικονομία (46%).

Όσον αφορά στις επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική πολιτική, οι ερωτώμενοι κατέταξαν στις αρνητικές επιπτώσεις, την στρέβλωση των αρχών ισότητας και διαφάνειας (66,1%), την αναξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων (60,8%), την στρέβλωση της πραγματικής ζήτησης χρήματος (νομισματο-πιστωτική πολιτική) (54%) και την αποτροπή των επενδυτών στη δραστηριοποίηση σε ασταθές και αβέβαιο περιβάλλον λόγω του αθέμιτου ανταγωνισμού (επενδύσεις) (52,4%). Ομοίως, η ύπαρξη παραοικονομίας και η φοροδιαφυγή επιδρούν αρνητικά στην εισπρακτική ικανότητα της χώρας (79,2%), επιδεινώνουν την δημοσιονομική της κατάσταση (65,3%) και εγείρουν ζητήματα φορολογικής ισότητας (64,5%).

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι, μόνο το 58,9% των ερωτηθέντων συμφώνησε στην σύνδεση της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής με την δημοσιονομική πολιτική της χώρας. Αξιοσημείωτο αποτελεί επίσης, το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος του δείγματος δυσκολεύτηκε να διακρίνει με σαφήνεια την έννοιας των δύο φαινομένων, όπως προέκυψε από τις απαντήσεις στο ζήτημα της αντιστοίχισης διαφόρων πράξεων σε καθορισμένες κατηγορίες όπως φοροδιαφυγή, παραοικονομία ή συνύπαρξης των δύο κ.λπ., αποδεικνύοντας την σύγχυση που επικρατεί (στο διαχωρισμό τους) ακόμη και στους ίδιους τους ελεγκτές. Σε αυτό συνηγορούν και τα δεδομένα που ελήφθησαν από τις απαντήσεις των ερωτώμενων αναφορικά με τον αριθμό σεμιναρίων που παρακολούθησαν και τον βαθμό κατάρτισης και συμβολής τους στην πάταξη των φαινομένων. Πιο συγκεκριμένα, πάνω από τους μισούς ελεγκτές δηλώνουν ότι έχουν παρακολουθήσει ένα ή κανένα σεμινάριο (26,6% και 27,4% αντίστοιχα) σχετικό με τα φαινόμενα, ενώ μόλις το 2,5% δηλώνει πλήρως καταρτισμένο και το 9,2% πολύ καταρτισμένο σε σύγχρονες μεθόδους ελέγχου. Ομοίως, μόνο το 15,3% πιστεύει ότι η υπηρεσία στην οποία εργάζεται συμβάλει αποτελεσματικά στον περιορισμό της φοροδιαφυγής.

Για την περαιτέρω διερεύνηση των προτεινόμενων μέτρων αντιμετώπισης, πρόληψης και καταστολής των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, τις συνήθειες μεθόδους, τις μορφές, τους παράγοντες, τις αιτίες των φαινομένων, το προφίλ των ατόμων που κινούνται στα όρια της παραοικονομίας, καθώς και τα εργαλεία - υποστηρικτικά μέσα, κατάρτιση και επιμόρφωση των ερωτώμενων ελεγκτών, πραγματοποιήθηκαν έλεγχοι συσχέτισης διαφόρων μεταβλητών όπως το φύλο, η ηλικιακή ομάδα, η εκλεκτική προϋπηρεσία και το επίπεδο εκπαίδευσης τους, τα αποτελέσματα των οποίων παρατίθενται στην συνέχεια.

Αναφορικά με το φύλο, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες θεωρούν ως ενδεδειγμένο τρόπο πάταξης των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, την η εκπαίδευση και κατάρτιση των ελεγκτών, ενώ ως μη ενδεδειγμένο την μείωση των μισθών. Ομοίως, θετική συσχέτιση έλαβε η αντίληψη πως η διατήρηση χαμηλών συντελεστών άμεσης και έμμεσης φορολογίας συμβάλει στην μείωση της φοροδιαφυγής, όπως θετική είναι η συμβολή κατά την αντίληψη και των δύο φύλων, πως ένα αποτελεσματικό και οργανωμένο φορολογικό σύστημα με δίκαιη κατανομή των φορολογικών βαρών, συντελεί στον περιορισμό του φαινομένου. Τέλος, θετική συσχέτιση παρουσίασε το φύλο αναφορικά με την εδραίωση της φορολογικής ηθικής στον μετριασμό της παραοικονομίας.

Από τον συσχετισμό της ηλικιακής ομάδας με τον βαθμό συμφωνίας στις συνήθειες μεθόδους φοροδιαφυγής, προέκυψε ως πιο διαδεδομένος τρόπος η μη ή ανακριβής υποβολή δήλωσης φόρου εισοδήματος, ΦΠΑ και λοιπών φόρων. Θετικός επίσης συσχετισμός, παρουσιάστηκε μεταξύ ηλικιακής ομάδας και της αντίληψης περί παραοικονομίας, όπου η παραοικονομία, σύμφωνα με τους ερωτώμενους, καθίσταται ως το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων και των εσόδων που προκύπτουν από αυτές, οι οποίες παρακάμπτουν τους κυβερνητικούς κανονισμούς, τη φορολογία η την παρατήρηση. Ακολούθως, η πορνεία, το εμπόριο ναρκωτικών και λευκής σαρκός καθώς και η ενασχόληση με τυχερά παίγνια, αποτελούν τις συνήθειες παραοικονομικές δραστηριότητες στη χώρα μας. Ενδεδειγμένοι ωστόσο, τρόποι περιορισμού της παραοικονομίας, είναι η συνεχείς επιμόρφωση των υπαλλήλων που στελεχώνουν εκλεκτικές αρχές στις σύγχρονες μεθόδους ελέγχου, η αποφυγή μείωσης των πραγματικών μισθών των πολιτών καθώς και η δημιουργία σταθερού, ενιαίου και απλοποιημένου φορολογικού συστήματος με ταυτόχρονη ενημέρωση των πολιτών ως προς την αξιοποίηση και ορθή κατανομή των φορολογικών εσόδων.

Κύριοι υπαίτιοι της παραοικονομίας, σύμφωνα με την συσχέτιση των ετών υπηρεσίας σε εκλεκτικό μηχανισμό καθίστανται οι επιχειρηματίες-εργοδότες, οι οποίοι προκειμένου να αυξήσουν τα κέρδη τους ή να αναπτύξουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, δραστηριοποιούνται πέρα από τα όρια της νόμιμης οικονομίας, είτε παραλείποντας τη δήλωση λειτουργίας της επιχείρησής τους, είτε παραποιώντας τους φορολογικούς μηχανισμούς, ή ακόμη παραλείποντας την έκδοση ή εκδίδοντας ανακριβή φορολογικά παραστατικά, διαφεύγοντας έτσι της φορολογικής ή ασφαλιστικής επιβάρυνσης. Επιπλέον, ήπιες συσχετίσεις προέκυψαν μεταξύ ετών ελεγκτικής υπηρεσίας με τα

ερωτήματα των διαθέσιμων εργαλείων και υποστηρικτικών μέσων ελέγχου φοροδιαφυγής, τον αριθμό σεμιναρίων που έχουν παρακολουθήσει σχετικών με την παραοικονομία και φοροδιαφυγή και την επάρκεια κατάρτισής τους ως προς τις σύγχρονες μεθόδους ελέγχου πάταξης των δυο αυτών φαινομένων.

Με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης των ερωτηθέντων και τις συνήθειες μεθόδους φοροδιαφυγής, προέκυψαν θετικοί συσχετισμοί με την ανακριβή σύνταξη απογραφής εμπορευμάτων κατά ποσότητα και αξία, όπως και τη μη υποβολή δήλωσης έναρξης εργασιών, ενώ σημαντικό μέτρο για τον περιορισμό της παραοικονομίας αποτελεί η αποτελεσματική και ποιοτική δημόσια διοίκηση.

Τέλος, ήπιες θετικές συσχετίσεις προέκυψαν μεταξύ οικογενειακής κατάστασης και μεθόδων φοροδιαφυγής ή μορφές παραοικονομίας, με τη μη ή ανακριβή υποβολή δηλώσεων πάσης φύσεως φόρων, ως την επικρατέστερη μορφή φοροδιαφυγής και τα παζάρια ή εμποροπανηγύρεις, την συνηθέστερη μορφή παραοικονομίας αντίστοιχα. Η δεύτερη αδήλωτη εργασία αποτελεί επίσης χαρακτηριστική μορφή παραοικονομίας στη χώρα.

Ως σημαντικότερους παράγοντες εμφάνισης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, οι ερωτώμενοι θεωρούν το βαθμό κρατικού παρεμβατισμού και τη γραφειοκρατία, την υψηλή φορολογία, την δομή και αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος, το ύψος των φόρων, τη δομή της αγοράς, την εμπιστοσύνη στους κυβερνώντες και το επίπεδο συνοχής και οικονομικής ανάπτυξης.

Οι σημαντικότερες επιπτώσεις της παραοικονομίας στην οικονομική πολιτική, έγκειται στην στρέβλωση της πραγματικής ζήτησης για μετρητά, δεδομένου ότι οι συναλλαγές κάτω από την οικονομία διενεργούνται με μετρητά, γεγονός που επηρεάζει σημαντικά την νομισματο-πιστωτική πολιτική.

Συμπερασματικά, από την παρούσα έρευνα προκύπτει ότι η φοροδιαφυγή μπορεί να καταπολεμηθεί με την διατήρηση σε χαμηλά επίπεδα των συντελεστών της άμεσης και έμμεσης φορολογίας, την συγκρότηση ενός καλά οργανωμένου και αποτελεσματικού φορολογικού συστήματος που θα κατανέμει με δίκαιο τρόπο τα φορολογητέα βάρη, την χρηστή διαχείριση του δημόσιου χρήματος καθώς και εδραίωση φορολογικής ηθικής στους πολίτες.

Σημαντική επιπλέον παράμετρος για την καταπολέμηση των φαινομένων, αποτελεί η συμμόρφωση των πολιτών στο νομικό πλαίσιο και η τιμωρία των παραβατών, καθώς και

η άμβλυνση των δυσκολιών των ελεγκτικών μηχανισμών στον εντοπισμό και πάταξη των φαινομένων, όπως η έλλειψη τεχνογνωσίας και υποστηρικτικών μέσων που πηγάζουν από την πολυπλοκότητα των νόμων, της γραφειοκρατίας και της δυσκολίας στην πρόσβαση και ανταλλαγή διεθνών πληροφοριών.

Επιτακτική συνεπώς κρίνεται η ανάγκη ενίσχυσης της ικανότητας δράσης, τόσο σε επίπεδο ανθρώπινων πόρων όσο και σε οργανωτικό επίπεδο, των υφιστάμενων ελεγκτικών μηχανισμών, μέσω της παροχής σύγχρονων εργαλείων και μέσων ελέγχου, καθιστώντας τους ευέλικτους και αποτελεσματικούς στον περιορισμό της έκτασης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, κατεύθυνση στην οποία συγκλίνουν και οι οδηγίες των Ευρωπαϊκών και Διεθνών Οργανισμών.

Σαχίνη Ελένη, «Οι δημοσιονομικές επιπτώσεις των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έκταση της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής αποτελούν καθοριστικό παράγοντα διακυβέρνησης της χώρας και της πορείας της στην ανάπτυξη, μιας και επηρεάζουν έμμεσα την οικονομική και άμεσα την δημοσιονομική πολιτικής της. Αποτελούν διαχρονικά ζητήματα υψηλής σημασίας για τους κυβερνώντες, ενώ παράλληλα καθίστανται ως τα σημαντικότερα διαχρονικά προβλήματα. Επιπλέον, εξαιτίας της ασάφειας των όρων που χρησιμοποιούνται από τους ερευνητές, αντικατοπτρίζεται η δυσκολία στην εκτίμηση των φαινομένων της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, καθιστώντας μη αποδοτικά τα όποια μέτρα περιορισμού τους. Παρά τις ουσιώδεις διαφορές μεταξύ της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, οι δύο αυτές έννοιες συνδέονται στενά μιας και η φοροδιαφυγή αποτελεί το βασικότερο αίτιο της παραοικονομίας.

Με βάση την βιβλιογραφία που παρατέθηκε ανωτέρω, η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή μειώνουν τα όρια των διαθεσίμων μέσων άσκησης δημοσιονομικής πολιτικής, καθιστώντας αναγκαία την αύξηση των μεταβιβαστικών πληρωμών και την άσκηση επεκτατικής πολιτικής. Επιπλέον, επιδρά αρνητικά στη διαμόρφωση του δημόσιου ελλείματος και δημόσιου χρέους, κυρίως διαμέσου της μείωσης των δημόσιων εσόδων και της αύξησης των μεταβιβαστικών πληρωμών.

Η στρεβλή εικόνα της πραγματικότητας που δημιουργεί η ύπαρξη παραοικονομίας, ως προς το ύψος των εισοδημάτων των διαφόρων τάξεων του πληθυσμού, οδηγεί στην λήψη αναποτελεσματικών μέτρων, διευρύνοντας αντί να περιορίζουν, τις οικονομικές ανισότητες μεταξύ του πληθυσμού.

Ομοίως, η συρρίκνωση των φορολογικών εσόδων εξαιτίας των φαινομένων, δημιουργούν πιέσεις αύξησης της φορολογικής επιβάρυνσης, εμπλέκοντας τους αρμόδιους χάραξης πολιτικής έτσι, σε έναν «φαύλο κύκλο» αύξησης φοροδιαφυγής και φορολογικών συντελεστών.

Τέλος, εξαιτίας του τεράστιου εύρους του φαινομένου και της διαφορετικότητας των ατόμων που δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία, ο έλεγχός της καθίσταται αναποτελεσματικός, απαιτώντας ένα σύστημα εξειδικευμένων μέτρων επιτακτικού χαρακτήρα αλλά και κινήτρων - αντικινήτρων με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων με αυτή.

Κύριο συνεπώς μέλημα των αρμοδίων άσκησης δημοσιονομικής πολιτικής, θα πρέπει να αποτελέσει η μεταφορά της παραγωγής και των δραστηριοτήτων από την σκιά στην επίσημη οικονομία, ώστε να περιοριστεί σημαντικά το φαινόμενο χωρίς όμως να εξαλειφθεί, αφού είναι κοινώς αποδεκτό ότι η παραοικονομία, παρά τις σοβαρότατες δυσμενείς συνέπειες στην επίσημη οικονομία, δημιουργεί προστιθέμενη αξία που βοηθάει την επίσημη οικονομία, ειδικά σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Ομοίως, επιβεβλημένη κρίνεται η ανάγκη ενίσχυσης και εκσυγχρονισμού του ελεγκτικού κρατικού μηχανισμού, εξάλειψης των δυσχερειών που ενισχύουν τη φοροδιαφυγή, καθώς και λήψης μέτρων που προάγουν και καθιστούν αποτελεσματικό τον έλεγχο και την πάταξη της, βελτιώνοντας παράλληλα την οικονομική και δημοσιονομική κατάσταση της χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Βαβούρας Ι. (1989). Παραοικονομία και οικονομική πολιτική: Αλληλεξάρτητες / Θέσεις, τ.29, Αθήνα, σελ.133-145. Ανακτήθηκε την 20/6/2021 από: <https://www.researchgate.net/publication/348382447>
- Βαβούρας Ι. (1995). Προβλήματα Οικονομικής Πολιτικής. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα (σελ.231-241)
- Βαβούρας Ι. (1998). Οικονομική Πολιτική. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα (σελ.483-489)
- Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ. (2019). Οικονομική Πολιτική. Τρίτη έκδοση. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα (σελ. 199-245)
- Βαβούρας Ι., Κούτρης Α., (1991). Παραοικονομία: Η έκταση του Φαινομένου στην Ελλάδα και το Εξωτερικό. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα (σελ.11-109)
- Βαβούρας Ι., Μανωλάς Γ. (2004). Η Παραοικονομία στην Ελλάδα και τον Κόσμο: Προσέγγιση των Βασικών Πτυχών του Προβλήματος, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Γαλάνης Π.(2017). Βασικές αρχές της ποιοτικής έρευνας στις επιστήμες υγείας. Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής, 34(6):834-840
- Γκίνογλου Δ. (2004). Φορολογική Λογιστική. Α' έκδοση. Εκδόσεις Ανικούλα. Θεσσαλονίκη
- ΔιαΝΕΟσις - Ernst and Young. (2016). Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. Αιτίες, Έκταση και προτάσεις καταπολέμησής της. Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης. Ανακτήθηκε την 7/11/2021 από: https://www.dianeosis.org/2016/06/tax_evasion_in_greece/
- ΔιαΝΕΟσις – IOBE. (2018). Η φορολογία εισοδήματος στην Ελλάδα. Συγκριτική ανάλυση και προτάσεις αναμόρφωσης. Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης. Ανακτήθηκε την 13/11/2021 από: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2018/05/Forologia_Eisodimatos_Stin_Ellada_Upd_090518.pdf
- Ζαφειρόπουλος Κ. (2015). Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία: Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών. Εκδόσεις Κριτική.
- Κανελλόπουλος, Ι. Κουσουλάκος και Β. Ράπανος (1995). Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και Οικονομικές Επιπτώσεις, ΚΕΠΕ, Εκθέσεις Νο 15, Αθήνα.
- Κορομηλάς, Γ. Α. (2018). Αίτια και συνέπειες της φοροδιαφυγής. Ανακτήθηκε την 19/6/2021 από: <https://www.fpress.gr/oi-eidikoi/story/57116/aitia-kai-synepeies-tis-forodiaygis>
- Μανεσιώτης, Μ. (2011). Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, τα δημόσια οικονομικά στην Ελλάδα, τα δημόσια οικονομικά στην Ελλάδα, το οικονομικό. Αθήνα: IOBE.
- Νάστας, Ε. (2007). Το θεωρητικό πλαίσιο της διάκρισης ανάμεσα στην φοροδιαφυγή και στην παραοικονομία. *Ε-Περιοδικό Επιστήμης & Τεχνολογίας* 1(2),64. Ανακτήθηκε την 5/6/2021 από: http://ejst.teiath.gr/issues/issue_4_2007/nastas_4.pdf
- Νάστας, Ε. (2015). Το θεωρητικό πλαίσιο της διάκρισης ανάμεσα στην φοροδιαφυγή και στην παραοικονομία. *e –Journal of Science & Technology (e-JST)*, Issue4, σελ. 76,86
- Παλαιολόγος Ι., Κασσάρ, Γ. (2003). Εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα 1960-2000', ΣΠΟΥΔΑΙ, Τόμος 53, Τεύχος 3ο.
- Παπαηλίας, Θ. (2018). Παραδόσεις Πολιτικής Οικονομίας Μακροοικονομική. Τόμος Α, 1η έκδοση, Εκδόσεις Κριτική ΑΕ, Αθήνα., Αθήνα, (σελ.155-162).

- Παυλόπουλος, Π. (1987). Η Παραοικονομία στην Ελλάδα: Μια Πρώτη Ποσοτική Οριοθέτηση. IOBE, Αθήνα.
- Σαββαΐδου, Κ., & Φορτσάκη, Θ. (2013). Φορολογικό δίκαιο. 4η Έκδοση. Νομική Βιβλιοθήκη. Αθήνα
- Υπουργείο Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γενική Γραμματεία Καταπολέμησης της Διαφθοράς (2017). *Σχεδιάζουμε, Υλοποιούμε, Τολμάμε*. Ετήσια Έκθεση 2017. Ανακτήθηκε την 19/6/2021 από: <http://www.gsac.gov.gr/>
- Φινοκαλιώτης, Κ. (2020). Φορολογικό δίκαιο. Ουσιαστικό μέρος - Φορολογική διαδικασία - Φορολογική δικονομία. Στ' Έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα. Αθήνα

Ξενόγλωσση

- Aidt, Toke Skovsgaard, (2009). Corruption, Institutions, and Economic Development. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 25, No. 2, pp. 271-291. Ανακτήθηκε την 19/6/2021 από: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1433985> or <http://dx.doi.org/grp012>
- Alm, J. (2012). Measuring, explaining, and controlling tax evasion: lessons from theory, experiments, and field studies. *International tax and public finance*, 19(1), 54-77. <http://repec.tulane.edu/RePEc/pdf/tul1213.pdf>
- Anastasiou A., Kalamara E. and Kalligosfyris C. (2020). Estimation of the size of tax evasion in Greece. *Bulletin of Applied Economics*, 2020, 7(2), 97-107. Ανακτήθηκε την 14/11/2021 από: https://www.researchgate.net/profile/Athanasios-Anastasiou-5/publication/345031934_Estimation_of_the_size_of_tax_evasion_in_Greece/links/5fa3d324299bf10f732519e2/Estimation-of-the-size-of-tax-evasion-in-Greece.pdf
- Bitzenis, A., Vlachos, V., & Schneider, F. (2016). An exploration of the Greek shadow economy: can its transfer into the official economy provide economic relief amid the crisis?. *Journal of Economic Issues*, 50(1), 165-196.
- Bitzenis, A., Vlachos, V., & Schneider, F. (2016). An exploration of the Greek shadow economy: can its transfer into the official economy provide economic relief amid the crisis?. *Journal of Economic Issues*, 50(1), 165-196.
- Blades., D. (1982). The hidden economy and the national accounts. *Occasional Studies*, O.E.C.D, Paris, p.50.
- Buehn, A., & Schneider, F. (2012). Shadow economies around the world: novel insights, accepted knowledge, and new estimates. *International tax and public finance*, 19(1), 139-171.
- Christians, Allison, (2018). Introduction to Tax Policy Theory. Ανακτήθηκε την 19/6/2021 από: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3186791> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3186791>
- Comândaru, P. D. S. A. M., & Păduraru, P. D. S. A. (2018). The phenomenon of tax evasion and the need to combat tax evasion. *Contemporary Economy Journal*, 3(3), 124-133.
- Dell' Anno, R., & Schneider, F. (2009). A complex approach to estimate shadow economy: the structural equation modelling. *In Coping with the Complexity of Economics* (pp. 111-130). Springer, Milano.
- Drogalas, G., Anagnostopoulou, E., Pazarskis, M., & Petkopoulos, D. (2018). Tax ethics and tax evasion, evidence from Greece. *Theoretical Economics Letters*, 8(05), 1018.
- Ernst και Young (2016). Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησής της. Αθήνα: Διανέοσις, Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης. Ανακτήθηκε την 5/6/2021 από:

https://www.dianeosis.org/wpcontent/uploads/2017/03/Tax_Evasion_diaNEOsis_Upd_17_03_2017.pdf

- Esaku, Stephen, (2021). Does income inequality increase the shadow economy? Empirical evidence from Uganda. *Development Studies Research*, Ανακτήθηκε την 19/6/2021 από: <https://www.researchgate.net/publication/351938853>
- Fagan P. Gabriel, (1993). Measuring the size of Ireland's Black Economy. *Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland. Vol. XXVII, Part I*
- Feige, E. L. (1981). The UK's Unobserved Economy: A Preliminary Assessment. *Journal of Economic Affairs* (Vol. 1 No. 4), pp. 205-212.
- Feige, E.L. (1979). How big is the irregular economy??. *Challenge*, Vol 22(5), pp.513. Ανακτήθηκε στις 5/6/2021 από: <https://doi.org/10.1080/05775132.1979.11470559>
- Fleming M. H., Roman J., Farrell, (2000). The Shadow Economy. *Journal of International Affairs. Spring 2000, 53, No 2.*
- Gasparyniene, L., & Remeikiene, R. (2016). Shadow economy estimation methods: Digital shadow economy assessment aspect. *In The 9th International Scientific Conference "Business and Management.*
- Gutmann Peter M. (1977). The Subterranean Economy. *Financial Analysts Journal: Vol. 33, No. 6, pp. 26-27, 34.*
- Gyls, P. (2005). Economy, anti-economy, underground economy: conceptual and terminological problems. *Ekonomika*, 72, 27-37.
- Hassan, Mai and Schneider, Friedrich G., (2016). Size and Development of the Shadow Economies of 157 Countries Worldwide: Updated and New Measures from 1999 to 2013. IZA Discussion Paper No. 10281, Διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2861026>
- Juskiene, G. (2015). Overview of the methods used to ensure exhaustiveness the national accounts of Lithuania. Lithuanian Department of Statistics. Ανακτήθηκε την 13/6/2021 από : <http://www.oecd.org/std/na/2069700.pdf>
- Knack S., Keefer P. (1977). Does social capital have an economic payoff: A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 4, pp. 1251-1288
- Koufopoulou, P., Williams, C. C., Vozikis, A., & Souliotis, K. (2019). Shadow Economy: Definitions, terms & theoretical considerations. *Advances in Management and Applied Economics*, 9(5), 35-57.
- Losby, J. L., Else, J. F., Kingslow, M. E., Edgcomb, E. L., Malm, E. T., & Kao, V. (2002). Informal economy literature review. *ISED Consulting and Research*, 1-55.
- Matsaganis, M., & Flevotomou, M. (2010). Distributional implications of tax evasion in Greece. Ανακτήθηκε την 14/11/2021 από: http://eprints.lse.ac.uk/26074/1/GreeSE_No_31.pdf
- McGee, R. W. (2012). *The Ethics of Tax Evasion: Perspectives in Theory and Practice*. New York: Springer-Verlag.
- Medina, Leandro and Schneider, Friedrich G., (2018). Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?. *IMF Working Paper No. 18/17*. Ανακτήθηκε την 5/6/2021 από:SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3124402>
- Medina, Leandro and Schneider, Friedrich G., (2019). Shedding Light on the Shadow Economy: A Global Database and the Interaction with the Official One. *CESifo Working Paper No. 7981*. Ανακτήθηκε την 14/11/2021 από : SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3502028>
- Murat Turgut (2015). Unrecorded economy and audit. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 14 (55): 32-44*. Ανακτήθηκε την 5/6/2021 από: [DOI:10.17755/esosder.12452](https://doi.org/10.17755/esosder.12452)

- Olsen, J., Kang, M. and Kirchler, E. (2012). Tax Psychology. *The Cambridge Handbook of Psychology and Economic Behavior* 405, Cambridge University Press.
- Organization for Economic Co-operation and Development - OECD (2016). Economic Surveys: Greece 2016, *OECD Publishing*, p. 34. Ανακτήθηκε την 5/6/2021 από: https://doi.org/10.1787/eco_surveys-grc-2016-en
- Organization for Economic Co-operation and Development - OECD (2020). Economic Surveys: Greece 2020. Ανακτήθηκε την 5/6/2021 από: <https://doi.org/10.1787/b04b25de-en>
- Organization for Economic Co-operation and Development - OECD (2021). Glossary of Tax Terms, p.10. Ανακτήθηκε την 12/6/2021 από: <https://www.oecd.org/ctp/glossaryoftaxterms.htm>
- Organization for Economic Co-operation and Development - OECD (2017). Glossary of Tax Terms. Ανακτήθηκε την 12/6/2021 από: <http://www.oecd.org/ctp/glossaryoftaxterms.htm>
- Sá, C., Martins, A., & Gomes, C. (2015). Tax morale determinants in Portugal. *European Scientific Journal*.
- Scheinder, F., Enste, D. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Literature*, Vol. 38, pp. 77–114.
- Schneider, F. (1986). Estimating the size of the Danish shadow economy using the currency demand approach: An attempt. *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 88, No4, pp. 643-668.
- Schneider, F. (2013). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013: a Further Decline, pp 2-7.
- Schneider, F., & Buehn, A. (2013). Estimating the size of the shadow economy: Methods, problems and open questions.
- Schneider, F., & Enste, D. (2003). *Hiding in the shadows: the growth of the underground economy*. International Monetary Fund.
- Schneider, F., & Kearney, A. T. (2013). The Shadow Economy in Europe.
- Schneider, F., & Williams, C. (2013). The Shadow Economy. The Institute of Economic Affairs. Schneider, Colin C. Williams 2013, p.96
- Schneider, F., Buehn, A. (2016). Estimating the Size of the Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions. *University of Linz and IZA, Discussion Paper No. 9820*. Ανακτήθηκε την 6/6/2021 από: <http://ftp.iza.org/dp9820.pdf>
- Schneider, F., Kepler, J. (2013). The Shadow Economy in Europe. Organization for Economic Co-operation and Development, Eurostat, A.T. Kearney analysis.
- Schneider, Friedrich G. and Enste, Dominik, (1998). Increasing Shadow Economies All Over the World - Fiction or Reality. Institute for the Study of Labor Discussion Paper No. 26, Ανακτήθηκε την 12/6/2021 από: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=166559> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.166559>
- Schneider, Friedrich G. and Enste, Dominik, (1999). Shadow Economies Around the World: Size, Causes and Consequences. Ανακτήθηκε την 12/6/2021 από: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=272624>
- Schneider, Friedrich G., (2000). Illegal Activities, But Still Value Added Ones: Size Causes and Measurement of the Shadow of Economies All Over the World. Ανακτήθηκε την 12/6/2021 από: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=263528>
- Stephen Esaku, (2021). Does the shadow economy increase income inequality in the short- and long-run? Empirical evidence from Uganda. *Cogent Economics & Finance*, 9:1,1912896. Διαθέσιμο στην: Ανακτήθηκε την 12/6/2021 από: DOI:10.1080/23322039.2021.1912896.

- Tanzi, V. (1980), *Underground Economy Built on Illicit Pursuit in Growing Concern on Economic Policy Makers*, International Monetary Fund, *Bulleting*, pp 34-37.
- Tanzi, V. (1980). *The underground economy in the United States: estimates and implications*. *PSL Quarterly Review*, 33 (135).
- Tanzi, V. (1983). *The Underground Economy in the United States. Annual Estimates 1930-1980*. *International Monetary Fund Staff Papers*, 30, 283-305
- Torgler, B. and Schneider, F. (2009). *The Impact of Tax Morale and Institutional Quality on the Shadow Economy*. *Journal of Economic Psychology*, 30, 228-245. Ανακτήθηκε την 19/6/2021 από: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2008.08.004>
- Vogel, L. (2012). *Tax avoidance and fiscal limits: Laffer curves in an economy with informal sector (No. 448)*. Directorate General Economic and Financial Affairs (DG ECFIN), European Commission. Ανακτήθηκε την 19/6/2021 από: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2012/ecp448_en.htm

Σαχίνη Ελένη, «Οι δημοσιονομικές επιπτώσεις των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής»

ΠΑΡΑΡΤΗΡΗΜΑ Α

Π.Α-1

Ορισμοί και περιεχόμενο των βασικών όρων της ορολογίας σκιώδους οικονομίας

Πηγή: Koufopoulou, P., Williams C., Vozikis A., Souliotis K. (2019)

Αναφορές	Ορισμοί	Βιβλιογραφικές αναφορές
Κρυφή οικονομία	<p>Η κρυφή οικονομία παίρνει συνήθως τρεις κατευθύνσεις:</p> <p>1. Άτυπη οικονομία: άτυπη νόμιμη δραστηριότητα, η οποία παρατηρείται από στατιστικές, δεν τηρούνται οι νομοθετικοί κανονισμοί, οι συναλλαγές είναι νομισματικές ή ανταλλακτικές μη καταγεγραμμένες και δεν λογοδοτούν ενώπιον των φορολογικών οργάνων. Είναι επιχειρήσεις που εργάζονται για να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες και με άτυπη απασχόληση (οικιακές εκμεταλλεύσεις, υπηρεσίες ανταλλαγής).</p> <p>2. Γκρίζα οικονομία: ανεπίσημη νόμιμη δραστηριότητα, η οποία παρατηρείται από στατιστικές, δεν τηρούνται οι νομοθετικοί κανονισμοί, οι συναλλαγές είναι νομισματικές ή ανταλλακτικές, μη καταγεγραμμένες και δεν λογοδοτούν ενώπιον των φορολογικών οργάνων. Μπορούμε να παρατηρήσουμε υποεκτίμηση ή και μη μέτρηση των αποτελεσμάτων της οικονομικής δραστηριότητας με δύο βασικούς δείκτες: μη καταχώριση της απασχόλησης και απόκρυψη εισοδήματος με σκοπό την αποφυγή καταβολής φόρων για την ασφάλιση ή την απόδοση άλλων ορίζεται από τις υποχρεώσεις του νόμου, δηλαδή την παράνομη δραστηριότητα νομικών οικονομικών επιχειρήσεων.</p> <p>3. Μαύρη οικονομία: παράνομη (παράνομη) δραστηριότητα, η οποία παρατηρείται από στατιστικές, δεν τηρούνται οι νομοθετικοί κανονισμοί, οι συναλλαγές είναι νομισματικές ή ανταλλακτικές, εντελώς μη καταχωρισμένο και δεν λογοδοτούν ενώπιον των φορολογικών οργάνων. Αυτό είναι το παραγωγή και διανομή αγαθών, που δεν επιτρέπονται από το νόμο ή παράνομη δραστηριότητα κατά του ατόμου ή της περιουσίας. Πολύ συχνά λειτουργεί ως συστηματικά οργανωμένη δραστηριότητα (οργανωμένο έγκλημα).</p>	Marinov (2008)
Άτυπη οικονομία	<p>Ο νέος ορισμός διευρύνει την εστίαση από την απλή εξέταση των χαρακτηριστικών των μη ρυθμιζόμενων επιχειρήσεων (π.χ. εισόδημα, τομέας ανάλυση) για να συμπεριληφθούν ανεξέλεγκτες εργασιακές σχέσεις (π.χ. οικιακοί εργαζόμενοι, εργάτες ημέρας) Ενώ μερικοί μπορεί να πιστεύουν αυτόν τον ορισμό πολύ ευρεία, αυξάνει το εύρος της δραστηριότητας που συνήθως συνδέεται με την άτυπη οικονομία και τονίζει την πολύ-πλευρική και περίπλοκη φύση των δεσμών μεταξύ άτυπης και επίσημης οικονομίας.</p>	Aldersdale et. al. (2006)
	<p>Συνήθως αναφέρεται σε οικονομικές δραστηριότητες και συναλλαγές που είναι επαρκώς κρυμμένες έτσι ώστε να μην είναι μετρημένες ή χωρίς φόρο και είναι τεκμαίρεται ότι οι οικονομικοί παράγοντες γνωρίζουν τουλάχιστον παθητικά ότι η γνωστοποίηση αυτών των δραστηριοτήτων από τις αρχές θα συνεπαγόταν φόρος ή άλλες νομικές συνέπειες</p>	Andrews et. al. (2011).
	<p>Η άτυπη οικονομία αναφέρεται σε «όλες τις αποδοτικές εργασίες - τόσο αυτοαπασχόληση όσο και μισθοί εργασία - που δεν αναγνωρίζεται, ρυθμιζόμενο ή προστατευμένο από υφιστάμενα νομικά ή κανονιστικά πλαίσια και μη αποδοτικές εργασίες που πραγματοποιούνται σε εισόδημα παραγωγή επιχείρησης</p>	Bacchetta et. al. (2009)
	<p>Ο όρος «άτυπη οικονομία» αναφέρεται σε όλες τις οικονομικές δραστηριότητες των εργαζομένων και των οικονομικών μονάδων που δεν είναι - νόμου ή στην πράξη - όχι καλύπτονται ή δεν καλύπτονται επαρκώς από επίσημες ρυθμίσεις.</p>	Dell' Anno (2010).
	<p>Για τις ανάγκες της ποσοτικής εκτίμησης, η άτυπη οικονομία αντιπροσωπεύει όλες τις υπάρχουσες οικονομικές δραστηριότητες που δεν είναι σωστά έχει εγγραφεί από την κυβέρνηση για διαφορετικούς λόγους από απλά λάθη έως φοροδιαφυγή ή άλλες απαγορευμένες δραστηριότητες. Αναμεταξύ παράγοντες που αναγκάζουν τις οικονομικές δραστηριότητες στον άτυπο τομέα είναι φόροι, κυβερνητικές ρυθμίσεις, διαφθορά κ.λπ.</p>	Vorobyev (2015).
Σκιώδης οικονομία	<p>Η σκιώδης οικονομία είναι το τμήμα μιας οικονομίας που δεν δηλώνεται για φόρο και που συνήθως περιλαμβάνει την ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών που πληρώνονται σε μετρητά.</p>	Arezzo (2014)
	<p>Η σκιώδης, ανεπίσημη ή υπόγεια οικονομία αποτελείται από οικονομικές δραστηριότητες που συχνά παραβιάζουν τη νομική απαιτήσεις και κανονισμοί του πιο ορατού επίσημου ή επίσημου τομέα της οικονομίας.</p>	Bose, Echazu (2007)
	<p>Θα μετρήσουμε τη σκιώδη οικονομία στο μέτρο που περιλαμβάνει όλη την παραγωγή νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών που βασίζονται στην αγορά απόκρυψη σκόπιμα από τις δημόσιες αρχές για τους ακόλουθους λόγους:</p> <ul style="list-style-type: none"> • για την αποφυγή πληρωμής εισοδήματος, προστιθέμενης αξίας ή άλλων φόρων • να αποφευχθεί η καταβολή εισφορών κοινωνικής ασφάλισης • για να αποφύγετε την τήρηση ορισμένων νόμιμων προτύπων της αγοράς εργασίας, όπως ελάχιστοι μισθοί, μέγιστες ώρες εργασίας, ασφάλεια, πρότυπα, κ.λπ. και • για την αποφυγή συμμόρφωσης με ορισμένες διοικητικές υποχρεώσεις. 	Schneider, Williams C.C. (2013)
	<p>Η σκιώδης οικονομία ή η σκιά περιγράφεται ως οικονομική δραστηριότητα (δηλαδή παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών), η οποία πραγματοποιείται χωρίς συμμόρφωση με το νομικό περιβάλλον και αποφυγή φόρων ή / και κανονισμών.</p>	Zukauskas (2013).

Σαχίνη Ελένη, «Οι δημοσιονομικές επιπτώσεις των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής»

<p>Διακρίνουμε τέσσερις συγκεκριμένες υπόγειες οικονομίες και τις ονομάζουμε:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Η παράνομη οικονομία: αποτελείται από το εισόδημα που παράγεται από εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που ασκούνται κατά παράβαση νομικών καταστατικών. Καθορισμός του πεδίου των νόμιμων μορφών εμπορίου. 2. Η μη αναφερόμενη οικονομία: αποτελείται από εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που παρακάμπτουν ή αποφεύγουν τη θεσμικά καθιερωμένη φορολογία κανόνες όπως κωδικοποιούνται στον φορολογικό κώδικα. Ένα συνοπτικό μέτρο της μη αναφερόμενης οικονομίας είναι το ποσό του εισοδήματος που πρέπει να είναι αναφέρεται στη φορολογική αρχή αλλά δεν αναφέρεται. 3. Η μη καταγεγραμμένη οικονομία: αποτελείται από εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που παρακάμπτουν τους θεσμικούς κανόνες που ορίζουν την αναφορά απαιτήσεις των κυβερνητικών στατιστικών οργανισμών. Ένα συνοπτικό μέτρο της μη καταγεγραμμένης οικονομίας είναι το ποσό των μη καταγεγραμμένων εισοδήμα, δηλαδή το ποσό του εισοδήματος που πρέπει (σύμφωνα με τους υφιστάμενους κανόνες και συμβάσεις) να καταχωρείται στην εθνική λογιστική συστημάτων (π.χ. Εθνικοί λογαριασμοί εισοδήματος και προϊόντων) αλλά δεν καταγράφεται. 4. Η άτυπη οικονομία: περιλαμβάνει τις οικονομικές δραστηριότητες που παρακάμπτουν το κόστος και εξαιρούνται από τα οφέλη και δικαιώματα που ενσωματώνονται στους νόμους και τους διοικητικούς κανόνες που καλύπτουν τις σχέσεις ιδιοκτησίας, τις εμπορικές άδειες, τις συμβάσεις εργασίας, αθλήματα, χρηματοοικονομικά δάνεια και συστήματα κοινωνικής ασφάλισης. 	<p>Feige (1997)</p>
<p>Η στενή υπόγεια οικονομία μπορεί να περιγραφεί ως νόμιμη, εμπορεύσιμη συναλλαγή που δεν περιλαμβάνεται στο μετρούμενο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ), ενώ ο ευρύτερος ορισμός θα περιλαμβάνει τόσο τις νόμιμες όσο και τις παράνομες εμπορικές συναλλαγές που δεν ενσωματώνονται στο ΑΕΠ. Ο πιο περιεκτικός ορισμός της υπόγειας οικονομίας θα μπορούσε ενδεχομένως να είναι αυτός που ενσωματώνει όλες τις συναλλαγές, νόμιμες ή παράνομες, που διατίθενται στο εμπόριο ή που δεν διατίθενται στο εμπόριο, οι οποίες είτε εκ προθέσεως είτε ακούσιας εξαιρούνται από το ΑΕγχΠ.</p>	<p>Kiani et. al. (2015)</p>
<p>Αφορά νόμιμες οικονομικές δραστηριότητες που δεν αναφέρονται για λόγους φοροαποφυγής, με τις οποίες οι αθετούντες φόρους αυξάνουν τα προσωπικά τους οφέλη.</p>	<p>Madžarević – Šujster (2002)</p>
<p>Η αδήλωτη οικονομία περιλαμβάνει συναλλαγές που δεν δηλώνονται στις αρχές για φορολογία, κοινωνική ασφάλιση ή / και εργατικό δίκαιο, σκοπούς όταν πρέπει να δηλωθούν αλλά είναι νόμιμες με κάθε άλλη έννοια</p>	<p>Williams, Windebank (1998, 1999), O.E.C.D. (2002), Renooy et. al. (2004), Commission of the European Communities (24/10/2007), Williams, Nadin (2012)</p>
<p>Η υπόγεια οικονομία αποτελείται από μια μη μετρημένη οικονομική δραστηριότητα που έχει συμβάλει στην προστιθέμενη αξία σύμφωνα με την εθνική λογιστική σύμβαση, αλλά δεν καταγράφεται λόγω της αποτυχίας αναφοράς των εσόδων εν όλω ή εν μέρει. Οι δραστηριότητες που συνήθως δεν μετρώνται από την εθνική λογιστική σύμβαση (π.χ. εγκληματική δραστηριότητα) δεν θα αποτελούν μέρος του μέτρου της υπόγειας οικονομίας.</p>	<p>Bajada (2007)</p>
<p>Ως εκ τούτου, οι υπόγειες δραστηριότητες μπορούν να οριστούν είτε ως οικονομικές υπόγειες, υποδεικνύοντας ότι οι δραστηριότητες που χαρακτηρίζονται από τη σκόπιμη δεν θα τηρούν τα διοικητικά πρότυπα, με σκοπό τη μείωση του κόστους παραγωγής, ή ως στατιστικά υπόγεια που δείχνουν εκείνες τις δραστηριότητες που δεν ελέγχονται λόγω αναποτελεσματικότητας στο σύστημα στατιστικών πληροφοριών ή έλλειψη στατιστικής ευαισθησίας εκ μέρους των θεσμικών μονάδων (ιδιωτικοί φορείς, εταιρείες κ.λπ.) που καλούνται να συντάξουν στατιστικά ερωτηματολόγια.</p>	<p>Calzaroni, Ronconi (1999)</p>
<p>"Η κατηγορία της υπόγειας οικονομίας ταξινομείται περαιτέρω σε τρεις τύπους: ένα. Εξαρτώμενη Άτυπη Δραστηριότητα - η οποία λαμβάνει χώρα ως μέρος τυπικών δραστηριοτήτων αλλά δεν περιλαμβάνονται σε επίσημα αρχεία, δηλαδή παράνομη εργασία «εκτός των βιβλίων» που πραγματοποιούνται από επίσημα αναγνωρισμένες επιχειρήσεις. β. Ανεξάρτητη άτυπη δραστηριότητα - δραστηριότητα που πραγματοποιείται σε ατομική βάση και τα προϊόντα πωλούνται χωρίς διαμεσολαβητές. γ. Ημι Ανεξάρτητη Άτυπη Δραστηριότητα - δραστηριότητες που ασκούνται σε εξωτερικές επίσημες επιχειρήσεις, αλλά των οποίων η παραγωγή κατευθύνεται σε αυτές τις επιχειρήσεις (δηλαδή με τη μορφή υπεργολαβίας, μη αδειοδοτημένης ή παράνομης εργασίας)."</p>	<p>Evans et. al. (2006)</p>
<p>Η υπόγεια οικονομία περιλαμβάνει όλη την παραγωγή που δεν αναφέρεται και επομένως «κρύβεται» ή «κρύβεται» από τη φορολογία, κυρίως από τον φόρο εισοδήματος και τον ΦΠΑ. Ένα μέρος του αφορά νομικές δραστηριότητες, όπως συναλλαγές μεταξύ εταιρειών και λιανοπωλητών που πληρώνονται «εκτός μετρητή», μια συμφωνία που επιτρέπει και στα δύο μέρη να αποφύγουν την καταβολή φόρων. Το υπόλοιπο μέρος είναι προϊόν παράνομων δραστηριοτήτων, όπως πορνεία, διακίνηση ναρκωτικών και ούτω καθεξής.</p>	<p>Manolas et. al. (2013)</p>
<p>Ορίζεται ως το σύνολο των δραστηριοτήτων που δεν καταγράφονται από τους εθνικούς λογαριασμούς.</p>	<p>Soldatos (1996)</p>

Π.Α-2

Παραοικονομία ως ποσοστό του ΑΕΠ για 27 Ευρωπαϊκές χώρες την περίοδο 2003-2013

Πηγή: Schneider F., 2013

27 EU-Countries / Average											
Country / Year	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Austria	10,80	11,00	10,30	9,70	9,40	8,10	8,47	8,20	7,90	7,60	7,50
Belgium	21,40	20,37	20,10	19,20	18,30	17,50	17,80	17,40	17,10	16,80	16,40
Bulgaria	35,90	35,30	34,40	34,00	32,70	32,10	32,50	32,60	32,30	31,90	31,20
Cyprus	28,70	28,30	28,10	27,90	26,50	26,00	26,50	26,20	26,00	25,60	25,20
Czech Republic	19,50	19,10	18,50	18,10	17,00	16,60	16,90	16,70	16,40	16,00	15,50
Denmark	17,40	17,10	16,50	15,40	14,80	13,90	14,30	14,00	13,80	13,40	13,00
Estonia	30,70	30,80	30,20	29,60	29,50	29,00	29,60	29,30	28,60	28,20	27,60
Finland	17,60	17,20	16,60	15,30	14,50	13,80	14,20	14,00	13,70	13,30	13,00
France	14,70	14,30	13,80	12,40	11,80	11,10	11,60	11,30	11,00	10,80	9,90
Germany	17,10	16,10	15,40	15,00	14,70	14,20	14,60	13,90	13,70	13,30	13,00
Greece	28,20	28,10	27,60	26,20	25,10	24,30	25,00	25,40	24,30	24,00	23,60
Hungary	25,00	24,70	24,50	24,40	23,70	23,00	23,50	23,30	22,80	22,50	22,10
Ireland	15,40	15,20	14,80	13,40	12,70	12,20	13,10	13,00	12,80	12,70	12,20
Italy	26,10	25,20	24,40	23,20	22,30	21,40	22,00	21,80	21,20	21,60	21,10
Latvia	30,40	30,00	29,00	29,50	27,50	26,50	27,10	27,30	26,50	26,10	25,50
Lithuania	32,00	31,70	31,10	30,60	29,70	29,10	29,60	29,70	29,00	28,50	28,00
Luxemburg	9,80	9,80	9,90	10,00	9,40	8,50	8,80	8,40	8,20	8,20	8,00
Malta	26,70	26,70	26,90	27,20	26,40	25,80	25,90	26,00	25,80	25,30	24,30
Netherlands	12,70	12,50	12,00	10,90	10,10	9,60	10,20	10,00	9,80	9,50	9,10
Poland	27,70	27,40	27,10	26,80	26,00	25,30	25,90	25,40	25,00	24,40	23,80
Portugal	22,20	21,70	21,20	20,10	19,20	18,70	19,50	19,20	19,40	19,40	19,00
Romania	33,60	32,50	32,20	31,40	30,20	29,40	29,40	29,80	29,60	29,10	28,40
Slovenia	26,70	26,50	26,00	25,80	24,70	24,00	24,60	24,30	24,10	23,60	23,10
Spain	22,20	21,90	21,30	20,20	19,30	18,40	19,50	19,40	19,20	19,20	18,60
Slovakia	18,40	18,20	17,60	17,30	16,80	16,00	16,80	16,40	16,00	15,50	15,00
Sweden	18,60	18,10	17,50	16,20	15,60	14,90	15,40	15,00	14,70	14,30	13,90
United Kingdom	12,20	12,30	12,00	11,10	10,60	10,10	10,90	10,70	10,50	10,10	9,70

Σαχίνη Ελένη, «Οι δημοσιονομικές επιπτώσεις των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής»

ΠΑΡΑΡΤΗΡΗΜΑ Β ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σύγχρονες πρακτικές παραοικονομίας και φοροδιαφυγής που εντοπίζονται στην Ελλάδα, η έκταση και ο βαθμός διαφοροποίησης των φαινομένων

1. Κατά την εκτίμησή σας, τα μεγέθη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας κατά την μετά το 2010 περίοδο:

Αυξήθηκαν πολύ	Αυξήθηκαν λίγο	Ούτε αυξήθηκαν / ούτε μειώθηκαν	Μειώθηκαν λίγο	Μειώθηκαν πολύ
55	39	15	15	0

2. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας αναφορικά με τις συνήθεις μεθόδους φοροδιαφυγής που έχετε διαπιστώσει:

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Μη έκδοση ή ανακριβή έκδοση φορολογικών παραστατικών	97	26	1	1	0
Έκδοση ή λήψη εικονικών τιμολογίων	64	48	7	6	1
Ανακριβή σύνταξη απογραφής εμπορευμάτων κατά ποσότητα και αξία	35	49	30	8	2
Παραποίηση φορολογικών μηχανισμών	51	48	15	7	3
Μη καταχώρηση ή ανακριβής καταχώρηση στοιχείων εσόδων ή καταχώρηση ανύπαρκτων δαπανών στα λογιστικά αρχεία των οντοτήτων	58	42	15	7	2
Μη υποβολή δήλωσης έναρξης εργασιών (παράνομη λειτουργία επιχείρησης)	32	45	31	12	5
Μη υποβολή ή ανακριβή υποβολή δηλώσεων φόρου εισοδήματος, ΦΠΑ και λοιπών παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων	64	42	10	6	2
Πρακτική των υποτιμολογήσεων - υπερτιμολογήσεων	66	49	6	2	2

3. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας αναφορικά με τους ακόλουθους ορισμούς της παραοικονομίας. Η παραοικονομία:

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Προκύπτει από το σύνολο των δραστηριοτήτων εκείνων, που ενώ δημιουργούν εισοδήματα παραγωγικών συντελεστών και θα έπρεπε να καταγράφονται στις επίσημες καταστάσεις εκτίμησης μεγεθών της συνολικής δραστηριότητας (GDP, GNP), τα εισοδήματα αυτά δεν συνυπολογίζονται στις επίσημες εκτιμήσεις, είτε λόγω αδυναμιών ή ακόμη κι από μερική η ολική απόκρυψη τους, από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές	52	50	17	3	2
Περιλαμβάνει όλες τη μη καταγεγραμμένες οικονομικές δραστηριότητες που θα συνέβαλαν στην διαμόρφωση του επίσημου ΑΕΠ, εάν είχαν παρατηρηθεί	50	54	15	4	1
Είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων που δημιουργούν προστιθέμενη αξία ενώ δεν καταγράφονται	42	49	21	6	6
Περιλαμβάνει τις οικονομικές δραστηριότητες και τα έσοδα που προκύπτουν από αυτές που παρακάμπτουν τους κυβερνητικούς κανονισμούς, τη φορολογία ή την παρατήρηση	58	43	16	4	3
Περιλαμβάνει τα μη αναφερόμενα έσοδα από την παραγωγή νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών, είτε από νομισματικές είτε από ανταλλακτικές συναλλαγές, όλες δηλαδή τις εν δυνάμει φορολογητέες οικονομικές δραστηριότητες, σε περίπτωση που είχαν αναφερθεί στις φορολογικές αρχές	59	41	12	9	3

4. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας αναφορικά τις μορφές παραοικονομίας που εντοπίζονται στη χώρα μας:

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Λαϊκές αγορές	60	45	13	6	0
Παζάρια ή οι εμποροπανηγύρεις	72	43	7	2	0
Οι καταναλωτικές εκθέσεις	17	47	44	15	1
Το υπαίθριο εμπόριο από οικονομικούς μετανάστες	89	26	6	2	1
Παροχή υπηρεσιών στο σπίτι (κομμωτές, περιποίηση νυχιών κλπ.)	106	16	1	2	0
Εμπόριο ναρκωτικών, όπλων και λευκής σαρκός	103	10	7	2	3
Πορνεία	95	17	8	2	2
Τυχερά παίγνια (διαδικτυακά και σε παράνομα καταστήματα)	87	29	7	0	1
Αδήλωτη δεύτερη εργασία	84	33	4	2	1

5. Ταξινομήστε τις ακόλουθες δραστηριότητες στα αντίστοιχα πεδία:

	Συνιστά φοροδιαφυγή	Συνιστά παραοικονομία	Συνιστά φοροδιαφυγή και παραοικονομία	Δεν συνιστά φοροδιαφυγή ή παραοικονομία	Δεν ξέρω/δεν απαντώ
Εμπόριο λαθραίων αγαθών	17	21	87	2	0
Παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών	9	51	50	11	4
Πορνεία	24	30	58	11	3
Εισόδημα από παράνομα τυχερά παίγνια	22	25	73	3	2
Κλοπές προϊόντων εργαζομένων για ίδια για ίδια χρήση	14	39	33	27	13
Μη δηλωμένο εισόδημα από δεύτερη απασχόληση	50	16	58	1	0
Αγροτικές εργασίες	33	28	33	22	11

	Συνιστά φοροδιαφυγή	Συνιστά παραοικονομία	Συνιστά φοροδιαφυγή και παραοικονομία	Δεν συνιστά φοροδιαφυγή ή παραοικονομία	Δεν ξέρω/δεν απαντώ
"Ξέπλυμα μαύρου χρήματος" και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες	15	29	74	7	2
Μη αμειβόμενη εθελοντική εργασία	15	21	15	61	13
Οικιακή δραστηριότητα μη αμειβόμενη (π.χ. πλύσιμο ρούχων, σιδέρωμα, μαγείρεμα, φροντίδα παιδιών κτλ)	17	25	32	46	6

6. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας αναφορικά με το προφίλ των ατόμων που κινούνται στα όρια της παραοικονομίας:

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Επιχειρηματίες-εργοδότες που βρίσκονται στο όριο της επιβίωσης της επιχείρησής τους και εκτιμούν ότι αν καταβάλουν φόρους και εισφορές κοινωνικής ασφάλισης θα εγκαταλείψουν την αγορά	45	52	13	11	3
Επιχειρηματίες-εργοδότες που θέλουν να αυξήσουν τα κέρδη τους ή να αναπτύξουν το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα.	57	49	10	4	4
Εργαζόμενοι -μισθωτοί ή αυτοαπασχολούμενοι (άτομα που ήδη καταγράφονται ως εργαζόμενοι στην επίσημη οικονομία, προκειμένου να αυξήσουν το εισόδημά τους δραστηριοποιούνται στην σκιώδη οικονομία)	53	51	14	4	3

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Άνεργοι (άτομα συνήθως μειωμένων προσόντων που δυσκολεύονται να βρουν εργασία, τα οποία στην επίσημη οικονομία καταγράφονται ως άνεργοι)	48	37	20	10	9

Διάκριση και σχέση παραοικονομίας – φοροδιαφυγής/ Αιτίες

7. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας σχετικά με τους παράγοντες που προσδιορίζουν την παραοικονομία. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας είναι:

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Το επίπεδο ευσυνειδησίας και κοινωνικοοικονομικών αξιών των ηγετών και των μελών μιας κοινωνίας/ «Φορολογική ηθική»	58	52	7	4	3
Ο βαθμός του κρατικού παρεμβατισμού (περιορισμοί, αλλαγές νόμων, μέγεθος δημόσιου τομέα)/ Γραφειοκρατία	53	53	9	8	1
Η φορολογική επιβάρυνση (υψηλή φορολογία)	70	42	6	5	2
Υφιστάμενοι έλεγχοι ή θεσμικοί περιορισμοί/Επιεικής τιμωρία των παρανομούντων	67	40	15	3	1
Η μη ορθολογική χρησιμοποίηση εκ μέρους του κράτους του προϊόντος των φορολογιών	50	46	25	3	0
Συνθήκες αγοράς εργασίας	50	43	21	7	3
Το καθεστώς της κοινωνικής ασφάλισης	43	46	21	12	2
Το υψηλό ποσοστό των ελεύθερων επαγγελματιών στην οικονομία, σε σχέση με το ποσοστό εκείνων οι οποίοι προσφέρουν εξαρτημένη εργασία	41	43	23	13	4
Η ανάπτυξη παράνομων δραστηριοτήτων που δεν	76	35	10	3	0

δηλώνονται και δεν φορολογούνται

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
--	--------------------	-------------------	---------------------------------	-------------------	--------------------

8. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας σχετικά με τις αιτίες και τους παράγοντες που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή:

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Η δομή του φορολογικού συστήματος και η αποτελεσματικότητά του	74	44	4	2	0
Το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης	73	38	11	1	1
Η δομή της αγοράς και της οικονομίας	44	54	18	7	1
Η εμπιστοσύνη προς τους κυβερνώντες στην οικονομική διαχείριση	57	41	17	8	1
Επίπεδο συνοχής και οικονομικής ανάπτυξης	39	55	23	7	1
Τρόπος διακυβέρνησης	45	56	16	5	2

Επιδράσεις των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική

9. Δηλώστε βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας σχετικά με τις επιδράσεις της παραοικονομίας στην διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής της χώρας. Η παραοικονομία επηρεάζει:

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Αρνητικά την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων που στηρίζεται ο σχεδιασμός οικονομικής πολιτικής	76	39	6	2	2
Αρνητικά την νομισματοπιστωτική πολιτική (το μεγαλύτερο ποσοστό των συναλλαγών στον χώρο της παραοικονομίας διενεργείται με μετρητά, η επίσημη ζήτηση	67	47	6	3	1

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
χρήματος είναι μικρότερη από την πραγματική)					
Αρνητικά τις επενδύσεις (δημιουργείται αθέμιτος ανταγωνισμός, αποτρέποντας τους επενδυτές να δραστηριοποιηθούν σε ένα ασταθές και αβέβαιο περιβάλλον)	65	43	11	5	0
Αρνητικά τις αρχές της ισότητας, ισονομίας και διαφάνειας, καταστρατηγώντας τις	82	37	5	0	0
Θετικά στην απόκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος επιχειρήσεων που κινούνται στην παραοικονομία	46	37	22	14	7
Θετικά στον περιορισμό οικονομικών διαταραχών αφού λειτουργεί ως βαλβίδα ασφαλείας	23	35	27	28	12
Θετικά στην αύξηση της κοινωνικής ευημερίας	19	24	28	29	24
Θετικά στην απορρόφηση ανέργων	20	34	25	29	16

10. Δηλώστε βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σας σχετικά με τις επιδράσεις της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην διαμόρφωση της δημοσιονομικής πολιτικής. Η ύπαρξη παραοικονομίας και φοροδιαφυγής:

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Επιδρούν αρνητικά στα δημοσιά έσοδα, μειώνοντας την εισπρακτική ικανότητα της χώρας	99	22	4	0	0
Επιδρούν αρνητικά στις δημόσιες δαπάνες, εξαιτίας των πιέσεων που δημιουργεί για αύξηση των μεταβιβαστικών πληρωμών	72	37	12	4	0
Επιδεινώνουν τη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας, αυξάνουν το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος	81	25	14	3	1

	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
Εγείρουν ζητήματα φορολογικής ισότητας	80	38	4	2	0
Οδηγούν στην αύξηση των φορολογικών συντελεστών εξαιτίας της συρρίκνωσης των φορολογικών εσόδων	70	40	11	3	0
Καθιστούν αναποτελεσματικό το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο στον περιορισμό της ροπής για φοροδιαφυγή	69	38	12	4	1
Αποδιοργανώνουν τους όρους ανταγωνισμού	59	52	11	2	0
Καθιστούν αναξιόπιστα τα επίσημα μακροοικονομικά μεγέθη	66	47	9	2	0

11. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι συνδέονται τα φαινόμενα της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής με την οικονομική και δημοσιονομική πολιτική;

Πάρα πολύ	73
Πολύ	39
Αρκετά	12
Λίγο	0
Καθόλου	0

Αποτύπωση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων τεχνικών ελέγχου και των διαθέσιμων μέσων που κατέχουν οι ελεγκτές για την αποκάλυψη και πάταξη των φαινομένων

12. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι σας παρέχονται τα κατάλληλα εργαλεία ελέγχου και υποστηρικτικά μέσα για την πάταξη των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής;

	Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
Επιλογή 4	14	46	59	1	

13. Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή έχετε παρακολουθήσει;

Περισσότερα από πέντε	Τρία έως πέντε	Δύο	Ένα	Κανένα
11	27	19	34	33

14. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι έχετε επαρκή κατάρτιση ως προς τις σύγχρονες μεθόδους ελέγχου ζητημάτων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου

8 21 43 41 8

15. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο προάγει το ελεγκτικό σας έργο;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Λίγο Καθόλου

3 11 42 53 11

16. Σε τι βαθμό κρίνετε ότι οι υφιστάμενες ποινές λειτουργούν υπέρ της μείωσης της έκτασης των φαινομένων παραοικονομίας και φοροδιαφυγής;

Ανύπαρκτη συμμόρφωση- Υποτροπή	18
Μικρή συμμόρφωση	71
Μεσαία συμμόρφωση	32
Μεγάλη συμμόρφωση	2

17. Δηλώστε το βαθμό συμβολής της υπηρεσίας σας στον περιορισμό της φοροδιαφυγής: 124 απαντήσεις

Τιμή	Αριθμός
1	19
2	24
3	46
4	29
5	6

Προτεινόμενα μέτρα και πολιτικές αντιμετώπισης των φαινομένων από τους ελεγκτές

18. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας στις ακόλουθες απόψεις αναφορικά με την εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στον περιορισμό της παραοικονομίας:

	Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
Χαμηλά Φορολογικά και Ασφαλιστικά βάρη	34	44	38	8	0
Αποτελεσματική και ποιοτική Δημόσια Διοίκηση	51	48	21	4	0
Θέσπιση ελαστικών κανονισμών και νόμων που ρυθμίζουν την αγορά εργασίας (χαμηλό κόστος εργασίας), που προάγουν την ελευθερία (επιλογή) των	23	35	41	23	3

	Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
ατόμων στην επίσημη οικονομία και αποτρέπουν εμπορικούς φραγμούς					
Ανάπτυξη επιπέδου Φορολογικής Ηθικής	64	42	16	0	2
Ανάπτυξη της Επίσημης οικονομίας	56	49	15	3	1
Μείωση της ανεργίας-μείωση ροπής προς παραοικονομία	51	56	10	6	1
Μείωση δραστηριοτήτων αυτό- απασχόλησης	21	34	37	21	12

19. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας στις ακόλουθες απόψεις αναφορικά με την εφαρμογή μέτρων που μπορούν να συμβάλλουν στην πάταξη της φοροδιαφυγής:

	Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
Χρηστή διακυβέρνηση (χρηστή διαχείριση δημόσιου χρήματος) της χώρας που προάγει την κοινωνική ευημερία	60	45	16	4	0
Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης κυβέρνησης – πολιτών, αύξηση επιπέδου «φορολογικής ηθικής» ή «φορολογικής συνείδησης» πολιτών	72	42	9	0	1
Υψηλός βαθμός λογιστικής οργάνωσης των οικονομικών μονάδων που δραστηριοποιούνται στην οικονομία	58	50	14	2	0
Χαμηλοί συντελεστές άμεσης και έμμεσης φορολογίας	58	47	13	5	1
Αποτελεσματικό και οργανωμένο φορολογικό σύστημα, δίκαιη επιβολή φορολογικών βαρών	83	35	4	2	1

20. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας στα προτεινόμενα μέτρα αντιμετώπισης της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής:

	Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
Ορθολογική λειτουργία της δημόσιας διοίκησης και παραδειγματική συμπεριφορά των διοικούντων	71	40	10	4	0
Απλοποίηση και εκλογίκευση των νομοθετικών πλαισίων με την αποφυγή της συχνής αλλαγής των νόμων και της πανσπερμίας των νομοθετικών διατάξεων για το ίδιο αντικείμενο	76	37	10	2	0
Αποφυγή μείωσης των πραγματικών μισθών και των ημερομισθίων	61	43	17	2	2
Κατάσχεση, δήμευση και ανάκτηση εγκληματικών προσόδων και περιουσιακών στοιχείων των εγκληματιών	75	35	13	2	0
Εξειδίκευση και κατάρτιση των διωκτικών αρχών και των ελεγκτικών οργάνων στις νέες μορφές οικονομικών εγκλημάτων	93	27	5	0	0
Κοινή ευρωπαϊκή πολιτική έναντι των μη συνεργαζόμενων σε φορολογικά θέματα χωρών	64	44	13	3	0

	Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
Αυστηροποίηση των ποινών που προβλέπονται για την φοροδιαφυγή και τις παραοικονομικές δραστηριότητες	69	40	11	4	0

21. Δηλώστε το βαθμό συμφωνίας στις παρακάτω προτάσεις πρόληψης και καταστολής των παραοικονομικών δραστηριοτήτων και της Φοροδιαφυγής:

	Πάρα πολύ	Πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
Εκπαίδευση-επιμόρφωση προσωπικού ελεγκτικών αρχών	88	30	6	0	0
Εκσυγχρονισμός πληροφοριακών συστημάτων	99	21	4	0	0
Η δημιουργία ενιαίου, απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	93	27	2	2	0
Ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	55	42	19	7	1
Η δημιουργία φορολογικής συνείδησης και η καλλιέργεια φορολογικής παιδείας	84	28	10	2	0
Αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των υπηρεσιών & Διεθνείς Συνεργασίες	82	28	13	1	0

Δημογραφικά στοιχεία

22. Φύλο

Άρρεν	51
Θήλυ	72

23. Ηλικιακή ομάδα

Έως 30	0
31-40	20
41-50	67
51-60	32
Άνω των 60	5

24. Οικογενειακή Κατάσταση

Άγαμος	22
Έγγαμος	85
Διαζευγμένος	15

25. Επίπεδο εκπαίδευσης

Απόφοιτος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	2
Απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	33
Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου	86
Κάτοχος Διδακτορικού τίτλου	3

26. Έτη υπηρεσίας σε τμήμα ελέγχου ή ερευνών-ελέγχου

1-4	38
5-8	26
9-12	23
13-16	9
Πάνω από 16	27